

T.C.

İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Uluslararası Ticaret ve Lojistik Anabilim Dalı Programı

**TÜRKİYE'DE REEL EFEKTİF DÖVİZ KURUNUN ÖDEME
YÖNTEMLERİ BAZINDA İHRACATA ETKİSİ: 2000 YILI
SONRASINA YÖNELİK BİR ANALİZ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Çağtay MERSİN

165350111

Danışman: **Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt DİRİCAN**

İstanbul, 2020

T.C.

İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Uluslararası Ticaret ve Lojistik Anabilim Dalı Programı

**TÜRKİYE'DE REEL EFEKTİF DÖVİZ KURUNUN
ÖDEME YÖNTEMLERİ BAZINDA İHRACATA ETKİSİ:
2000 YILI SONRASINA YÖNELİK BİR ANALİZ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Tezi Hazırlayan: **Çağtay MERSİN**

İstanbul, 2020

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Reel Efektif Döviz Kurunun Ödeme Yöntemleri Bazında İhracata Etkisi: 2000 Yılı Sonrasına Yönelik Bir Analiz” isimli tez çalışmasının, bilimsel ahlaki ve geleneksel değere göre tarafımda tamamlandığını, faydalandığım eserlerin tamamının kaynakçada belirtildiğini ve çalışma içinde kullanıldıkları kısımlarda bu eserlere atıfların yapıldığını onurumla belirtir ve doğrularım.

13.01.2020

Çağtay MERSİN

ONAY

Tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece İstanbul Arel yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum.

Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

13.01.2020

Çağtay MERSİN

ÖZET

TÜRKİYE’DE REEL EFEKTİF DÖVİZ KURUNUN ÖDEME YÖNTEMLERİ BAZINDA İHRACATA ETKİSİ: 2000 YILI SONRASINA YÖNELİK BİR ANALİZ

Çağtay MERSİN

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt DİRİCAN

Ocak, 2020 - 142 sayfa

Bu çalışmanın amacı; ülkelerin en önemli ekonomik göstergelerinden biri olan döviz kurunun yine ekonomik açıdan önem taşıyan ihracata etkisinin ödeme yöntemleri bazında incelenmesidir. Bu amaçla çalışmada, 2000-2015 tarihlerindeki Reel Efektif Döviz Kuru ile Mal Mukabili Ödeme, Vesaik Mukabili Ödeme, Peşin Ödeme, Akreditifli Ödeme (Peşin ve Vadeli Dâhil) değişkenleri arasında ilişki varsa ortaya çıkarmak için ekonometrik analiz yöntemlerinden olan VAR analizi modeli kullanılmıştır. Oluşturulan bu modelde Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testleri uygulanmıştır.

Analizler sonucunda elde edilen verilerde Birim kök testi sonucunda değişkenlerin birinci farklarında durağan oldukları görülmüştür. Uygulanan Granger nedensellik testi sonucunda peşin ödeme yönteminin; vesaik mukabili ödeme yönteminin Granger nedeni olduğu, vesaik mukabili ödeme yönteminin; mal mukabili ödeme yönteminin Granger nedeni olduğu, akreditifli ödeme yönteminin peşin ödeme yönteminin Granger nedeni olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca mal mukabili ödeme yöntemi ile peşin ödeme yöntemi arasında çift yönlü Granger nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Reel Efektif Döviz Kuru, İhracat, İhracatta Ödeme Yöntemleri, Nedensellik Analizi*

ABSTRACT

TURKEY REAL EFFECTIVE EXCHANGE RATE IMPACT OF EXPORTS ON THE BASIS OF PAYMENT METHODS: AN ANALYSIS FOR THE FOLLOWING YEAR 2000

Çağtay MERSİN

Master Thesis, Department of International Trade and Logistics

Supervisor: Doc. Lecturer: Cüneyt DİRİCAN

January, 2020 -142 pages

The aim of this study; the effect of exchange rate, which is one of the most important economic indicators of the countries, on the economic importance of exports, is analyzed on the basis of payment methods. For this aim, between the dates of 2000 -2015 Cash Against Goods with Real Effective Exchange Rate, Cash Against Documents, Advance Payment, Letter of Payment (Cash and Term Rentals) if there is a relationship between the variables to reveal econometric one of the methods of analysis VAR analysis model was used in the study. In this created model, Johansen cointegration and Granger causality tests were applied.

In data, which is obtained from result of analyses, variables in Unit root results were found to be stable in the first difference. In the result of the applied Granger causality test, it was determined that advance payment is the reason of Granger's cash against documents method reason; documentary payment method is the reason of Granger's cash against goods method reason, letter of payment method is the reason of Granger's advance payment method. In addition, it was found that there is a two-way Granger causality relationship between cash against goods method and advance payment method

Key Words: *Real Effective Exchange Rate, Export, Payment Methods in Export, Causality Analysis*

ÖNSÖZ

Bu çalışmamda, yoğun akademik çalışmalarını esnasında çok kıymetli zamanını bana ayırarak yönlendiren ve bana yardımcı olan tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt DİRİCAN'a desteklerinden dolayı teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca çalışmam boyunca bana destek olan aileme ve tüm meslektaşlarıma yardımlarından ötürü sonsuz teşekkür ederim.

İSTANBUL, 2020

Çağtay MERSİN

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
TABLolar LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi

1. BÖLÜM GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı	2
1.2. Çalışma ve Ünite Planı	2

2. BÖLÜM DÖVİZ KURU VE DIŞ TİCARET İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

2.1. Döviz Kuru ve Döviz Kuru Piyasası ile İlgili Temel Kavramlar.....	3
2.2. Döviz Kuru Çeşitleri	4
2.2.1. Vadesiz (Spot) ve Vadeli Döviz Kuru.....	5
2.2.2. Direkt Döviz Kuru ve Çapraz Döviz Kuru.....	5
2.2.3. Nominal Döviz Kuru.....	5
2.2.3.1. Nominal Efektif Döviz Kuru.....	6
2.2.4. Reel Efektif Döviz Kuru.....	6
2.2.4.1. İkili Reel Döviz Kuru.....	7
2.2.4.2. Çoklu Reel Döviz Kuru.....	7
2.3. Döviz Kuru Sistemleri	8
2.3.1. Sabit Döviz Kuru.....	8
2.3.2. Esnek Döviz Kuru	10
2.3.3. Karma Döviz Kuru	11
2.4. Döviz Kurlarına Etki Eden Faktörler	12
2.4.1. Ödemeler Dengesi Faktörü.....	12
2.4.2. Enflasyon ve Faiz Faktörü.....	12
2.4.3. Para Arz/Talep Faktörü.....	13
2.4.4. Politik Faktörler.....	14
2.4.5. Diğer Faktörler	14
2.5. 2000 Yılı Sonrası Dönemde Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemleri	15
2.6. Dış Ticaretin Tanımı ve Temel Kavramlar	18
2.7. Dış Ticaret İhtiyacı ve Etkileyen Temel Faktörler	22
2.8. Dış Ticaret Politikası, Amaçları ve Araçları.....	23
2.8.1. Gümrük Tarifeleri	24
2.8.2. Tarife Dışı Araçlar	25

2.8.2.1. Miktar Kısıtlamaları.....	25
2.8.2.2. Yeni Korumacılık ve Öteki Tarife Dışı Araçlar.....	25

3. BÖLÜM DIŞ TİCARETTE KULLANILAN ÖDEME YÖNTEMLERİ

3.1. Peşin Ödeme	29
3.2. Mal Mukabili Ödeme.....	30
3.3. Vesaik Mukabili Ödeme.....	31
3.4. Akreditifli Ödeme.....	32
3.5. Kabul Kredili Ödeme.....	36
3.6. Banka Ödeme Yükümlülüğü.....	37
3.7. Karşılıklı Ticaret Türleri.....	38
3.8. Konsinye İhracat ve Müşterek Hesap	40

4. BÖLÜM TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET VE ÖDEME YÖNTEMLERİ BAZINDA İLİŞKİSİ

4.1. Türkiye'de Dış Ticaret.....	41
4.1.1. İhracat.....	41
4.1.2. İthalat.....	43
4.1.3. Dış Ticaret Dengesi ve Hacmi.....	44
4.1.4. Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret	45
4.1.5. Sektör Gruplarına Göre Dış Ticaret	50
4.1.6. Ürün Gruplarına Göre Dış Ticaret.....	52
4.2. 2000 Yılı Sonrası Türkiye'de Uygulanan Dış Ticaret Politikaları.....	54
4.3. 2000 Yılı Sonrası Dünyada Uluslararası Ticaret.....	61
4.4. Türkiye'de Ödeme Yöntemleri Bazında İhracat.....	68
4.4.1. Mal Mukabili Ödeme Yöntemi Bazında İhracat	70
4.4.2. Vesaik Mukabili Ödeme Yöntemi Bazında İhracat	72
4.4.3. Peşin Ödeme Yöntemi Bazında İhracat.....	73
4.4.4. Akreditifli Ödeme Yöntemi Bazında İhracat.....	75
4.5. Reel Efektif Döviz Kurunun Dış Ticaret İle İlişkisi.....	76

5. BÖLÜM METODOLOJİ VE BULGULAR

5.1. Araştırma	79
5.1.1. Literatür Taraması	79
5.1.2. Araştırmanın Konusu ve Önemi	81
5.1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Kullanılan Değişkenler.....	82
5.2. Ekonometrik Analiz Yöntemi.....	83
5.2.1. Birim Kök (ADF) Testi	83
5.2.2. VAR Modeli.....	84
5.2.3. Johansen Eş Bütünleşme Analizi.....	85
5.2.4. Granger Nedensellik Sınaması	86

5.3. Araştırmanın Bulguları ve Sonucu	87
5.3.1. Temel Betimleyici İstatistikler	88
5.3.2. Birim Kök Testleri	89
5.3.3. Eşbütünleşme Testi	94
5.3.4. Otokorelasyon Testi	96
5.3.5. Normal Dağılım Testi	96
5.3.6. VAR Modeli.....	98
5.3.7. Durağanlık Grafiği	101
5.3.8. Granger Nedensellik Testi	102
5.3.9. Araştırmanın Sonuçları	104
SONUÇ	107
KAYNAKÇA	112
EKLER	122
Ek 1: Reel Efektif Döviz Kuru Verileri (2000: 01-2018: 12).....	122
Ek 2: Mal Mukabili deme Verileri (2000: 01-2018: 12).....	123
Ek 3: Vesaik Mukabili deme Verileri (2000:01-2018:12)	124
Ek 4: Peşim deme Verileri (2000: 01-2018:12).....	125
Ek 5: Akreditifli deme Verileri (2000:01-2018:12)	126
ÖZGEÇMİŞ	127

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BEC	: Broad Economic Classification (Geniş Ekonomik Gruplar Sınıflaması)
BM	: Birleşmiş Milletler
ECB	: European Central Bank (Avrupa Birliği Merkez Bankası)
FED	: Federal Reserve System (Amerika Merkez Bankası)
ICC	: International Chamber of Commerce
ISIC	: International Standard Industrial Classification (Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması)
ITC	: International Trade Center (Uluslararası Ticaret Merkezi)
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
ROM	: Rezerv Opsiyon Mekanizması
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEFE	: Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TL	: Türk Lirası
TMA	: Transaction Matching Application (İşlem Eşleştirme Uygulaması)
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
UCP	: Uniform Rules and Practices for Documentary Credits
WTO	: The World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü)

TABLolar LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 4.1: 2000-2018 Yılları Arası Türkiye'nin İhracat Verileri.....	42
Tablo 4.2: 2000-2018 Yılları Arası Türkiye'nin İthalat Verileri.....	43
Tablo 4.3: 2000-2018 Yılları Arası Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi ve Hacmi ..	44
Tablo 4.4: Ülke Guruplarına Göre İhracat Verileri.....	46
Tablo 4.5: Seçilmiş Ülke Guruplarına Göre İhracat Verileri.....	47
Tablo 4.6: Ülke Guruplarına Göre İthalat Verileri.....	48
Tablo 4.7: Seçilmiş Ülke Guruplarına Göre İthalat Verileri.....	49
Tablo 4.8: Sektör Guruplarına Göre İhracat.....	50
Tablo 4.9: Sektör Guruplarına Göre İthalat.....	51
Tablo 4.10: Mal Guruplarına Göre İhracat.....	53
Tablo 4.11: Mal Guruplarına Göre İthalat.....	54
Tablo 4.12: 2000-2010 Dönemine Ait Türkiye Dış Ticaret Verileri-1	56
Tablo 4.13: 2000-2010 Dönemine Ait Türkiye Dış Ticaret Verileri-2	57
Tablo 4.14: 2011-2018 Dönemine Ait Türkiye Dış Ticaret Verileri -1	58
Tablo 4.15: 2011-2018 Dönemine Ait Türkiye Dış Ticaret Verileri -2	59
Tablo 4.16: 2018 Yılı Dünya İhracat Sıralamasında İlk 15 Ülke	63
Tablo 4.17: İhracat Sıralamasındaki İlk 15 Ülkenin Dış Ticaret Verileri	64
Tablo 4.18: 2018 Yılı Dünya İthalat Sıralamasında İlk 15 Ülke	66
Tablo 4.19: İthalat Sıralamasındaki İlk 15 Ülkenin Dış Ticaret Verileri.....	67
Tablo 4.20: Yıllara Göre Mal Mukabili İhracat (Milyon \$)	71
Tablo 4.21: Yıllara Göre Vesaik Mukabili İhracat (Milyon \$).....	72
Tablo 4.22: Yıllara Göre Peşin Ödemeli İhracat (Milyon \$).....	74
Tablo 4.23: Yıllara Göre Akreditifli İhracat (Milyon \$).....	75
Tablo 5.1: Veri Setlerinin Açıklaması.....	82
Tablo 5.2: Temel Betimleyici İstatistikler	88
Tablo 5.3: ADF ve PP Testi (Temel Düzey)	90
Tablo 5.4: ADF ve PP Testi (Birinci Düzey Farkı).....	92
Tablo 5.5: Johansen Eşbütünleşme Testi	95
Tablo 5.6: Otokorelasyon Sonuçları	96
Tablo 5.7: Normal Dağılım Testi	97
Tablo 5.8: VAR Gecikme Uzunluğu.....	99
Tablo 5.9: VAR Analizi Sonuçları	100
Tablo 5.10: Granger Nedensellik Testi	103

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 2.1: Esnek Döviz Kuru Sistemi Denge Değişimi Oranları	11
Şekil 4.1: 2000-2018 Dönemi Dünya Ticaret Hacmi	61
Şekil 4.2: 2018 Yılı İlk 15 Ülkenin İhracat Rakamları (Milyar \$).....	62
Şekil 4.3: 2018 Yılı İlk 15 Ülkenin İthalat Rakamları (Milyar \$).....	65
Şekil 4.4: 2000-2018 Yılları Arası Türkiye'nin İhracat Verileri.....	68
Şekil 4.5: 2018 Yılında Ödeme Yöntemleri Bazında İhracat	69
Şekil 5.1: VAR Modeli Durağanlık Grafiği.....	101
Şekil 5.2: Nedensellik İlişkisi.....	104

1. BÖLÜM

GİRİŞ

Globalleşme eğilimi ile birlikte, ülkelerin birbirlerinin ürünlerine olan talepleri nedeniyle dış ticaret hacimlerinde artış görülmektedir. Ülkelerin kendine ait para biriminin olması ve dış ticaret faaliyetlerinde kullanılan ortak para biriminin bulunmamasından dolayı döviz kuru tanımı oluşmuştur. Döviz kuru, herhangi bir ülke para biriminin, yabancı ülke para birimi cinsinden fiyatını belirtmektedir. Nominal döviz kuru iki farklı ülke para biriminin nispi fiyatı olarak geçerken; reel döviz kuru ise iki farklı ülkedeki ürünlerin nispi tutarlarını belirtmektedir. Ülkeler arası dış ticaret ile rekabet gücünü oluşturan reel döviz kurudur. Döviz kuru politikalarında, sektörlerin üretim ve dış ticaret uygulamaları ekonomik büyümenin sağlanması amacıyla oldukça önemlidir. Sürdürülebilir büyüme odaklı bir sanayileşme stratejisiyle tutarlı bir döviz kuru rejimi, döviz kuru uygulamalarının asıl koşullarındandır. Döviz kuru uygulamaları genel olarak dış ticaret tutarsızlıklarının düzeltilmesi, rekabetin yükselmesi ya da çıkar gruplarının taleplerinin karşılanması amacıyla belirlenmektedir. Ülkelerin uluslararası ödemelerinin belli bir düzende tutulması ve dış ödeme dengesini koruyabilmesi için dış ticaret sınırlamaları, döviz kontrolleri, kur ayarları gibi önlemler alındığı bilinmektedir. Bu önlemler, genellikle ülkelerin tek olarak aldıkları karardan ziyade uluslararası para sistemlerinin yönlendirilmesiyle şekil bulmaktadır. Bu kavrama göre döviz kuru politikası, ülkelerde uluslararası ödemelerin belli bir düzende tutulması amacıyla dış ödeme dengesini koruyabilmek için döviz kuruyla ilgili olarak alınan önlemlerin tümüdür.

Türkiye'deki ihracatın ithalata bağlı kalması ve döviz kuru politikalarının etkinliğiyle ilgili ele alınan önemli konulardandır. Literatüre ait ele alınan konuları araştıran uygulamalar genellikle ihracatın ithalata tabii olduğunu bulmasına karşılık, döviz kurunun ithalat ve ihracattaki etkilerinde farklılıklar görülmektedir. Türkiye'deki araştırmalarda, reel döviz kuru farklılıklarının dış ticarete görülen etkileri; fakat bu etkilerin ithalattaki gerçekleşen reel döviz kuru farklılıklarında ihracata direkt olarak ilişkinin saptanamadığını meydana getirmiştir. Bu noktadan hareketle çalışma kapsamında Türkiye'de reel efektif döviz kurunun ödeme yöntemleri bazında ihracata etkisi, 2000 yılı sonrası olarak ele alınacaktır.

1.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı; Türkiye'deki reel efektif döviz kurları ile ödeme yöntemleri bazında ihracat rakamları arasındaki ilişkinin tespit edilmesidir. Araştırma kapsamında hedeflenen diğer amaçlar şu şekildedir:

- 2000 yılı sonrası Türkiye'de tercih edilen döviz kuru politikalarını belirlemek ve incelemek
- Türkiye'nin mevcut dış ticaret yapısını ortaya koymak ve değerlendirmek
- 2000 yılı sonrası dünyadaki ekonomik etkili gelişmeleri belirlemek ve incelemektir.

1.2. Çalışma ve Ünite Planı

Bu çalışma nicel bir araştırma olarak planlanmıştır. Bu bağlamda toplanan veriler düzenlenerek tasnif edilmiştir. Bu verilerin analizi yapılarak anlamlı sonuçlar çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışma literatür ve analiz kısmı olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Birinci kısımdaki teorik bölümün tamamlanmasında konu ile ilgili yerli ve yabancı kaynaklar, rapor ve bilimsel makaleler, kitaplar ve internetten elde edilen elektronik kaynaklar kullanılmıştır. İkinci kısımdaki uygulamaya dair olan bölümün tamamlanmasında ekonometrik analiz teknikleri kullanılmıştır.

Çalışma toplam beş bölümden oluşmaktadır. Girişten sonra ikinci bölümde döviz kuru ve dış ticaret ile ilgili temel konulara, Türkiye'nin mevcut dış ticaret yapısı ele alınarak değinilmiştir. Araştırmanın üçüncü bölümünde ise dış ticarete kullanılan ödeme yöntemlerine yer verilmiştir. Araştırmanın dördüncü Türkiye'de dış ticaret ve ödeme yöntemleri bazındaki ilişki başlıklar altında toplanarak değerlendirilmiştir. Araştırmanın beşinci bölümü ise analiz kısmına ayrılmıştır.

2. BÖLÜM

DÖVİZ KURU VE DIŞ TİCARET İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

2.1. Döviz Kuru ve Döviz Kuru Piyasası ile İlgili Temel Kavramlar

Döviz kuru ele alınmadan önce, dövizin ne anlama geldiği açıklanmalıdır. Kısa bir tanımla, yabancı ülkelerin para birimleri döviz olarak adlandırılmaktadır. Ancak döviz bir ürün gibi kabul edilmelidir, diğer ürünler gibi arz ve talep edildiğinden dolayı, arz ile talebin kesiştiği noktada fiyatı ortaya çıkmaktadır (Çepni, 2010: 133).

Döviz kuru, ülkelere ait para birimlerinin farklı ülkenin para birimleriyle mukayese edilmesi ya da yabancı ülke para biriminin ulusal para birimi olarak değerini gösteren politikalardan oluşur. Oldukça önemli bir yere sahip olan döviz kuru politikalarının, ülke ekonomilerini direkt olarak etkilediği görülmektedir. Dünyada çok fazla para cinsinin var olması döviz kurunun meydana gelme olasılığını yükseltmiştir. Her ülke kendine ait ve ulusal değerlerine uygun para birimi belirlemektedir. Bu nedenle farklı ülkelerle yapacağı ticareti etkilemektedir. Tüm ülkeler milli paralarını döviz kuru aracılığıyla birbirine dönüştürebilirler. Böylece ticari alışverişlerini kolay bir şekilde yapabilmektedirler. Döviz kurunun açıklanmasında dolaylı kotasyon ve dolaysız kotasyon olarak iki yöntem yer almaktadır.

Dolaysız Kotasyon; bir yabancı para birimi, ulusal para miktarı olarak da adlandırılmaktadır. Ayrıca dolaysız kotasyon yöntemi, “Avrupa yöntemi” adıyla da bilinmektedir. Döviz kurundaki 1 birim yabancı paranın karşılığı ülkemizde Türk Lirası olarak tanımlanmaktadır. Örneğin; 1 Amerikan Doları = 5,80 Türk Lirası karşılığına gelmektedir. Verilen örnek ve benzer açıklamalardaki döviz kuruna “dolaysız kotasyon” denilmektedir (Ertem, 2015: 32).

Dolaylı Kotasyon; döviz kurunun bir birim ulusal paranın karşılığı olan yabancı para miktarı olarak adlandırılmaktadır. Bu yönteme ise “Amerikan yöntemi” de denilmektedir. Dolaylı kotasyon sistemi, dolaysız kotasyon sisteminin tam tersidir. Dolaylı kotasyon sistemine örnek verilecek olursa, Dolar 1.20/€ olma durumu ABD için doğrudan kotasyondur. Özetle bir Euro'nun 1.20 ABD dolarına eşit olduğunu

göstermektedir. Buna benzer olarak, Euro 0.833/\$ ise ABD için dolaylı kotasyon iken Avrupa için doğrudan kotasyon olarak kabul edilmektedir (Doğukanlı, 2015: 51-52).

Döviz konusunda bilinmesi gereken farklı önemli bir kavram ise döviz piyasasıdır. Döviz piyasası, yabancı paraların el değiştirdiği piyasalar olarak da bilinmektedir. Ülkeler ait para birimleri döviz piyasasında yabancı para birimine dönüştürülmektedir. Farklı ülkelerin para birimlerinin işlem görmesi ve döviz kurlarının belirlenmesi üzerine oluşan pazara döviz piyasası denilmektedir. Dünyanın en geniş, en eski ve en yoğun finansal piyasası olarak bilinen döviz piyasası, dış ticaretin de başlangıcıdır. Bunun temel sebebi, ülke ekonomisinin dış dünya ile bağlantısını kurması açısından döviz piyasasının çok önemli bir fonksiyona sahip olmasıdır (Bulut ve Demirel, 2012: 33).

Döviz piyasasında gerçekleşen işlemler genellikle ulusal para ile yabancı paraların birbirine çevrilmesiyle oluşmaktadır. Fakat gerçekleşen bu işlemlerin yanı sıra genel olarak kimi işlemler de doğrudan ya da dolaylı bir şekilde yabancı paranın farklı bir yabancı paraya çevrilebilir olduğunu göstermektedir (Seyidoğlu, 2015: 375).

Bu bilgiler doğrultusunda döviz piyasalarıyla ilgili bilgi edinilmesi gereken bazı kavramlar yer almaktadır. Bu kavramlar; “Petrodolar”, “Eurodolar” ve “Egzotik Para” olarak sıralanır. Petrodolar; petrol ihraç eden ülkelerin Avrupa ve Amerika bankalarında Dolar olarak faiz kazanmak amacıyla yaptıkları yatırımdan oluşmuş fonlar olarak tanımlanmaktadır. Eurodolar; Yabancı para birimi olan doların, Amerika haricindeki bankalarda Dolar hesabının açılması ya da Amerikan Doları türünden borç alınması şeklinde ifade edilmesiyle tanımlanmaktadır. Egzotik para; ticarete kabul edilen ve kullanılan dövizlerin haricinde geriye kalan dünya paralarına denilmektedir (Çepni, 2010: 134-135).

2.2. Döviz Kuru Çeşitleri

Döviz, dolaylı olarak tüm yabancı ödeme araçlarını, direkt olarak ise yabancı paralar üzerine yazılı ticaret poliçelerini ifade etmektedir (Karluk, 1995: 311). Alanyazın tarandığında döviz kuru çeşitleri üzerine birçok ifade türü ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bölümde temel döviz kuru türleri verilmektedir.

2.2.1. Vadesiz (Spot) ve Vadeli Döviz Kuru

Farklı bir ifade ortaya koyulmadığı sürece her döviz kuru bir spot (vadesiz) kur olarak bilinir. Ayrıca pazarlıkta, iki taraf aralarında anlaşığı an para teslimi gerçekleştirilmiş olur. Farklı bir ifade ise döviz alıcısı ile satıcısı arasındaki döviz takasının hemen hemen aynı zamanda yapılmasıdır. Zira döviz piyasasında yapılan her anlaşma da döviz takası aynı zamanda yapılamayabilir. Vadeli piyasalarda iki taraf karşılıklı olarak gelecekte bir zaman için, önceden belirlenmiş tutar üzerinde anlaşır ve döviz takasını o tarihte gerçekleştirir (Seyidoğlu, 2009: 344).

2.2.2. Direkt Döviz Kuru ve Çapraz Döviz Kuru

Ulusal paralar arasında direkt olarak uygulanan döviz kuruna düz kur denilmektedir. Örneğin $1\$=5,80$ TL gibi. Diğer açıdan iki farklı ulusal para başka bir kur türünden ifade edilirse çapraz kur meydana çıkmaktadır. Örnek olarak $1\$=5,80$ TL veya $1\text{€}=6,49$ TL ise Dolar ve Euro arasındaki çapraz kur $1\text{€}=1,11$ \$ olarak bilinmektedir. Uluslararası ödemelerin sorun yaşanmadan devam edebilmesi için düz ve çapraz kurların eşit olması gerekir. Olumsuz bir durumda uluslararası ticaretin yön değiştirmesi söz konusudur (Karluk, 2009: 532).

2.2.3. Nominal Döviz Kuru

Nominal döviz kuru, beklenmedik bir anda döviz piyasasında bir para biriminin farklı bir para birimine çevrildiği oran anlamına gelir. Farklı bir ifade ile bir para biriminin diğer bir para birimi türünden fiyatı olarak da tanımlanabilir (Seyidoğlu, 2009: 345).

Nominal döviz kurunda ortaya çıkabilecek olası bir düşüş söz konusu olduğunda bir miktar yabancı para daha az ulusal para ile karşılanmaktadır. Ayrıca nominal değer kazancından bahsetmek de mümkündür. Bu durumda yurt içinde üretilmiş mal ve hizmetlerin fiyatı yabancılar için daha pahalı iken, nominal değer kazancı sonrasında yerleşiklerin yurt dışında üretilmiş mal ve hizmet alımına ilişkin ödedikleri tutar bir önceki duruma göre daha az olduğu görölmektedir. Bilhassa

ödemeler dengesi açısından değerlendirilmesi yapıldığında nominal değer kazancının artı bir değer olarak elde edilmesi söz konusudur (Ünsal, 2005: 14).

2.2.3.1. Nominal Efektif Döviz Kuru

Piyasada birden fazla yabancı para birimi işlem görmektedir. Ulusal para birimi bazı yabancı para birimleri karşısında değerlendirirken bazıları karşısında değeri düşme eğiliminde olabilmektedir. Buna göre ülke ekonomisinde ulusal para biriminin yabancı para birimleri karşısındaki ortalama değişimini gösteren endeks “nominal efektif döviz kuru” olarak tanımlanmaktadır (Alptekin, 2009: 6).

Bir başka ifade ile nominal efektif döviz kuru, enflasyon ile ortaya çıkan düzensiz döviz kurunun ağırlıklı ortalamasıdır. Fakat ekonomide nominal efektif döviz kuru, her ülkenin döviz piyasası üzerindeki rekabet gücünü göstermektedir. Ticaret ağırlıklı döviz endeksi şeklinde de bilinmektedir (Karluk, 2009: 533).

Nominal döviz kurunun hesaplanmasında ülkelerin ticari anlamda ilişki içinde oldukları devletlerin döviz kurları dikkate alınmaktadır. Ülkenin dış ticaret verilerinde önemli etkiye sahip olan ülkelerin nominal döviz kurları hesaplamalara dahil edilmektedir. Bu hesaplamalar yapılırken cari yıl nominal döviz kurunun, temel alınan bir yılın nominal döviz kuruna oranlanması yapılarak elde edilen büyüklük her ülkenin dış ticaretindeki pay ile ağırlıklandırılarak bulunur (Alptekin, 2009: 7).

2.2.4. Reel Efektif Döviz Kuru

Reel döviz kuru, bir kişinin veya bir ülkenin ürünlerini başka bir ülkenin ürünleriyle takas yapabileceği kurdur. Ancak dikkat edilmesi gereken konu, nominal döviz kurunda olduğu gibi, reel döviz kurunda da yabancı bir maddenin tanesi, yerli maddenin tanesi türünden sayılmaktadır. Bu defa konusu geçen madde para birimi olarak değil, ürün olarak kabul edilir. Reel döviz kuru ile nominal döviz kuru birbirleri ile yakın bir ilişki içerisindedirler (Atılğan, 2011: 6).

Bir örnek ile açıklamak gerekirse, 2019 yılında kur $1\$ = 5,10$ TL olduğu varsayıldığında, yıl içinde Türkiye’de enflasyon oranı $ed = 0,10$ ve ABD’de ise enflasyon $ef = 0,02$ olduğu kabul edilerek, 2020 yılında kurun $1\$ = 5,80$ olduğu

düşünülürse bu durum da reel döviz kuru 5,38 olarak kabul edilir. Enflasyon oranları farkı değerinde nominal kurda değişiklik yapılmadığı için reel kur 1\$=5,37 TL seviyesine düşmektedir. Bu açıdan yerli para daha fazla değerli olmaktadır (Seyidoğlu, 2009: 364).

Reel efektif döviz kuru enflasyona göre düzene giren döviz kurunun, ticaret payı yüksek ülkelerin ağırlıklı ortalamasıdır. Dünya ekonomisinde önemli yere sahip ülkelerin para birimleriyle kıyaslama yapılarak belli bir ülkenin para biriminin ölçülmesi ile kullanılmaktadır (Karluk, 2009: 533).

Reel efektif döviz kuru endeksleri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından hesaplanmaktadır. TCMB ülkemiz fiyat seviyesinin dış ticaret yaptığımız ülkelerin fiyat seviyelerine oranının ağırlıklı geometrik ortalaması alınmak suretiyle reel efektif döviz kuru endeksleri hesaplanmaktadır (TCMB, 2019). Reel döviz kurundan hareketle ikili ve çoklu reel döviz kuru tanımları yapılabilmektedir (Alptekin, 2009: 12).

2.2.4.1. İkili Reel Döviz Kuru

Ülkelerin ticari ilişkilerindeki ağırlıkları birbirinden farklıdır. Bir ülkenin en çok dış ticaret hacmine sahip olduğu ülke ile ilişkilendirilerek hesaplanan yöntemle ikili reel döviz kuru denilmektedir. İkili reel döviz kurunda, temsili tüketim ve üretim mal gruplarının olduğu sepet fiyatlarının yerli veya yabancı paranın olması fark etmeksizin ortak bir para birimine dönüştürerek karşılaştırması yapılmaktadır. Dış rekabet gücü ölçmede kullanılan reel döviz kurlarının bir türü olan ikili reel döviz kuru hesaplamaları özellikle para bloğu yapan ülkelere karşı çıkmaktadır (Alptekin, 2009: 13).

2.2.4.2. Çoklu Reel Döviz Kuru

Ülkeler birbirleri ile ticari ilişkiler kurmaktadır. Bu ilişkiler reel efektif döviz kurunda birçok ülkenin içine alınmasıyla yapıyorsa, bu durum, çoklu reel efektif kur olarak isimlendirilir. Bu döviz kuru hesaplanırken, endekse katılan ülkelere belli ağırlıklandırılmalar verilerek işlem yapılmaktadır. Ağırlıklandırılma yapılırken önemli olan temel unsur ülkenin uluslararası ticaretindeki boyuttur. Ülkenin ticaret hacmi

yüksek olan ülke ağırlıklandırmada yüksek tutulurken, ticaret hacmi düşük olan ülke ağırlıklandırmada düşük tutulmaktadır. Çoklu ya da efektif kurun hesaplanmasında geometrik ortalama tercih edilmektedir (Keskin, 2009: 16).

2.3. Döviz Kuru Sistemleri

Döviz kuru sistemlerinin genel olarak üç başlık altında toplandığı gözlemlenmektedir. Bunlar; “Sabit Döviz Kuru”, “Esnek Döviz Kuru” ve “Karma Döviz Kuru” olarak teorik sınıflara ayrılmaktadır. Ülkeler ekonomik durumlarına ve uyguladıkları politikalara göre uluslararası piyasalarda farklı döviz kuru sistemlerini uygulama ihtiyacı duyarlar. Çalışmanın bu bölümünde döviz kuru sistemleri incelenmiştir.

2.3.1. Sabit Döviz Kuru

Bretton Woods sistemiyle tüm para birimlerinin Amerika dolarına ve onun da altına çevrilmesi mümkün hale gelmiştir. Sabit döviz kuru sistemiyle 1 ons 35\$ olarak kabul edilmiştir. Bu sistemin geçerliliğini kaybetmesi üzerine 1973 yılında ülkeler esnek döviz kuruna geçmeye başlamışlardır (McKinnon, 1993). Bu günlerde ise birçok döviz kuru sistemi bulunmaktadır. Ayarlanabilir sabit döviz kuru, dolarizasyon, sürünen parite, para kurulu, hedef bölge aralık (belirli koridor içerisinde dolaşan döviz kuru), ortak para kullanılan sistem gibi birçok farklılıklar bulunmaktadır. Sabit döviz kuru ise kendi içerisinde üç başlık halinde incelenmektedir, bunlar; dolarizasyon, para kurulu ve para birliğidir.

- a) **Dolarizasyon:** Para ikamesi olarak isimlendirilirken, ulusal para önemini kaybederek, yabancı para kullanımına başlandığı şeklinde tanımlanmaktadır. Dolarizasyon sistemi, bir ülke sınırlarında yerli para yerine yabancı paranın kullanılmasını ifade etmektedir. Süreklilik arz eden enflasyon artışları, yerli para biriminin devalüe olmasından dolayı bu para birimine olan güven azalmış, yabancı para birimini güvenli olarak kabul etmeleri nedeniyle talebi artmıştır. Enflasyon oranlarında artış ve düzensizlik olan ülke vatandaşları; tasarruf, yatırım ve tüketimlerinde yabancı para kullanmak istemeleri üzerine yerli para kullanımını azalmaktadır. Yüksek enflasyonla karşılaşan ülkelerde fiyatlar hızla

artarken, alım gücü de hızla azalmaktadır. Yüksek ve değişken enflasyon gösteren ülkeler, pazarlarında devamlı fiyatı revize etmek yerine yabancı para kullanarak işlemlerini sürdürmeleri maliyeti düşürmektedir. Döviz ile borçlanan bir kişinin, döviz kuru yükseldiğinde, borç yükümlülüğü de artış göstermektedir. Bu sebepten dolayı tehlikeden kaçınmak amacıyla, kişiler yerli paradan çok yabancı parayı yatırım aracı olarak kenara koymayı tercih etmektedirler. Hane halkı, yüksek miktardaki döviz tasarrufuna sahip olduğu zaman, yabancı ve ulusal faiz oranlarındaki değişiklikler spekülâtif olaylara neden olarak bir diğer para çeşidine geçişe neden olmaktadır (Özen, 2018).

- b) **Para Kurulu:** Parasal sistem olan para kurulu, yerli para birimini yabancı para birimine bağlayıp, sabitlemektedir. Sistemin asıl etkeni ise, merkez bankasındaki döviz miktarıyla aynı oranda olan ulusal parayı piyasaya sürmektir. Bu nedenle merkez bankası işlevselliğini kaybedip, bir tek döviz rezervleri kadar yerel para arz etmekle yükümlüdür (Afşar vd., 2012: 34).

Sistem değerli olan parayı çapa olarak kabul eder ve yerli parayı, çapa olan yabancı paraya sabitler. Ayrıca bu sistemle hem maliye politikasının güvenilirliğini yükselmiş olur hem de döviz kuru istikrarı sağlanır, ortak faiz oranı kullanılır ve finansal işlemler güçlenmiş olur. Fakat bağlı olan ülkenin merkez bankası, fonksiyonlarını kaybeder, bağımsız bir şekilde uygulanan politikalar önemini yitirir. Esnek nominal döviz kurunun yerine sabit döviz kuru geçer (Kardaşlar, 2013).

- c) **Para Birliği:** Ortak para anlamına gelmektedir. Bir grubun, genellikle belirli bir bölgedeki ülkelerin para cinslerini, belirlenen sabit kur üzerinden birbirine bağlanarak, grup haricindeki ülkelerin ise belirledikleri para cinsini esnek bıraktıkları bir sistemdir (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2000).

Belirtilen sistemin ilk kurucuları Mundell ve McKinnon olarak bilinmektedir. Bu kuruculara göre parasal birlik, iktisadi canlılığı yüksek olan ülkeleri baz alarak oluşması gerektiğini belirtmektedir. Zira ülkeler birbirlerine karşı kur değişikliği yapamazlar bu nedenle bir ülke açık verirken, açık vermeyen ülkeye göre bir dizayn yapılmadığı için cari açık veren ülkeler bunaltıcı para politikası uygularken, açık vermeyen ülkeler de genişletici politikalar uygulamaktadır. Böylece her iki ülke de dengeli olmaktadır. Fakat bunaltıcı para politikası

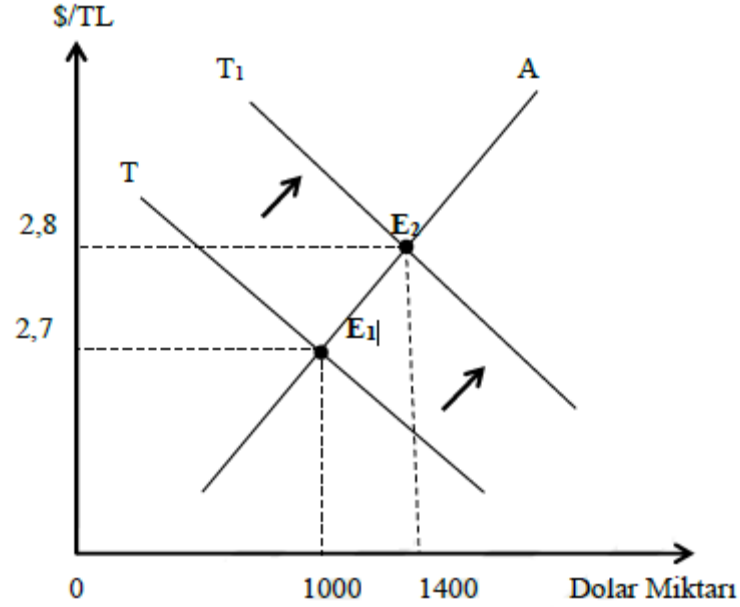
uygulayan ülkenin işsizlik oranı artarken, genişletici para politikası uygulayan ülkede faktör talebi yükselir, işçi ihtiyacı yükselir, yeterli kadar işçi yoksa diğer ülkelerden işçi talebi oluşacağı için o ülkeye göç edilmesi söz konusu olur. Böylece iç denge sağlanmış olur (Seyidoğlu, 1999: 328).

Birleşen ekonomi ile ortak para ve ortak pazar meydana gelmektedir. Ülkeler arası dolaşım engelleri ortadan kalktığında ürün özgürlüğü ve ticaret akımındaki engeller de ortadan kalkmaktadır. Böylelikle parasal birliği kazanmış ülkeler kazandıkları bu ekonomik birlikle dış ülkelere karşı kendilerini korumalıdır (Evlimoğlu, 2005).

2.3.2. Esnek Döviz Kuru

Esnek döviz kuru sistemi, döviz piyasasına herhangi bir müdahale olmadan, dövizin arz ve talebe göre şekillendiği ancak realitede mümkün olmayan bir sistemdir. Bir ülkenin döviz kurunda yükseklik mevcutsa döviz talebi daha azdır. Bu nedenle de döviz kurlarında azalma meydana gelir ve ulusal para değerlenir. Tam ters durum oluştuğunda yani döviz kurunda düşme yaşandığında, döviz talebi yükseleceği için, döviz kuru yükselir ve yerel para değer kaybeder. Belirtilen sistemle yaşayan ülkelerde, enflasyon meydana geldiğinde devalüasyon da meydana gelir ve devamlılık arz eder (Seyidoğlu, 2015).

Döviz piyasasına göre döviz kuru, günlük olarak döviz arz ve talebine göre hareketlilik gösterirken döviz kurundaki düşüş ya da yükselişle ekonomik denge ve ödemeler bilançosu doğrudan belirlenmiş olur. Chicago Okulu ünlü isimlerinden M. Friedman, L. Yeager ve E. Sohmen esnek döviz kuru sistemi fikrini savunanlardır. Ayrıca döviz kuruyla ilgili devlet tarafından hiçbir sınır koyulmaması döviz rezervlerindeki oluşabilecek bunalımı ortadan kaldırır. Fakat uluslararası yapılan işlemler, döviz kurundaki hareketlilik devamlılığı ile piyasada bir tehlike yaratabilir (Karluk, 1991: 360, 361). Aşağıda Şekil 2.1’de esnek döviz kuru sisteminde denge değişimi oranları verilmiştir.

Kaynak: Yalçınar, 2012: 71

Şekil 2.1: Esnek Döviz Kuru Sistemi Denge Değişimi Oranları

Yukarıda Şekil 2.1’de görüldüğü üzere, T eğrisi döviz talep eğrisi, A eğrisi ise döviz arz eğrisi olarak belirtilmiştir. E1 ve E2 noktaları ise döviz arz ve talebin dengede olduğunu gösteren noktalardır. E1 noktasına göre döviz 2.700 TL tutarındayken döviz talebi oranı 1000 birim olarak belirtilmiştir. Döviz talebinin yükselişi, döviz kur fiyatını da yükseltmektedir. Böylece T eğrisi sağa hareket ederek ve T1 seviyesine gelir. Ayrıca denge seviyesi de E1 noktasından E2 noktasına ulaşır. 400 birim olan ek döviz miktarındaki yükselişle, 2,7 TL’ den 2,8 TL’ ye çıkmaktadır. Bu nedenle yerel para biriminin değeri düşüşteyken, yabancı para biriminin değeri yükselmektedir (Yalçınar, 2012: 71).

2.3.3. Karma Döviz Kuru

Bu sistemde sabit ve esnek döviz kurunda yaşanan zorluklardan dolayı; hem esnek hem de sabit döviz kuru sisteminde piyasaya ve ekonomiye göre sistem özellikleri uygulanarak bu zorlukların üstesinden gelinmeye çalışılmıştır. Esnek döviz kurunda sınırlayıcı faktörler kullanılırken, yani dengenin bozulması durumunda yeniden dengede olabilmesi için piyasaya karışırken, sabit döviz kuru için de elastiklik

kazanılması amacıyla çalışılmıştır. Belirtilen sistemdeki amaçlar kurda oluşan belirsizlik ve piyasada yaşanabilecek kur riskini en aza indirmek, fiyattaki dengeyi korumak, piyasaya karşı güven sağlamak ve cari işlemler dengesine ulaşmak olarak bilinmektedir (Kaya ve Güçlü, 2005).

2.4. Döviz Kurlarına Etki Eden Faktörler

Döviz kuruna etki eden faktörleri; ödemeler dengesi, enflasyon-faiz, para arzı-talebi ve diğer faktörler olmak üzere dört başlık altında toplamak mümkündür. Bu bölümde alt başlıklar halinde döviz kuruna etki eden faktörler detayları ile incelenmiştir.

2.4.1. Ödemeler Dengesi Faktörü

Her ülkenin birbirleriyle olan iktisadi ilişkilerini açıklamaya yönelik faiz, ihracat-ithalat, gelir-gider ile oluşan borçlanmalardaki değişikliklerin kaydedilmesiyle döviz kuru gider ve geliriyle oluşan bir dengedir. Ödemeler dengesinin yüksek olması yerel paranın değer kazandığı anlamını içerir. Ters durumda da yani ödemeler dengesinin düşük olması durumunda döviz kurunun değeri yükselir, yerel para biriminin ise değeri düşer. Bu durumda bilançonun düzelmesi için döviz arzı verilirken, dövize olan talep artar, döviz talep eğrisi sağa kayar. Dolayısı ile döviz kuru artar. Bozulan dengenin yeniden dengede olabilmesi için denge kuru yükselerek ithalatta düşüş görülür. Beraberinde dövize olan gereksinim azalacağı için ihracat yükselir ve denge sağlanmış olur (Karluk, 1998: 297).

2.4.2. Enflasyon ve Faiz Faktörü

Enflasyon; fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artış anlamına gelmektedir. Fiyatlar genel seviyesindeki artış malların fiyatında da yukarı yönlü ilerlemeye neden olur. Malların fiyat artışı ile birlikte maliyetleri artar, bu durum ise ihracatta aşağı yönlü harekete sebep olurken ülkenin rekabet gücünün zayıflamasına sebep olur. Böyle bir durumda ise ulusal para talebi azalır (Mirchandani, 2013: 172-179).

Ünlü Amerikalı ekonomist Irvin Fisher'in, "Fisher Etkisi" isminde enflasyonla faizi incelediği bir hipotezi bulunmaktadır. 1930 yılında ortaya çıkan bu hipoteze göre, nominal faizle enflasyon oranının birlikte değişiklik gösterdiğini, reel faiz oranı veri (sabit) olarak ele alındığında reel faiz ile beklenen enflasyonun toplamı nominal faiz oranı ile eşit olduğu kanısına varmıştır. Fisher etkisi ismiyle faiz ve enflasyonun arasındaki ilişkiyi incelenmiş, nominal faiz ve enflasyon oranı arasında olumlu bir ilişki olduğunu belirtilmiştir. Hatta ülkelerdeki nominal faiz oranının değişiklik göstermesi, o ülkenin döviz kurlarının değişikliği ile eşit olduğunu ön görmektedir (Deniz vd., 2015).

Farklı bir görüşe göre birçok ülkede enflasyon ile faiz oranındaki fark, o ülkenin döviz kurunda oluşan ilişkisine bağlı tutulmaktadır. Örneğin enflasyon oranının düşük olduğu ülkelerde, faiz oranları da o düzeyde olur, yerel para değer kazanır ve döviz kuru düşüş gösterir (Seyidoğlu, 2015: 449).

Ayrıca açık ekonomilerde finansal etmenler hangi ülkenin reel faiz oranı fazla ise faiz oranlarının yüksek olması amacıyla o ülkeye yatırım yaparlar. Bu nedenle yatırım yapılan ülkenin parasına ve tahviline olan talep yükselirken ulusal para ve tahviller değer kazanır, kur düşüş gösterir. Farklı bir görüşe göre yurt içi faiz oranı arttığında, enflasyon da yükseleceği için ulusal para talebi düşer, döviz kuru da artar (Arslan, 2005).

2.4.3. Para Arz/Talep Faktörü

Rekabetin yükseldiği zamanlarda, yeni ticaret arayışları meydana gelirken, uluslararası ilişkiler ve uluslararası ticaretle kuvvetlenirken birtakım gereksinimler ortaya çıkmaktadır. Uluslararası ticarete ürün veya hizmet ilişkilerinde paranın birbirleri ile değişmesi sebebiyle para (döviz) arz ve talebine ihtiyaç duyulmaktadır. Herhangi bir ülke ithalat yaptığında ithal edeceği ülkenin para birimine gereksinim duyar ve o ülkenin para birimine olan talep yükselir. İthalatın ihracattan düşük olması durumunda yerel para değerlenir, yabancı paranın ise değeri düşer (Cooper, 1999).

2.4.4. Politik Faktörler

Devlet tarafından uygulanan para ve maliye politikalarına yapılan müdahaleler ile döviz kuru etkilenir. Açık ekonomideki tam sermaye hareketliliğinin varsayıldığı esnek döviz kuru rejiminin genişletici para politikası uygulandığında, para arzında meydana gelen artış sonucu ile faiz oranlarında azalış gerçekleşir. Böylece dışarıya sermaye çıkışı olmaktadır. Bu nedenle döviz gereksinimi yükseleceği için döviz kıymetlenir. Yerli paranın değeri düşer yani döviz kuru yükselir. Ancak yerli paranın değeri düştüğünde ihracat yükselir. Bununla beraber faiz yükselmesiyle sermaye çıkışı engellenir. Bu durumun tam tersi durumlar da söz konusu olabilmektedir (Kılıçarslan, 2016).

Ayrıca terörle ekonomide ortaya çıkan belirsizlik, ekonomik maliyetle yansımaktadır. Maliyetlerde oluşan yükseliş ürün fiyatlarına yansıdığı için enflasyon oluşmaktadır. Gelişen belirsizlik ve maliyetle dengesizlik görülmektedir. Bu nedenle ulusal paranın değeri düşer ve döviz kurunda yükselme yaşanır (Duygulu, 1998: 109).

2.4.5. Diğer Faktörler

Döviz kurlarına etki eden diğer faktörleri birkaç maddede sıralayarak tanımlamak konunun anlaşılabilirliğini sağlayacaktır.

- a) **Kaynak Keşifleri:** Herhangi bir ülke yeraltı kaynağı, değerli madenler ya da petrol gibi önemli hammadde bulduğu zaman o mala olan talep yükseleceği için, o ülkenin para birimine olan talep de yükselir. Bu nedenle yurt içi para birimi farklı para birimleri arasında kıymetlenirken döviz kuru düşüş gösterir (Kubo, 2012).
- b) **Siyasi Durum:** Bir ülke içinde ya da dünyada yaşanan siyasi gerginlikler göreceli olarak uygulanan politikalara yansıdığı için döviz kurunu etkileyebilir. Örnek olarak küresel alanda yaşanan siyasi gelişmeler tüm ülkeleri ve beraberinde para birimlerinin denge düzeyinde değişikliğe sebep olabilir. Yurt içinde yaşanan siyasi gerilim, yabancı yatırımcı için güvenli bölge özelliğini kaybedince o ülkeden ayrılarak farklı güvenli bölgelere gider. Panik olan yatırımcılar sebebiyle yatırım düşer, ülke para

birimine oluşan talep düşer ve değeri azalır, döviz kuru yükselir (Faia vd, 2008).

- c) **Speküasyonlar Beklentiler:** Speküasyon, gelecek zamanda iktisadi değerler için tahminde bulunarak kazanç sağlamak amacıyla önceden yapılan piyasa hareketleridir. Örnek verilecek olursa, kar sağlamayı amaçlayan spekülatoörler döviz kurlarını takip ederek fiyatta düşüş olduğunu tespit ettikleri zaman satın alırken, fiyatta artış olduğunda ise satarlar. Durum böyle iken, dolar arzı ve talebini etkileyeceği için ekonomik denge üzerinde etkisi olur (Karluk, 1998b: 311).

2.5. 2000 Yılı Sonrası Dönemde Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemleri

2000’li yıllarda yaşanan kriz zamanında, yurt dışından ve yurt içinden yoğun bir döviz talebi oluşmuştur. Gecelik faiz oranları %6000 seviyelerine çıkması bu talebin durdurulması için yeterli olmamıştır. Merkez Bankası kurları dalgalanmaya bıraktığını açıkladığında 680.000 TL olan Dolar kuru kısa süre içerisinde 1.000.000 TL seviyesini geçmiştir (Kandiller, 2001: 56). Dolar kurlarında oluşan bu ani artış, genel fiyat seviyelerinin de yükselmesine neden olmuştur. Sırasıyla Mart, Nisan, Mayıs aylarında TÜFE’de %6,1, %10,3 ve %5,1 ve TEFEE’de de %10,1, %14,4 ve %6,3 seviyelerinde yükseliş göstermektedir (Parasız, 2002: 502). Aynı dönemde uygulamaya başlayan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ile enflasyon hedeflemesindeki kur sisteminin esnek kapsamda yapılmasına yönelik bir politika uygulanmıştır. Sonrasında 2002 yılında ise %35, 2003 yılında %20 ve 2004 yılında %12 seviyesinde enflasyon hedefine ulaşılması için bir para politikası uygulanacağına dair karar verilmiştir (TCMB, 2004).

Kamu borçlanma gereğinin artışından dolayı ortaya çıkan sürdürülemez borçlanma sorunu sıkı maliye politikaları ile aşılacak istenmiş ve 2001 yılı için kamu sektörü faiz dışı fazlasının GSMH’nin %5,5 oranında olması, 2002 ve 2003 yılı için de %6,5 oranında gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. 2001 yılı sonunda beklenenin çok üstünde gerçekleşen küçülme oranı (%9,4) ile birlikte genel fiyat seviyesinde ciddi sapmalar meydana gelmiştir. Aynı dönemde TÜFE için yaklaşık %52,5’lik bir artış beklenirken, oran %88,6’lık seviyeye ulaşmıştır. TEFEE için %57,6’lık bir artış beklenirken meydana gelen artış %68,5 seviyesini göstermektedir. Ancak Uluslararası

kuruluşların hükümete sağladığı büyük destek ile 2002 senesinde oluşan olumlu beklentilerin etkisi sonucunda 2001 senesindeki yüksek kur dalgalanmaları nedeniyle meydana gelen köpük azalmıştır (Alptekin, 2009).

Para ve maliye politikalarının disiplinli bir şekilde uygulanması sonucunda oluşan güven ortamının da etkisiyle 2002 yılı Nisan ayında döviz kurlarında düşüşler olmuştur. Ayrıca bu durum enflasyonist oranının düşmesini sağlamış ve sene sonu enflasyon beklentisi ile sene sonu enflasyon hedefi arasındaki farkın 0,6 puana kadar azalması sağlanmıştır. Bu nedenle yurt içi yerleşiklerin varlıklarını döviz cinsinden bozdurarak Türk Lirası cinsine çevirdikleri görülmektedir. 2002 yılının Kasım ayında genel seçimler sonucu kurulan hükümetin kararlılık programını değiştirmeden devam ettireceğini bildirmesi ile seçimden sonra oluşan faiz seviyelerindeki artışlar ve kurlardaki hareketlenmeler normal hale dönmüştür. 2003 yılında Merkez Bankası kurlara döviz alım ihaleleri ile ilgili müdahalede bulunmuş, 2004 yılında ise hareketli bir rejim uygulaması sağlayacağını ve yüksek hareketlenmelerin olması durumunda müdahale edeceğini belirtmiştir (TCMB, 2004).

2006 yılı için dalgalı kur uygulamasının devam edeceğinin açıklanmasından sonraki dönemde döviz cinsinden varlıkların değerinin azalması nedeniyle Mayıs ayında döviz alım ihalesine ara vermiştir. Farklı bir yorumla, piyasada olumsuz hareketlenmelerin oluşmaması için Haziran ayında 3 kez döviz satım ihalesi yapılmış ve 3.1 milyar Dolar civarı döviz satışı yapılmıştır. Küresel seviyede yaşanan olumsuzluklar nedeniyle bu yılın ilk çeyreğinden itibaren döviz kuru yükselmeye başlamıştır. Yaşanan bu gelişmelerden sonra birtakım tedbirler alınmış ve Temmuz ayında oluşan kurlardaki düşüş yılsonuna kadar devam ettiği gözlemlenmiştir. 2007 yılında da devam eden kurdaki genel düşüş Mortgage krizinin başladığı dönemden Temmuz ayına kadar devam etmiş ve Ağustos ayında döviz kurlarında artışlar meydana gelmiştir. Yılın sonlarına doğru gerçekleşen olumlu gelişmeler ile döviz kurlarındaki gerileme yönelimi devam etmiştir (TCMB, 2008).

2007 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde meydana gelen krizle beraber merkez bankaları farklı politikalar uygulamaya başlamışlardır. Aynı zamanda gelişmiş olan ülkelerin merkez bankaları niceliksel büyüme ile likidite artırımına başlayarak, piyasayı yeniden canlandırmaya yönelmişlerdir. Gelişmiş ülkelerdeki likit varlıkların çoğu gelişmekte olan ülkeleri tercih etmiştir. Bu durum ilgili ülkelerin faiz dışı araçları kullanarak sıkı bir politika uygulamasına yöneltmiştir. Ayrıca gelişmekte olan

ülkelerde, bazı politikaları tamamlayan makro ihtiyati politikaları da yürütülmüştür. Gelişmiş olan ülkelerde uygulanan faiz iskontoları talebin canlı kalması için yetersiz olmuştur. Böylece gelenek dışı yaklaşımlar da bulunularak, uzun vadeli fonlama ve büyük ölçekli varlık alımları gibi uygulamalar gündem olmuştur. Avrupa Birliği yükselen kamu borcu problemiyle 2011 yılında gelişmekte olan ülkeler, finans ve ticaret açısından olumsuz etkilenmişlerdir. Ancak Türkiye'deki kriz sürecinde döviz kurlarına ve banka sistemindeki döviz akışına yönelik önlemler alınmış ve döviz piyasası üzerinde oluşan belirsiz durumu onarmaya çalışmışlardır (Delice, 2015).

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın 2008 yılının Kasım ayı itibariyle başlattığı parasal genişleme ile, 2012 yılının Eylül ayına kadar devam eden süreçte politika faizlerini yaklaşık 1025 baz puan indirdiği gözlemlenmiştir. Sonucunda oluşan likidite bolluğu ile beraber Türk Lirası fazlasıyla değerlendirilmiş ve yurt içi kredilerde de yüksek oranda artışlar olmuştur. Bu hamle ile gelişen bir sonuç olarak cari açıda önemli yükselişler oluşmuştur. Ayrıca 2010 yılının ilk zamanlarında görülen ekonomik iyileşme sonucunda TCMB, 14 Nisan 2010 tarihinde önemli bir çıkış izlenimi yaratmıştır. Buna göre kısa vadeli sermaye girişlerini azaltmak için kısa vadeli faiz oranları düşürülmüştür. Ek olarak, kredi artışını azaltmak için zorunlu karşılık oranları arttırılmıştır. Yeni bir politika ile faiz koridoru ve zorunlu karşılıklar birlikte uygulanmıştır. Uygulanan bu yeni politika ile beraber krediler ve döviz kuru kanalı tek tek etki görmüştür. Ancak kısa vadeli sermaye dalgalanmalarını caydırıcı sonuçlar oluşmuş, cari açık ve kredi hacminin düşürülmesi için bir olanak sağlanmıştır (Delice, 2015).

Rezerv Opsiyon Mekanizması (ROM) ile Türk Lirası zorunlu karşılık tutarlarının belirli bir oranının yabancı para birimleri türünden tutulması kabul görülmüştür. Oluşan hareketlenmeleri engellemek amacıyla zorunlu karşılık tutarlarının %10'luk bölümünü ABD doları veya Euro türünden tutulması da kabul görmüştür. Aynı oran 2012 yılının Ağustos ayında ise %60'a yükseltilmiştir. Bu durum ile para politikasına çok daha fazla esneklik sağlanmaktadır (TCMB, 2008).

2013 yılı itibariyle yeniden bozulmalar gösteren küresel ekonomi ile ülkelerdeki büyüme oranlarındaki düşüş göstermesi nedeniyle durgunluk riski meydana gelmiştir. Diğer bölgelerde ülkelerin büyüme oranlarındaki değişiklikler ise para politikalarının değişiklik göstermesi sonucunu vermiştir. Avrupa Birliği Merkez Bankası (ECB) politikasında faizler düşükken, ABD Merkez Bankası (FED) kriz

döneminde gerçekleştirdiği varlık alımlarını 2014 yılında durdurma kararı almıştır. Japonya Merkez Bankası da varlık alımı seviyesini yükseltmiştir. Küresel alanda yaşanan gelişmeler ise Türkiye'nin tasarruf seviyesinin düşük oranda olması, rekabet gücünün eksikliğini ve en önemlisi kısa vadeli sermaye dalgalanmalarından oluşan sorumlulukların çoğalması gibi sorunlarla "Güçlü ve Dengeli Büyüme için Yapısal Dönüşüm" başlığı altında Onuncu Kalkınma Planı çıkarılmıştır. Yapısal problemleri gidermek için yürürlüğe giren bu karar ile istikrarın düzeltilmesi, mali disiplinin yükseltilmesi ve para politikasındaki etkinliğin yüksek tutulması amaçlanmıştır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2015).

2008 yılında yaşanan bu gelişmeler sonucunda kriz ile birlikte olarak reel döviz kurunda da yükselmeler olmuştur. 2009-2014 yılları arasında yaşanan ekonomideki belirsizlikler nedeniyle özellikle Türk Lirası büyük oranda değer kaybetmiş ve reel kur ise düzenli olarak bir artışa neden olmuştur. Yaşanan kriz sürecinde döviz dalgalanmaları nedeniyle kur daha çok hareketli bir yapıya dönüşmüştür. Fakat likiditede ise düzensizlikler meydana gelmiştir. TCMB döviz kurundaki dalgalanmaları önlemek amacıyla piyasaya müdahale etmiştir. Dolar kurundaki hareketlilik, eski döneme göre daha çok Türkiye'nin esnek kur sistemine geçmesiyle artmıştır. Merkez Bankası bazı dönemlerde piyasaya müdahale etse bile esnek kur sisteminin oluşumundan kaynaklı kurlar uluslararası piyasaya direkt olarak etki göstermektedir. Ancak bu durum kur hareketliliğini önleyemez ve düzenli olarak olumsuz etkiler yaşanmasına neden olmuştur (TCMB, 2015).

2.6. Dış Ticaretin Tanımı ve Temel Kavramlar

Faktör donatım teorisine göre doğal kaynaklar dünyanın çeşitli ülkeleri içerisinde eşit olmaksızın dağılır ve bu yüzden ülkelerin doğal bitki örtüsü, iklimi, diğer belirli fiziksel özellikleri ve coğrafi koşullar gibi nedenlerle uluslararası ticaret oluşmaktadır (Chaudharya, vd., 2016).

Son zamanlarda ülkeler gereksinimi olan ürün ve hizmetlerin tamamını kendileri üretilmediğinden iş bölümü yaparak farklı ülkelere satın alma ihtiyacı duyar. Dışa dönük ekonomi, farklı ülkelerle ürün veya hizmet alım satımı yapan bir ekonomi çeşididir. Herhangi bir ülke; gereksinimi olan ürün, hizmet ya da üretim faktörüne talepte bulunurken karşı tarafa onun fiyatını ödemektedir. Aynı zamanda bir

ülke gereğinden fazla ürettiği veya elde ettiği ürün, hizmet ya da üretim faktörlerini farklı ülkeye arz ettiğinde bunun bedelini talep etmektedir. Bağımsız ülkelerde belirtilen şekilde gerçekleşen bu olaya dış ticaret adı verilmektedir (Berberoğlu, 2003).

Kısa olarak dış ticaret, ekonomideki ihracat ve ithalat faaliyetlerinin tamamıdır. Üretebilme gücü ve üretim o ülkenin refahı açısından oldukça önemlidir. Bir şeyi üretebilmek için ilk olarak üretim yeteneğinin var olması gerekmektedir. Daha sonra ek olarak üretilen ürün ve hizmete yönelik yurtiçi ve yurtdışı talebini oluşturarak, pazarlama ve satış faaliyetlerinin oluşması gereklidir (Aktaş ve Adıgüzel, 2017: 3).

Yapılmış açıklamaların ardından dış ticaretle ilgili asıl kavramların belirtilmesi önemlidir. Dış ticaret oldukça geniş bir konu olduğu için belli başlı kavramların üzerinde durulmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle dış ticaretle ilgili asıl kavramları dört başlık ile ele almak konuyu daha anlaşılır hale getirecektir. Bu başlıklar sırasıyla; ihracat, ithalat, dış ticaret dengesi ve dış ticaret hacmi olarak bilinmektedir. Dış ticaret ile ilgili olan bu kavramlar aşağıdaki gibi açıklanmaktadır.

İhracat: Yurt içinde üretilen bir ürünün döviz karşılığında yurt dışına satılmasıdır. Farklı bir tanımla dış satımdır. İhracatın gerçekleşebilmesi için satılacak bir ürün ve bu ürünü satacak vergi numarası bulunan tüzel ya da gerçek bir kişinin var olması gerekmektedir.

İthalat: Yabancı ülkede üretimi yapılmış bir ürünün, ülkede olan alıcılar tarafından satın alınmasıdır. Farklı bir tanımla dış alım olarak bilinir. İthalatın gerçekleşebilmesi için iki temel faktör gereklidir; birincisi satın alınacak bir mal ikincisi de malı satın alacak vergi numarası bulunan tüzel ya da gerçek kişi olarak bilinir.

Dış Ticaret Dengesi: Belli bir zaman içerisindeki toplam ithalat ve ihracat fiyatları arasında oluşan farktır. Ancak kimi durumda ürünler için olan dış ticaret dengesiyle hizmetler için olan dış ticaret dengesi arasında fark görülmektedir. Şayet ihracat fiyatları ithalat fiyatlarından yüksek ise dış ticaret fazlası, tersi durumda da dış ticaret açığı meydana gelir.

Dış Ticaret Hacmi: Belli bir zaman içinde gerçekleşen dış ticaretteki ihracat ve ithalat miktarının toplamı dış ticaret hacmini belirlemektedir.

Günümüz şartlarında dış ticaret, iki yüze yakın ülke arasında, ticarete konu olabilecek bütün mallar üzerinden yapılmaktadır. Bu doğrultuda dış ticaret kuramlarını

üç başlık altında toplayabilmek mümkündür. Bunlar geleneksel, klasik ve uluslararası ekonomik birleşme kuramlarıdır.

Geleneksel dış ticaret kuramları iki temel başlıkta toplanmaktadır. Bunlar Merkantilizm ve Fizyokrazi'dir. Orta çağ sonu ve sanayi devrimi arasındaki yıllarda (1500-1750) Merkantilizm kuramı ortaya çıkmıştır. Batı Avrupa ülkelerinde feodalizmin yıkılması ile güçlü merkezi devletlerin oluşmuştur. Bu durum sonucunda kapitalist sistemin ana temeli olarak görülen ve ticaret devrimi olarak isimlendirilen merkantilizm meydana gelmiştir. Aynı dönemdeki düşünürlere de Merkantilist ismi verilmiştir. Bir okula bağlı olmayan Merkantilistler akademisyen olarak geçmemektedir. Şirket temsilcileri, devlet adamları, tüccarlar gibi kişiler Merkantilist olarak isimlendirilen bir grubu oluşturmaktadır (Yılmaz ve Divani, 2010: 3). Yine aynı zamanda iktisadi düşüncenin kurucusu olarak nitelendirilen bir isim verilmemiş olsa bile Merkantilizme fayda sağlayan kişiler Thomas Mun, Wiliam Petty, Josiah Child, John Locke, John Law, Richard Cantillon olarak bilinmektedir (Erim, 2013: 12).

Merkantilistlerin ortak özelliklerinin asıl amacında güçlü devlet oluşturma fikri mevcuttur. Güçlü devlet oluşturma yolu, devlet hazinesinin kıymetli madenlerine dayalıdır. Bu teoride, bir ülkede gümüş ve altın madenleri yok ise hazineyi yükseltmenin yolu, dış ticaretle gümüş ve altın sahibi olma yönünde hareket edilmektedir (Yılmaz ve Divani, 2010: 3).

Merkantilist uygulamalarının başarısız olmasına tepki amaçlı 18. Yüzyıl içerisinde Fransa'da Fizyokrazi kendini göstermiştir. Merkantilistler devlet tarafından sermaye yatırımdan ziyade doğal sistemi kabul edip iktisadi konuları da aynı bakış açısıyla açıklamaktadırlar. Belirtilen iktisadi bakış açısının temsilcileri ise Fizyokratlar şeklinde isimlendirilmiştir. İktisadi bakış açısına göre bilimsel iktisat okulunun ilk kurucularından biri François Quesnay olarak bilinir (Erim, 2013: 27). Quesnay'ın yapıtlarından "Tableau Economique" olan, Fizyokrat bakış açısına benzemektedir (Yılmaz ve Divani, 2010: 10-11). Fizyokrat bakış açısının farklı temsilcileri ise Abbe Nicolas Baudeau, Le Marquis de Mirabeau, Robert Jacques Turgot ve Pierre Samuel Du Pont De Nemours olarak bilinir (Öztürk, 2005: 5).

Klasik dış ticaret kuramları üç temel başlıkta toplamak mümkündür. Bunlar mutlak üstünlükler kuramı, karşılaştırmalı üstünlükler kuramı ve Heckscher-Ohlin kuramıdır. Mutlak üstünlükler kuramı; 18. yüzyılın sonlarına doğru Merkantilizme

tepki olan sanayi devriminin ilk sinyalleri hissedilmeye başladığı sıralarda “sanayi kapitalizm”in duyurusu yapılarak ortaya çıkmıştır (Kazgan, 1993: 43). Dış ticaret konusuna bilimsel bir şekilde ilk kez açıklama getiren ve iktisadi düşüncenin kurucusu olarak bilinen Adam Smith 1776 senesinde “Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri üzerine inceleme” isimli eserini açıklamıştır. İsmi geçen eserde Merkantilist ticaret uygulamalarını eleştiren ve serbest ticaretin en kazançlı uygulamalar olduğunu vurgulayan söylemler bulunmaktadır. Smith’in yorumuna göre bireyler bütün gereksinimlerini kendi kendine karşılayamadıkları için içlerinde bir iş bölümü oluşmalıdır. Bahsedilen iş bölümünün geliştirilmesiyle insanların rahatlık seviyesi de artmıştır. İş bölümünün amacı konu üzerinde uzmanlaşmak ve emeğin rantabilitesini artırmaktır. Mutlak üstünlük teorisi geliştirilmiş ve az gelişmiş ülkelerdeki ticaret izah edilirken, gelişmiş ülkeler arasındaki ticareti izah etmekte yetersiz kalmıştır. Dünya ticaretinin tümünü izah etmek Adam Smith’den 40 yıl sonra David Ricardo’ya geçmiştir (Öztürk, 2005: 8).

Karşılaştırmalı üstünlük kuramı; David Ricardo’nun 1817 senesinde yayınlamış olduğu “Politik İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri” isimli eseri ile ortaya çıkmıştır. Ricardo bu eserinde A.Smith’in üstünlük teorisinin geçerlilik konusunu geliştirip dünya ticaretinin tümünü izah eden karşılaştırmalı üstünlük teorisini ortaya koymuştur. Ricardo’nun düşüncesine göre dış ticaretin tümünü mutlak üstünlükler kuramı (maliyet üstünlüğü) yerine karşılaştırmalı üstünlükler kuramı (karşılaştırmalı maliyet üstünlüğü) açıklamaktadır. Ülkelerin birbirleriyle yaptıkları ticaret alışverişini mutlak üstünlüğe bağlamak doğru olmaz. Mutlak üstünlüğe bağlı tutulması teorisinin alanını daraltmaktadır. Zira mutlak üstünlük, karşılaştırmalı üstünlüğün özel bir halidir. Bazı ülkelerin ürünleri diğer ülkelere göre daha uyguna üretmesi yani mutlak üstünlük sağlaması önemsizdir. Tersine bir durumda mühim olan üretimdeki üstünlüğün derecesidir. Her ülke hangi ürünlerin üretiminde daha iyi ise o ürünlerde uzmanlaşması gerekir (Seyidoğlu, 1999: 18).

Heckscher-Ohlin Kuramı; Eli Hecksher’in 1919 senesinde yayınladığı makale ile dış ticaret teorisine yeni bir kavram geliştirmiştir. Yeni kavrama “Faktör Oranları Kuramı” ismi verilmiştir. Heckscher’in öğrencisi Bertil Ohlin tarafından ise faktör oranları teorisi tekrar değerlendirilip 1933 senesinde “Bölgeler Arası Ticaret ve Uluslararası Ticaret” kitabı çıkmıştır. Bu nedenle Heckscher-Ohlin Kuramı ismi ile bilinmektedir (Seyidoğlu, 1999: 63-64). Heckscher-Ohlin kuramına göre temel iki

üretim çeşidi bulunmaktadır. Bunlar sermaye ve emektir. Benzer ürünlerin üretim imkanları eş kabul edilip, zevklerinde ve veri teknolojilerinde uluslararası ticaret nedenini ülkelerin elde ettikleri göreceli etken zenginlikleri bulunduğu bilinmektedir. Bu nedenle dış ticaret ülkelerin değişik etken zenginlikleri bulunduğu için yapılır (Karluk, 2009: 33).

Uluslararası Ekonomik Birleşme Kuramı; dış ticareti serbestleştirme eğilimleri ve bunun amacı olan günümüz dünyasını tek bir pazar haline getirme çabaları ticaretin küreselleşmesi olarak tanımlanabilir. 1990'lı yıllardan itibaren sık kullanılmaya başlanan küreselleşme kavramı, kavramsal olarak çok boyutludur. Küreselleşme kavramının bu çok boyutlu yapısı içerisinde, ekonomik yönü ön plana çıkar. Bu kapsamda ekonomik anlamda üç boyut söz konusudur: Ticari küreselleşme, mali küreselleşme ve üretimin küreselleşmesi.

2.7. Dış Ticaret İhtiyacı ve Etkileyen Temel Faktörler

Herhangi bir ülke içinde üretilen ürünlerin ülke halkının taleplerini karşılamak üzere yeterli olmayacağı ve ucuz ürünlere oluşan talep de dış ticaret ihtiyacı nedenlerindedir. Genellikle ülkelerin dış ticaret ihtiyaç nedenlerini 3 başlıkta incelemek mümkün görülmektedir. Ülkelerarası fiyat farklılıkları, ülke içi üretimin yeterli olmaması ve mal farklılaştırılması dış ticaret yapma nedenleridir (Utkulu, 2005: 12).

Dış ticarete oluşan ihtiyacın nedenleri olduğu gibi dış ticarete etki eden faktörler de mevcuttur. Dış ticarete etki eden faktörlerin iyi kavranabilmesi için ihracatı ve ithalatı etkileyen etmenler ile birlikte incelemek önem taşımaktadır. İhracata etki eden faktörler beş unsur altında incelenmektedir. Bu unsurlar; ihracat pazarlama stratejileri, çevresel faktörler, firma özellikleri, ihracat yöneticilerinin özellikleri ve diyalog konuşmaları olarak bilinmektedir.

İthalata etki eden faktörler ise üç ana unsur altında toplanmıştır. İthali yasak ürünler, Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu (G.T.İ.P.) mevzuatına hâkim olunmaması, ithali yapılacak ürünün iç piyasa talebine karşı gerekli bilgilerde eksik ya da hatalı araştırmaların yapılması ithalata etki eden etmenlerdir.

2.8. Dış Ticaret Politikası, Amaçları ve Araçları

Bu politika, ticareti teşvik etme, ülkelerin dış ticaret faaliyetlerini kısıtlamak veya ticari faaliyetlerde kullanılan metotları organize etmek için devlet aracılığıyla alınmış önlemlerdir (Seyidoğlu, 2015: 117 Ayrıca bu politika genellikle, bir ülkedeki kamu kuruluşlarının, kişi ve kuruluşların farklı ülkelerle yapılan ticari alım satımı içermektedir.

Ülkelerin dış ticaret ile gerçekleştirdiği politikalar, ekonomik kalkınma ve gelişmeyi desteklemelidirler. Örneğin; kendi sanayisinin kalkınmasını amaçlayan bir ülkeden, diğer ülkelere karşı kendi üreticisini destekleyen, koruyan önlemler alması beklenmektedir. Bu nedenle dış ticaret faaliyetlerinin genel ekonomi faaliyetleriyle uyum sağlaması gerekmektedir.

Yönetici güçlerin iktisadi ve mali araçları kullanarak, sosyal ve siyasal amaçlarını gerçekleştirmek için almış olduğu kararlar genel ekonomi politikasını oluşturur.

Dış ticaret faaliyetlerinin dünyadaki tarihi incelendiğinde, 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar olan zaman içerisinde hakimiyetini koruyan Merkantilizm düşüncesinin etkisiyle ülkeler genellikle korumacı ekonomi faaliyetlerine ve müdahaleci önlemlere müracaat etmişlerdir. 1. Dünya Savaşı devrinde serbest ticaret faaliyetlerinin etki göstermesine rağmen, 1929 senesinde gerçekleşen buhran sonrası tekrar korumacı faaliyette bulunmuşlardır.

2. Dünya Savaşı sonrasında ülkeler arasındaki dış ticareti düzenlemek ve ticarete katkıda bulunmak için kurulan kuruluşlar şunlardır:

- Birleşmiş Milletler (BM-1945)
- Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT-1947)
- Dünya Bankası (WB-1947)
- Uluslararası Para Fonu (IMF-1947)
- Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ-1994)

Yukarıdaki kuruluşların hedefi uluslararası ticareti canlı ve düzenli tutmaktır. 1970 yılının başlarında oluşan Petrol Krizi dönemlerinde “Yeni Korumacılık” etkisini

göstermiştir. Ancak 1980 yıllarında dünyada liberalizasyon süreci hızla gelişmektedir. Liberalizasyon sürecinin hızla gelişmesinde 1994 senesinde kurulan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)' nün faydası olmuştur (Aral, 2015: 34).

Dış ticaret faaliyetlerinin her ülkeye göre hedefleri farklı olup kimi ortak hedeflerin güdülmesi olağandır. Bu noktada dış ticaret faaliyetlerinin asıl hedeflerini; dış ödemeler düzensizliğini çözmek, dış rekabetten korunmak, ekonomik kalkınmanın sağlanması, piyasa engellerini gidermek, hazineye kazanç sağlamak, ekonominin liberalleştirilmesi (monopolcü iç piyasaları rekabete açma), iç ekonomik dengeyi sağlamak, dış piyasalarda monopol gücünden faydalanma, sosyal ve siyasal unsurlar olarak sıralamak mümkündür (Seyidoğlu, 2015: 139-140).

Dış ticaret faaliyetlerini gerçekleştirmek isteyen ülkeler belirli araçlara ihtiyaç duyarlar. Bu araçlar tarifeler ve tarife dışı önlemler şeklinde iki ayrı başlığa ayrılmıştır. Dış ticaret faaliyet araçları literatür taraması sonucu bulunan bilgilerle düzenlenmiştir.

2.8.1. Gümrük Tarifeleri

Dış ticaret faaliyetlerinin en eski ve çoğunlukla kullandıkları araçlardan biri olan gümrük vergisi, bir ürünün ithali aşamasında alınan vergidir. Başka bir tanımla “Gümrük Tarifesi” denilmektedir (Seyidoğlu, 1992: 323).

Gümrük vergileri bilhassa gelişmemiş dünya ülkelerinde kalkınma finansmanı bakımından temel vergilerindedir. Bu nedenle bir ülkenin toplam kamu geliri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu durumun ülke gelişmesiyle azaldığı görülmektedir. Bu durumun temel nedeni, sanayileşme aşamalarının tamamlanmadığı ülkelerde, faal olarak işleyen bir vergi sistemi ve idaresi kurulmadığından, kamunun finansmanının sağlanması üzerine, diğer dolaysız ve dolaylı vergilere nazaran uygulama kolaylığı daha yüksek olan gümrük vergilerinin tercih edilmesidir.

Belirtilen vergilerin toplanması, ithal edilen ürünlerin az miktardaki gümrük kapılarından geçirilmesini gerekli kıldığından, yüksek bir maliyet gerektirmez. Dolayısıyla yukarıda bahsedilen hedeflere çok iyi hizmet eden vergi türü olarak bilinir (Tokatlıoğlu, 2005: 49).

2.8.2. Tarife Dışı Araçlar

Tarife dışı sorunlar, ürünlerin ülkeler arasındaki sirkülasyonunu engelleyen her çeşit kural ve faaliyetleri içerir. Tarife dışı araçlar, miktar kısıtlamaları, görünmez engeller, tarife benzeri araçlar, ihracatın teşvik edilmesi, gönüllü ihracat kısıtlamaları ve bağlı ticaret olarak sıralanmaktadır. İthalatın denetimine yönelik olan dış ticaret mevzuatının yanı sıra çevre ile ilgili, fikri ve sınai haklar-standartlar gibi ticaret ile direkt ilgili olmayan ancak ticarete olumsuz yönde etki eden uygulama ve mevzuatlar da bu kapsam altından değerlendirilmekte olup bu duruma göre uygulanır (Öktem, 1998: 58).

2.8.2.1. Miktar Kısıtlamaları

Tarife dışı araçlardan miktar kısıtlamaları, ithalat hacminin doğrudan sınırlanmasına yönelik bir uygulamadır. Gümrük tarifeleri, ithalatı fiyat mekanizması aracılığı ile kısıtıcı bir etki sağlamaktadır. Fakat miktar kısıtlamalarıyla ülkeye gelecek ya da ülkeden çıkacak ürün hacminin doğrudan belirlenmesi mümkün olmaktadır. Miktar kısıtlamaları, ithal yasakları, kotalar, döviz kontrolü ve çoklu kur sistemi araçlarıyla meydana gelmektedir. (Carbaugh, 1995: 162-163).

2.8.2.2. Yeni Korumacılık ve Öteki Tarife Dışı Araçlar

Çoğunlukla ithalatçı pozisyonundaki bir sanayi ülkesi ve genellikle emeğe dayalı az gelişmiş bir ihracatçı durumundaki ülke arasında yapılan anlaşmaların sonucunda, ihracatın üzerine eklenen bir kota niteliğindeki araçlardır. Yeni korumacılık araçları (Berber, 2017):

- a) **İhracat ve Gönüllü Kısıtlamalar:** Kotalar ekonomi gelirinin yükselmesi için tek taraflı olarak uygulanabileceği gibi ithalatçı ülkelerin baskısıyla da (gönüllü ihracat kotaları) uygulanabilir. Ekonomik düzeni bozmamak, hammaddelerin ülke içinde işlenmesini özendirme ve arz kaynaklarını korumak ve dış ticaret kotalarını ülke yararına çevirmek için kullanılır. Gönüllü ihracat kısıtlamaları ise genel olarak ihracatçı konumundaki bir sanayi

ülkesiyle ihracatçı konumunda ve çoğu zaman emeğe dayalı az gelişmiş bir ülke arasındaki anlaşmaya göre, ihracat üzerine konulan bir sınırlama şeklindedir.

- b) **Damping:** İhracat sanayiindeki büyük işletmenin ürününü dış piyasada, iç piyasadan daha düşük bir tutara satmasına damping denilmektedir. Ürünün dış piyasada, iç piyasadan daha yüksek bir tutara satılması da ters damping olarak bilinir. Damping, ihracatçının yurt içi pazarında kazandığı pazar üstünlüğü ile karşılaştırmalı üstünlüğü olmadan ihraç ettiği malın dış pazardaki talep esnekliğinin genişliğinden yararlanarak daha düşük tutara satmasıyla oluşur. Dampingin ortaya çıkması için gereken iki şart vardır: Birincisi, iç ve dış piyasaların kesinlikle birbirinden ayrı olması gerekir. İkincisi söz konusu malın değişik piyasalardaki talep esnekliğinin farklı olması gerekir

Dampingin hedefi, bütün kapasite ile üretim gerçekleşirken üretim fazlasının ihraç edilmesi suretiyle menşe ülkede iç piyasa fiyatını düzende tutmak ve beraberinde ortalama maliyetten düşük ancak, marjinal maliyetten fazla bir fiyat ile ürünü ihraç etmek ve kısa dönemli karı maksimum düzeye çıkartmaktır. Buna ek olarak, ihracat pazarına katılmak, pazar payını korumak ve üretim etkenlerinde tam istihdamı sağlayabilmek amacıyla damping uygulanabilir. Üç çeşit damping bulunmaktadır.

Belli aralıklarla yapılan damping, ekonomide görülen talep düşüklüğü, zevk ve tercihlerin değişikliği ve benzer geçici sebeplere dayalı olarak, iç piyasanın yavaşlaması ile stokta görülen yükselişin, üreticilerin stok fazlasını düşük tutardan satmasına yol açmasıdır.

Yıkıcı damping, büyük şirketlerin dış pazardaki rakiplerini geri çekmek amacıyla oldukça düşük tutarlardan ürün ihraç etmesiyle meydana gelir.

Sürekli damping ise monopol davranışın kar maksimizasyonuna dayalı olarak meydana gelir.

- c) **İhracat Sübvansiyonları:** Devlet ithalatın kısıtlanması hedefinin haricinde ihracatın teşvik edilmesi amacı ile de dış ticarete müdahalede bulunabilir. Böylece vergi iadesi, ihracat kesimine düşük faizli kredi, dolaysız prim ödemesi, ürünün ithalatını yapacak şirketlere düşük faizli kredi verilmesi, ihracat odaklı üreticilere uygun girdi sağlanması gibi destekler sağlanabilir.

Ayrıca sübvansiyonlar iç tüketiciyi negatif olarak etkilerler. İhracat sübvansiyonları ithalatçı ülke için bir damping niteliği taşır. O bakımdan dünya kamuoyu sübvansiyonlu ihracata duyarlıdır ve GATT çerçevesinde yasaklanmıştır.

- d) **İç Piyasaya Dönük Endüstrilere Sübvansiyonlar:** İthalata karşı rakip endüstrileri korumak için sübvansiyonlara müracaat edilir. Kotalar, gümrük tarifeleri ve fark giderici vergilerden hariç bir sübvansiyonla korunan bir ürün, yurt içinde serbest fiyattan satılır. Dolaysız sübvansiyon sürecinde hükümet, yerli üreticiye serbest fiyatı ile bunun üzerinde kalan maliyet arasında oluşan fark kadar hazineden bir ödeme yapmaktadır.
- e) **Fark Giderici Vergiler:** İthalata karşı rekabet içinde olan yerli endüstrileri ve özellikle tarım kesimini korumak amacıyla kullanılan uygulamalardandır. Ortaya çıkan sonuçlar açısından ithal kotalarına benzer yöntemlerdir. Hükümet tarafından korunmaya alınan sektörlerdeki üreticiler için yüksek iç tutarlar belirlenir. Bu durum minimum ithalat tutarını oluşturur. İç piyasada oluşan yüksek tutarları geçerli hale getirmek için de fark giderici vergiler uygulanır.
- f) **Yurt İçi Katkı Zorunluluğu:** Dış ticaret sınırlamalarından biri de yurt içi katkı zorunluluğudur. Bu duruma göre bir ürünün ülkede üretilmesi kısmen de mümkün olsa yurt içi katkı payının belirli bir kotanın altına düşmemesi gerekmektedir.
- g) **İhracat Vergileri:** İhracat vergilerinin alınması, hazineye gelir kazandırmak, hammaddelerin iç piyasada işlenmelerini teşvik etmek, doğal hammaddelerin talebini korumak, ticaret derecelerini ülke lehine çevirmek gibi sebeplerle uygulanmaktadır. İhracat üzerinden vergi alınması arzın düşmesine yol açtığından dolayı arz eğrisini sola kaydırmaktadır.
- h) **Karteller:** Benzer ürün ve hizmetleri üreten şirketlerin tutarları belirlemek, üretimi sınırlamak, piyasaları bölmek ya da yeni teknoloji kullanımını kısımak için yapılan anlaşmalardır. Farklı ülkelere ait şirketler tarafından yapılan bu anlaşmaya uluslararası karteller denilmektedir. Herhangi bir kartele katılmayı kabul eden şirket ortak tutar ve üretim faaliyetlerini belirlemesi gerekmektedir.
- i) **Sağlık, Çevre Standartları, İdari Düzenlemeler:** Bilhassa son 10 yıl içerisinde yükselen, bilinçli ve sağlıklı tüketici eğilimi ile meydana gelen bu

tür uygulamalar ithalatı sınırlayıcı bir işlev kazanmaktadır. Örnek olarak kimi gıdalar için insan sağlığına zararlı olması nedeniyle bazı şartlar koyularak o malların ithalatı zorlaştırılmıştır.

Bu uygulamaların haricinde öteki tarife dışı araçları diğer kısıtlamalar altında toplamak gerekirse; mal özelliklerine göre zorunluluklar, üretim şartlarına göre zorunluluklar, işaretleme zorunlulukları, paketlenme zorunlulukları, test, denetleme ve karantina tedbirleri, bilgi verme zorunluluğu, nakliyeye göre zorunluluklar, gümrük kısıtlaması, sevk öncesi denetim, kamu ihaleleri ve kamu kuruluşlarının satın alma uygulamalarıyla özel gümrük formaliteleri gibi sınırlamalar da özellikle son senelerde gerçekleşen araçlar içinde bulunmaktadır.

3. BÖLÜM

DIŞ TİCARETTE KULLANILAN ÖDEME YÖNTEMLERİ

Dış ticarete önem taşıyan konuların başında ödeme şekilleri gelmektedir. Alıcı ve satıcı yaptıkları uluslararası ticarete ticari sözleşme imzalamaktadırlar. Bu sözleşme koşullarından biri de malın bedelinin ödenme şeklidir. Ödeme şekilleri, alıcı ile satıcı arasında yapılan sözleşme ile malın bedelinin nasıl ödeneceğinin belirlenmesinde söz konusu olan yöntemlere denir. Bu yöntemlerden her biri iki taraf için de belirli riskler taşımaktadır.

Dış ticarete yapılan alışverişte malın veya hizmetin bedeli alıcı tarafından ödenmektedir. Satıcı ile alıcı arasındaki güven derecesi, alıcının ödeme gücü, ülkelerin ticaret politikaları ve gelenekleri çerçevesinde belirlenen ödeme yönteminin ne olacağına karar verilmektedir (Gündoğdu, 2016: 34).

Konu ile ilgili literatürde yapılan araştırmalar neticesinde ödeme yöntemlerini sekiz başlık altında toplamanın mümkün olacağı anlaşılmıştır. Bu yöntemler; peşin ödeme, mal mukabili ödeme, vesaik mukabili ödeme, akreditifli ödeme, kabul kredili ödeme, banka ödeme yükümlülüğü (BPO), karşılıklı (bağlı) ticaret ve konsinye ihracat ve müşterek hesap olarak belirlenmiştir.

3.1. Peşin Ödeme

Peşin ödeme, alıcı için en yüksek satıcı için ise en düşük riske sahip olan ödeme biçimidir. Satıcının ihraç ettiği ürünleri alıcı teslim almadan önce uluslararası bankalar ile satıcıya ürün tutarının nakit olarak ödenmesi ve alıcının ürün tutarını ödedikten sonra satıcı tarafından ürünlerin sevk edilmesi işlemidir (Tulgar, 2018: 30).

Peşin ödeme biçiminde alıcı için herhangi bir güvence yoktur. Peşin ürün bedelleri, bankalar ile havale biçiminde, alıcı satıcı ya da bunlar adına beyan sahibi olan üçüncü kişiler aracılığıyla çek ve efektif veya bankalarla tespiti yapıldığında kredi kartı ile ödemesi gerçekleştirilir (Top, 2014: 4).

Genel olarak peşin ödeme şekli ile havale yolu ödeme şekli kullanılmaktadır. Peşin ödeme biçimi, alıcı tarafından oldukça riskli olduğu için çok fazla

kullanılmamaktadır. Nedeni ise satıcı tarafından ürünlerin eksiksiz ve doğru olarak gönderilmemesi durumu söz konusu olabilmektedir. Peşin ödeme şekli, genel olarak satıcı şirketinin fazlasıyla tanındığı, alıcıya güven verebildiği ve ürün talebinin çok fazla olması durumunda alıcı tarafından tercih edilmesi söz konusudur. Dolayısıyla birbirlerini uzun dönem içerisinde tanıyan ve güven veren taraflar (alıcı ve satıcı) çoğunlukla peşin ödeme yöntemini kullanırlar (Özken, 2015: 153).

Peşin ödemenin işleyişi şu şekildedir (Top, 2014: 5):

- Öncelikle alıcının ve satıcının arasında satışla ilgili sözleşme yapılır. Ödemenin şekli peşin ödeme olarak belirlenir.
- Alıcı, malın bedelini satıcının ülkesindeki bankaya havale eder ya da satıcıya elden öder. Havale edildiyse alıcının ülkesindeki banka, satıcının ülkesindeki bankaya para transferini gerçekleştirir.
- Mallar, satıcı tarafından hazırlanıp evraklarla birlikte alıcıya gönderilir.
- Alıcı, malları aldığı belgeler ile gümrükten çeker.

3.2. Mal Mukabili Ödeme

Mal mukabili ödeme yöntemi, satıcının en çok alıcının ise en az risk aldığı ödeme yöntemidir. Ayrıca mal mukabili, ihraç edilen ürünün alıcıya tesliminden sonra satıcıya ürünün fiyatı ödenmesi için kullanılan ödeme yöntemidir (Ağsakal ve Erkan, 2016). Bu ödeme yönteminde alıcı ile satıcı önceden anlaştıkları bir tarihte ya da fatura ve ürünleri aldıktan sonra alıcı ürünün fiyatını satıcıya ödemektedir. Dolayısıyla satıcı alıcıya ürünleri yollayarak açık kredi vermiş olmaktadır.

Mal mukabili ödeme biçiminde satıcı açısından hiçbir şekilde garanti yoktur. Ürün fiyatının ödenmesi tamamı ile alıcının itibarına ve inisiyatifine bağlıdır. Satıcı açısından fazlasıyla dezavantajlı olan ödeme şeklinde alıcıya gönderdiği ürün fiyatının zamanında alınamaması, ödemenin yapılmaması ya da üründe kusur bulunup kesinti yapılması gibi sorunlarla karşı karşıya gelinebilir (Tuncel, 2006: 42). Satıcı ürünü yolladıktan sonra alıcının tutarı ödemesiyle satıcı maliyet riskini üstlenmiştir. Genel olarak bu ödeme şekli, alıcı ile satıcı tanıştıktan sonra satıcının alıcıya güvenmesi durumunda kullanılmaktadır.

Mal mukabili ödeme şeklinin işleyişi şöyledir (Tulgar, 2018: 31):

- Alıcı ile satıcı aralarında satış sözleşmesi yapar. Sözleşmede ödeme şekli mal mukabili olarak belirlerler.
- Satıcı, malların sevkiyatını yapar.
- Alıcıya ulaştırılması için satıcı gerekli belgeleri kendi bankasına verir.
- Satıcının bankası, alıcının bankasına belgeleri gönderir.
- Alıcı, belgelere ulaştınca malları gümrükten çekerek teslim alır.
- Alıcı, ithal ettiği malların bedelini kendi bankasına öder.
- Alıcının bankası, satıcının bankasına malın bedelini iletir.
- Satıcı, bankasından ihraç ettiği malların bedelini alır veya hesabına yatırılır.

3.3. Vesaik Mukabili Ödeme

Dış ticarete en çok kullanılan vesaik mukabili ödeme yöntemi, ihraç konusu olan ürünün satıcının ülkesinden taşıyıcı aracılığıyla yüklenecek gönderilmesinden sonra gönderildiğine dair belgeleri ürünün fiyatının ödenerek bankadan alınması ile yapılan ödeme biçimidir (Kaya, 2009: 79). Vesaik mukabili ödeme şekline, belge karşılığı ödeme de denilmektedir.

Bu ödeme biçiminde bankalar, alıcı ile satıcı arasında aracılık yapmaktadırlar. Bankaların sorumluluğu, talimata uyumlu olan belgelerin ödeme için gönderilmesi, belge teslimi ve ödemesi yapılmış ürün bedelinin gerektiği gibi ilgili yerlere gönderilmesinden oluşur (Zeynalzade ve diğ., 2016: 201). Alıcının belirtilen tutarı ödememesi halinde bankanın hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Fakat belirtilen talimatlara uyulmadığında, ihmali söz konusu ise yükümlü hale düşebilirler.

Bu ödeme şeklinde satıcı için ürün mukabili ödemedi, alıcı için de nakit ödemedi daha yararlı olmaktadır. Alıcı belgeleri kontrol edip, sipariş şartlarının uygun olması veya olmaması kararına vardıldıktan sonra ödemeyi yapmaktadır; satıcı için ise bankaya yolladığı belgeleri ödemedi ya da poliçe kabullenmeden teslim edilmemesidir (Onursal, 2016: 285). Fakat alıcı, satıcıdan daha avantajlıdır. Satıcının vesaik mukabili ödeme yükümlülüğü, akreditif ve ürün mukabili arasında yer

almaktadır. Bu ödeme yöntemi, satıcıya ürün mukabiline göre daha çok, akreditife göre ise daha az güven sağlamaktadır.

Vesaik mukabili ödemenin işleyişi şöyle olmaktadır (Küsmez, 2016: 14-15):

- Alıcı ile satıcı aralarında satış sözleşmesi yaparlar. Sözleşmede ödeme şekli vesaik mukabili olarak belirtilir.
- Satıcı ilk olarak malları hazırlar ve sevk eder.
- Satıcı ihracat ile ilgili gerekli evrakları hazırlayıp ülkesindeki kendi bankasına talimatla verir. Talimatta ihracat detayları ile belgelerin alıcıya ne karşılığında teslim edileceği belirtilir (Karakaya, 2015: 8).
- Satıcıdan belgeleri teslim alan banka römiz mektubu düzenler ve tahsil talimatı ile birlikte belgeleri alıcının bankasına gönderir. Römiz mektubu, satıcının bankasının ihracat belgelerini satıcıdan aldığı zaman düzenlediği hangi belgelerin alıcıya verileceği, alıcı ve satıcının bilgileri ve neyin karşılığında alıcıya belgelerin teslim edileceğini açıklayan mektuptur (Acar, 2012: 55).
- Alıcının bankası evrakların geldiğini ihbar mektubu düzenleyerek alıcıya bildirir.
- Alıcı bankaya gelen belgeleri teslim almak üzere bankaya gelir. Mal bedelini ödeyerek teslim alacaksa ödemesini yapar, kabul karşılığı teslim edilecekse poliçeyi imzalar.
- Alıcı belgeleri teslim alır ve malları gümrükten çeker.
- Eğer alıcı, poliçe karşılığında belgeleri teslim almışsa poliçe tarihi geldiğinde ödemesini yapar.
- Alıcının bankası, satıcının bankasına malın bedelini gönderir.
- Satıcının bankası ise gerekli kurallar çerçevesinde bedeli satıcıya öder.

3.4. Akreditifli Ödeme

Akreditif ödeme yöntemi ilk olarak 18. Yüzyılda dışarı çıktığında yanında para bulunması riskli olabileceğini düşünen ve bu nedenle para taşımayan tüccarların gereksinimlerini karşılamaları amacıyla kullanılmıştır. Akreditif yazılarının modern

hale geçmesi 19. Yüzyılda Londra'daki bankaların dış ticaret işlemlerinde gerçekleşmiştir. 1933 senesinde International Chamber of Commerce (ICC) tarafından Uniform Rules and Practices for Documentary Credits (UCP) şeklinde isimlendirilen bir dizi kurallar oluşturulmuş ve dış ticaret etkinlikleriyle uğraşanlara sunulmuştur (Özalp, 2011: 144).

Bu ödeme şekli, ihracat tutarlarının ödenmesi konusunda, ithalatçı ve ihracatçının bankalarının yükümlülüğü altında olduğu şartlı ödeme taahhüdüdür. İhracatçı ve ithalatçıya güven veren bu yöntem dünyada en çok kullanılan ödeme biçimlerindedir. Bu yöntem tümüyle uluslararası kurallara uygun olarak oluşturulan belgelerin, öncesinden belirlenen zamanda, bankalar tarafından güvence sağlandığı için alıcı ve satıcının birbirlerini tanımamasına bağlı herhangi bir risk oluşmaz (Sanver, 2010: 11).

Akreditif işleminin başlıca özellikleri şunlardır;

- Uluslararası ticarete en çok kullanılan ödeme yöntemlerinden biridir.
- Hem ihracat yapanı hem de ithalat yapanı güvence altına alır.
- Diğer ödeme sistemlerine göre daha pahalıdır, fakat en güvenilir olanı akreditiftir.
- Taraflara sağlanan faydalar açısından; mal bedellerinin banka taahhüdünde olması, satıcı ve alıcıya kredi imkânı sunması, transfer riskinin büyük ölçüde azalması, gerekli koşulların yerine getirilmesi bankaca sağlanmasıdır.
- Akreditifte bankaların işlemleri belgeler üzerinden yapılmaktadır.

Akreditif yönteminde hem ithalatçı ülkesinde hem de ihracatçı ülkesinde güvenli olarak sürecin devam edebilmesi için sorumlu tutulmuş taraflar mevcuttur. Akreditif şekline göre bu taraflar dört veya daha fazla sayıda olabilirler. Bu işlemde yer alan tarafların kısaca açıklamaları aşağıdaki gibidir.

- a) **Amir:** Akreditif işleminin gerçekleşmesine neden olan asıl sözleşmede ödemeyi yapan taraf, akreditif amiri ithalatçıdır (Yeniaras, 2006: 133).
- b) **Amir Banka:** İthalatçının arzusuna göre akreditifi açan bankadır. Akreditif açılmasında amir bankayla lehtar bankası arasında muhabirlik ilişkisi olması

gerekir. Amir ve lehtar bankalarının kendi aralarında hesap ilişkisi olmalıdır (Yılmaz, 2013: 23).

- c) **Muhabir Banka:** İthalat konusu ürünlerin tutarını ödeyen banka olarak bilinmektedir. Farklı bir deyişle akreditif açıldığı zaman ihracatçıya bildiren, ödemeyi kontrol eden ve ihracatçıya ödeme veren bankadır. Ancak banka akreditif açıldığına dair satıcıya haber vermekle sorumlu ise ihbar bankası ismini almaktadır. İhbar bankasının ihracatçıya ödemeyle hiçbir sorumluluğu yoktur. Hatta lazım olan belgelerin ibrazı durumunda ödeme yapacağına dair kendi taahhüdünü ekleyerek satıcıya haber verilirse teyit bankası olarak isimlendirilir (Şahin, 2002: 7).
- d) **Rambursman Bankası:** Amir bankası teyit bankasına yaptığı dış ticaret ödemesini kendisi yapabilir veya üçüncü banka ile amir bankasının adına da yapabilmektedir. Konusu geçen üçüncü bankaya da rambursman banka ismi verilmektedir (Yılmaz, 2013: 23).
- e) **İştirâ Bankası:** Yetkili bankanın akreditif kurallarına uyumlu vesâik karşılığında direkt ödeme yapması veya ödeme taahhüdünde bulunmasıdır. Böylece ödeme yapan veya ödeme sorumluluğunda olan banka da iştirâ bankası olarak isimlendirilir (Kodalak vd, 2015: 71).
- f) **Lehtar:** Akreditif lehtarını ihracatçı firma kabul görülüp, kendisine bildirilen akreditif kurallarına uygun ürünü gönderen ve bu duruma karşılık vesâiki bankasına ibrazda bulunan taraftır.

Karmaşık gibi görünse de aslında basit fakat titizlik gerektiren bir ödeme şekli olan akreditif işleminin aşamalarını şu şekilde sıralayabiliriz (Dölek, 2006: 45).

- İthalatçı ile ihracatçı belirli bir mal alım-satımı için öncelikle akreditif yoluyla ödeme yapılacağı hususunda anlaşılır.
- İleride sorun yaşamamak ve operasyonu daha iyi yönetebilmek adına karşılıklı olarak çalışılacak bankalarında en baştan tespit edilmesi gerekir.
- İthalatçı yapılan anlaşma çerçevesinde, ihracatçının kendisine göndereceği sevkiyatla ilgili proforma fatura çerçevesinde amir bankaya müracaat eder ve akreditif açılmasını sağlar. Türkiye koşullarında bankaya dilekçe ve ekinde

proforma faturanın fotokopisi ve bankaların akreditif açma teklif formları verilir.

- Amir banka garantör olacağı için ithalatçıdan akreditif açılması için teminat talep eder ve akreditifi açar.
- Amir bankanın akreditif açması, bankanın ithalatçıyı kredilendirmesi ve ihracatçıya karşı ithalatçıya kefil olması demektir.
- Bankanın akreditif açması, ithalatçının verdiği talimat doğrultusunda sözleşme şartlarını belli bir terminoloji dahilinde bir metin haline getirmesi anlamı da taşır. Bu metne küşat metni veya akreditif metni denir. Akreditif metni bankalar arası kullanılan SWIFT sisteminde hazırlanır.
- Amir banka hazırladığı akreditif metnini ihracatçıya verilmek üzere ihracatçının bankasına SWIFT sistemi aracılığıyla gönderir.
- Satıcı bankası aracılığıyla gelen küşat metnini alır ve alıcı ile yaptığı anlaşma şartlarına uygun olup olmadığını kontrol eder. Yapılmasını istediği herhangi bir değişiklik var ise bankası aracılığıyla müdahalede bulunabilir ve akreditif metninde gerekli değişiklikleri yapması için ithalatçıdan ricada bulunur.
- Satıcı küşat metnindeki kurallara uygun şekilde malın yüklemesini gerçekleştirir.
- Yüklemeden sonra akreditifteki sürelerle uygun hareket etmek kaydıyla ithalatçıya teslim edilmek üzere gerekli yükleme belgelerini bankasına teslim eder. Akreditiflerde evrak teslim süresi açıkça belirtilmiyor ise ihracatçı, yükleme tarihinden itibaren 21 gün içinde evrakları bankasına verme hakkına sahiptir. Ancak ödemenin hemen yapılmasına imkân sağlayan akreditif türlerinde bekleme yapılması mantıklı olmayacaktır.
- İhracatçının bankası yükleme belgelerini amir bankaya ulaştırır.
- Amir banka, belgeler ışığında ihracatçının durumunu analiz eder ve rezervli işlem yapıp yapılmadığı tespit edilir.
- Amir banka, ithalatçıya belgeleri teslim eder ve ithalatçı malı gümrüğünden alır.

- Akreditifin sight olması durumunda ithalatçı belgeleri alırken ödemeyi yapar ve akreditif açılırken verilmiş olan teminat kaldırılır. Ancak akreditif vadeli ise ithalatçı ödeme yapmadan belgeleri alıp malı çeker. Fakat teminat vade günü ödeme yapılacağı tarihe kadar banka nezdinde tutulur.

3.5. Kabul Kredili Ödeme

Kabul kredili ödeme şekli, ürün tutarını alıcıya ürün teslimi yapıldıktan sonra belirtilen zamanda alıcının satıcıya ödeme yapacağını vaat eden, bu durumu poliçe ile bağlayan yöntemdir. Tek başına kullanılamayan kabul kredili ödeme biçimi, ancak vesaik mukabili, mal mukabili ve akreditif ödeme yöntemlerinde poliçe kullanılmasıyla gerçekleşmektedir (Acar, 2012: 57).

Mal mukabili ödeme şekline göre bu ödeme yöntemi satıcı açısından daha güvenilirdir. Çünkü ürün tutarının ödenmesini garantileyen değerli bir evrak mevcuttur. Değerli evrak olan bu poliçe, satıcı kişisinden alıcıya belirtilen süre içinde veya sonuç olarak ürün tutarının üçüncü kişi tarafından ya da emrine ödenmesi amacıyla yapılan bir ödeme emridir (Küsmez, 2016: 14). Bu poliçenin kabul edilmesi, “Trade Acceptance” ve “Banker’s Acceptance” olarak iki ayrı şekilde oluşmuştur. Satıcı tarafından düzenlenen poliçe alıcı tarafından kabul edilmiş ise “Trade Acceptance (Ticari Kabul)”, banka tarafından kabul edilen poliçe alıcının kabulüne bırakılmış ise “Banker’s Acceptance (Banka kabulü)” denilmektedir (Gündoğdu, 2016: 38).

Kabul kredili ödeme yönteminin işleyişi şu şekilde açıklanmaktadır (Acar, 2012: 58):

- Alıcı ile satıcı aralarında satış sözleşmesi yaparlar. Sözleşmede ödemenin kabul kredili olduğu yani ödemenin bir vadeye bağladığı poliçenin kabulü yoluyla olacağına karar verirler.
- Satıcı, malları hazırlayıp sevk eder.
- Gerekli belgelerle birlikte düzenlediği poliçeyi de kendi bankası yoluyla alıcının bankasına gönderir.
- Satıcının bankası verilen belgelerle birlikte römiz mektubu düzenleyip alıcının bankasına gönderir.

- Alıcının bankası, satıcıya poliçeyi imzalaması ve belgeleri alması için alıcıya haber verir.
- Alıcıya poliçeyi imzalaması ile belgeler teslim edilir.
- İmzalanan poliçe satıcıya ulaştırılması için satıcının bankasına gönderilir.
- Satıcı poliçeyi teslim alırken alıcı da elindeki belgeler sayesinde malları gümrükten çeker, malın bedelini sonra öder.

Kabul kredili ödeme biçiminin üç farklı şekli mevcuttur. Bu ödeme şekilleri; kabul kredili mal mukabili ödeme, kabul kredili vesaik mukabili ödeme ve son olarak kabul kredili akreditifli ödeme olarak bilinir (Ağsakal ve Erkan, 2016).

- Kabul Kredili Mal Mukabili Ödeme:** Mal mukabili ödeme, satıcının banka aracılığıyla veya şahsen gönderdiği belgeleri alıcının teslim alıp önce malları gümrükten çekmesi sonra mal bedelini ödemesi işlemidir. Bu ödeme şekline satıcının düzenlediği poliçeyi alıcının kabul etmesi de eklenirse ve mal bedeli bir vadeye bağlanmış olursa buna kabul kredili mal mukabili ödeme denilmektedir.
- Kabul Kredili Vesaik Mukabili Ödeme:** Bu ödeme şeklinde ürünler alıcıya gönderildikten sonra bankanın düzenlediği belgeleri alıcıya göndererek ürün fiyatını alıcıdan direkt almak yerine poliçe şartlarını kabul ettirip poliçe süresi geldiğinde ürün fiyatını alıcının satıcıya ödemesini gerekli kılan yöntemdir (Kaya,2009: 74).
- Kabul Kredili Akreditifli Ödeme:** Satıcının, alıcı tarafından düzenlenmiş olan akreditif kurallarına uyumlu belgeleri bankaya bildirdiğinde ürün fiyatını almayıp banka tarafından kabullenilmiş poliçede var olan vadede alıcının ürün fiyatını ödemesini gerektiren yöntemidir (Mustafa, 2010: 16).

3.6. Banka Ödeme Yükümlülüğü

Banka ödeme yükümlülüğü (BPO), ödeme türlerinden en sonuncusu olan ve bir bakıma banka güvencesi olarak bilinen yöntemdir. Bir bankanın diğer bir bankaya verdiği, satıcı tarafından kendi bankası ile elektronik ortamda sunulan işlem

bilgilerinin doğru şekilde eşlenmesi sonucu ödemenin belirlenen sürede yapılmasını sağlayan bir banka taahhüdüdür (Özken, 2015: 163).

Kısaca BPO olarak isimlendirilen ödeme yöntemi, ürün mukabili ve vesaik mukabili gibi banka güvenilirliği olmayan ödeme şekillerine banka güvencesi geldiğini ve akreditifin başka ödeme yöntemlerine göre karışık ve pahalı bulan fakat banka güvenilirliğini kullanmak isteyen tacirler için alternatif olmaktadır (Akın, 2016: 268).

Banka ödeme yükümlülüğünün sürdürülmesi, alıcı ve satıcı bankası arasında gerçekleşen ticarete karşın verilerin eksiksiz olarak eşleşmesi ve yapılacak işlem şartlarının eksiksiz olarak kabulüne bağlıdır. Belirtilen İşlem Eşleştirme Uygulaması (Transaction Matching Application-TMA), ilgili bilgi grupları arasındaki eşleşmeyi içeren Veri Kümesi Eşleştirme Raporu'nu oluşturur (Bayazıtlı, 2015: 57).

Banka ödeme yükümlülüğü işleyişi şu şekilde olmaktadır (Göleç, 2015: 110):

- Alıcı ile satıcı aralarında sözleşme yaparlar ve sözleşmede ödeme yöntemini banka ödeme yükümlülüğü olarak belirtirler.
- Alıcı, BPO açmak üzere gerekli diğer verilerle birlikte mal sevkiyatına ilişkin genel bilgileri de bankasına bildirir.
- Alıcının bankası BPO'yu açar ve düzenler. Satıcının bankasına satıcıya bildirilmek üzere gönderir.
- Satıcı, malları yükledikten sonra alıcının gönderdiği verilerle eşlenecek olan gerekli tüm verileri alıcının bankasına gönderir.
- Bu veri setleri, eşleşme uygulaması için TMA'ya gönderilir.
- İki verinin karşılaştırılmalarıyla alıcı banka ödeme yapıp yapmayacağına karar verir.
- TMA tarafından yapılan eşleşmenin sonucu taraflara gönderilir.
- Gelen sonuçlar olumlu ise yani eşleşme olmuşsa ödeme yapılır.

3.7. Karşılıklı Ticaret Türleri

Karşılıklı (bağlı) ticaret türleri; ürün, hizmet ve teknoloji ticareti karşılığında ticaret tutarının peşin ödeme haricinde farklı ödeme yönteminin kullanıldığı ticaret

biçimidir. Ticaretin tutarı ürün, hizmet ve teknolojiyle eşleşir. Bağlı ticaret türleri genel olarak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ve dış borç sorunu olan, gereksinim duyulan hammadde ücretlerinde düzensizlikle karşılaşılana, kambiyo kontrolleri olan, kredi kullanımında yetersiz olan ülkeler tarafından uygulanan yöntemdir. Aşağıda bağlı ticaret şekline örnekler verilmektedir.

- a) **Takas:** Ticaret şekilleri arasında en eski olan takas, eşit miktardaki ürün, hizmet ya da teknolojinin bedeli ödenmeden ürün, hizmet veya teknolojiyle değişimine takas adı verilmektedir. Her seferinde ürünler tamamen eşit olmayabilir. Dolayısıyla sınırlı miktarda bedel ödenmesi gerekebilir (Kaymakçı vd., 2007: 89). 1930'lu yıllarda dünya ticaretinde önemli bir yere sahip olan takas işleminin son zamanlarda kullanımı azalmıştır.
- b) **Kliring:** Denkleşme ve mahsup anlamlarını içeren kliring uluslararası ticarete ürünün farklı bir ürünle değişimi olarak bilinmektedir. Ancak takasın çok daha gelişmiş halidir. Bu işlemde ithalatçı ve ihracatçının birbirleri ile iletişim halinde olabilmesi için çaba sarf etmesine gerek kalmaz. Bu nedenle ülkelerin merkez bankaları veya kliring ofisleri aracı görevi taşımaktadırlar. Kliring ofisleri ve merkez bankaları hesapları mahsup etmek ve denkleştirmekle görevlidir (Arslan, 2014: 128). Kliring işleminde ürünler her ülkeden değil sadece anlaşma yapılmış ülkeden alınabileceği için ürünler genel olarak pahalı ve kalitesi düşüktür.

Kliring'e bağlı olarak meydana gelen üçlü ticarete bulunmaktadır. Bu işlemde; dönem sonucunda dengenin sağlanmadığı durumlar oluşması halinde alacaklı olan tarafın borçlu taraftan alabileceği malların uygun olmaması halinde alacaklı ülkenin ilgili alacağını üçüncü taraflara aktarabildiği bir yöntemdir. Üçüncü tarafın alacaklı ülkeden devraldığı alacak hakkı işleminin ismi üçlü ticarettir (Seyidoğlu, 2015: 780).

- c) **Karşı Satın Alma:** Karşılıklı satın alma (bağlı işlem) işlemi uygulanarak gerçekleşen ticarete, özel bir şirketin yabancı bir ülke devletine ürün ihraç etmesi ve belli bir zaman sonra ürün ihraç ettiği ülkeden ürün satın alması ile meydana gelir. Bağlı satın alma yönteminde ilk yapılan satın alma işlemiyle ikinci satış işlemi birbirine bağlı olarak yapılır. Ancak bu işlemlerde

birbirlerinden ayrı iki sözleşme yapılır ve sözleşmeler birbirleri ile bağı olmalıdır (Kaymakçı, 2007: 94).

- d) **Fason İmalat:** Fason imalat sanayi ağırlıklı bir ticaret şeklidir. Sanayi bakımından gelişmiş ülkeler az gelişmiş ülkelerdeki ucuz işgücünden yararlanmak için bazı emek/yoğun üretim işlemlerini bu ülkelere yaptırmaktadırlar. Sanayisi gelişmiş ülkelerden üretim için ihtiyaç duyulan hammadde ve yarı mamul ürünler sağlanır, az gelişmiş ülkeler ise yarı mamulü ürün haline getirir. Sonrasında üretilen ürünler, girdileri yapılan şirket tarafından satılması için kendi ülkesine ya da farklı bir ülkeye yollarır (Kaymakçı, 2007: 107).

3.8. Konsinye İhracat ve Müşterek Hesap

Konsinye ihracat satışını sonradan gerçekleştirmek üzere, ithalatçının veya ihracatçının yurtdışındaki temsilcilerine ürün yollanması için kullanılan bir ticaret şeklidir. Alıcılar gönderilen ürünleri sattıklarında komisyon gibi giderleri satıştan kazanılan gelirden düşerek kalan parayı ihracatçıya yollarlar. Belirtilen şekilde gerçekleşen ödeme şekline konsinyasyon adı verilmektedir. Konsinyasyon genel olarak yeni üretilmiş ve pazara yeni sunulan mallar için kullanılır (Kaya, 2009: 77).

Bu ticarete satışların riskli olması, ortak hesap adında ve satışların bir kısmını garantiye alan yeni bir satış yöntemi oluşturmuştur. Dolayısıyla alıcılar ihracatçıya asgari satış ücretini verirler ve verilen ücretle toplam satış ücreti arasındaki fark giderler hesaplandıktan sonra ihracatçı ve alıcı arasında paylaşılır. Konsinye ihracat istekleri, gerekli ihracat birliklerine bildirilir.

4. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET VE ÖDEME YÖNTEMLERİ BAZINDA İLİŞKİSİ

4.1. Türkiye'de Dış Ticaret

Türkiye'nin ekonomisinde, 1980'li yıllardan başlayarak günümüze kadar uygulanmaya devam eden liberalleşme süreci nedeniyle yüksek oranda büyüme oranları kaydedilmiştir. Bahsi geçen bu süreçteki en önemli adımlardan birisi, 1995 yılında Türkiye'nin Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) üye olması söylenebilir. Bu gelişmeye takiben Türkiye AB ile ilgili müzakereleri tamamlayarak 1 Ocak 1996 yılında Gümrük Birliği'ne dahil olmuştur. Bahsi geçen bu adımlar sonucunda ise dış ticarete hem ithalat hem de ihracat açısından hızlı artışlar kaydedilmiştir.

İhracı yapılan malların yapısındaki değişimlerden olan, sanayisel ürünlerin tarım ürünlerinin yerini almasına neden olan kayda değer değişimler meydana gelmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2019). Bu bölümünde araştırma kapsamında 2000 yılı sonrası Türkiye'nin dış ticaret yapısı rakamsal veriler üzerinden ele alınarak incelenmiştir.

4.1.1. İhracat

Türkiye 2000'li yılların başlamasıyla birlikte dünya geneline daha kolay adapte olurken, küreselleşmenin etkilerinin ülkemiz genelinde de daha çok görülmeye başlandığı bilinmektedir. Ülkemizde özellikle dikkat çeken bir ayrıntı ise 2000'li yılların başlarından itibaren kamu kesiminden çok özel sektörün uluslararası pazarlarda faaliyete başladığı bir takvim olarak kayıtlara geçmiştir (Özsoylu 2011, 321).

2000'li yıllar Türkiye açısından, dış ticarete oldukça hızlı gelişmelerin ve adımların atıldığı bir takvim olarak kaydedilmiştir. Türkiye'nin genel çerçevesi ile 2000-2018 yılları içerisindeki ihracat verileri aşağıda tablo 4.1'de verilmiştir.

Tablo 4.1: 2000-2018 Yılları Arası Türkiye'nin İhracat Verileri

İhracat					
Tarih	Rakam (Bin ABD Doları)	Değişim (%)	Yıllar	Rakam (Bin ABD Doları)	Değişim (%)
2000	\$ 27.774.906	4,5	2010	\$ 113.883.219	11,5
2001	\$ 31.334.216	12,8	2011	\$ 134.906.869	18,5
2002	\$ 36.059.089	15,1	2012	\$ 152.461.737	13,0
2003	\$ 47.252.836	31,0	2013	\$ 151.802.637	-0,4
2004	\$ 63.167.153	33,7	2014	\$ 157.610.158	3,8
2005	\$ 73.476.408	16,3	2015	\$ 143.838.871	-8,7
2006	\$ 85.534.676	16,4	2016	\$ 142.529.584	-0,9
2007	\$ 107.271.750	25,4	2017	\$ 156.992.940	10,1
2008	\$ 132.027.196	23,1	2018	\$ 167.920.613	7,0
2009	\$ 102.142.613	-22,6	2019	*	*

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, Erişim Tarihi: 10/2019.

Tablo 4.1'deki verilerde görüldüğü üzere 2001 yılının şubat ayında meydana gelen ekonomik kriz ile Türkiye'nin ihracat verilerinde ciddi bir artış kaydedilmiştir. Krizin sonucunda serbest dalgalanmaya geçirilen Türk lirası, yüksek oranda devalüe edilmiş ve kriz sonuçlarının etkisi ile birlikte yüksek oranda azalan iç talebin de etkisiyle Türkiye'deki firmalar krizden kurtulma yolunu ihracata yönelerek bulmuşlardır. Bu durumun sonucunda 2001 yılındaki ihracat, 2000 yılına oranla %12,8'lik bir artmış kaydetmiş ve 31,3 milyar dolarlık bir seviyeye ulaşmıştır. 2002 yılının hem ülkemiz hem de küresel ekonomi açısından 2001 yılındaki küresel daralmaların olumsuz sonuçlarını telafi edici göreceli bir toparlanma dönemi olduğu söylenebilir (Aksoy ve Coşkun, 2006).

2000 yılından 2008 yılına kadar ihracattaki düzenli artış, Amerika'da başlayan Mortgage krizinin küresel etkisi ile birlikte sona durma noktasına gelmiştir. 2009 ihracat rakamları bir önceki yıla oranla %22,2 düşüş göstererek 132 milyar dolardan 102 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. 2010 yılı itibariyle ihracat rakamlarının artışı, 2013'te ve 2015'te yaşanan yurt içi durgunluklar nedeniyle bir önceki yıllara oranla daha düşük olmuştur. Son iki yılda ihracat rakamları önceki yıllara oranla artışını koruyarak devam etmiştir.

4.1.2. İthalat

2001 yılında yaşanan kriz sonucunda kaydedilen ihracattaki artışlar ithalatta farklı bir oranda eğilim olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’de 2001 yılındaki ihracat rakamları 31 milyar dolar seviyesinde iken 2006 yılında 85,3 milyar dolar seviyesine çıktığı gözlemlenmektedir. Artış oraları, ithalatta 41 milyar dolar seviyesinden 139,5 milyar dolar seviyelerine ulaşmıştır. Aradaki farklar incelendiğinde 2001 yılındaki kriz döneminde dış ticaretteki açık 10,1 milyar dolar iken 2006 yılında 50 milyar dolarların üzerinde bir rakam kaydederek beş katına çıkmıştır (Ertuna 2007, 115). Ülkemizin genel hatlarıyla 2000-2018 yılları arasındaki ithalat göstergeleri aşağıda tablo 4.2’de verilmiştir.

Tablo 4.2: 2000-2018 Yılları Arası Türkiye’nin İthalat Verileri

İthalat					
Yıllar	Değer (Bin ABD Doları)	Değişim (%)	Yıllar	Değer (Bin ABD Doları)	Değişim (%)
2000	\$ 54.502.821	34,0	2010	\$ 185.544.332	31,7
2001	\$ 41.399.083	-24,0	2011	\$ 240.841.676	29,8
2002	\$ 51.553.797	24,5	2012	\$ 236.545.141	-1,8
2003	\$ 69.339.692	34,5	2013	\$ 251.661.250	6,4
2004	\$ 97.539.766	40,7	2014	\$ 242.177.117	-3,8
2005	\$ 116.774.151	19,7	2015	\$ 207.234.359	-14,4
2006	\$ 139.576.174	19,5	2016	\$ 198.618.235	-4,2
2007	\$ 170.062.715	21,8	2017	\$ 233.799.651	17,7
2008	\$ 201.963.574	18,8	2018	\$ 223.047.094	-4,6
2009	\$ 140.928.421	-30,2	2019	*	*

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, Erişim Tarihi: 10/2019

Tablo 4.2’deki verilerde görüldüğü üzere 2001 yılı şubat ayında yaşanan ekonomik krizin ardından ülkemiz ithalatında ciddi oranda bir azalış görülmüştür. 2000 yılından 2008 yılına kadar ithalattaki düzenli artış Amerika’da başlayan Mortgage krizinin küresel etkisi Türkiye’yi de etkilemiştir. 2009 ithalat rakamları bir önceki yıla oranla %30,2 düşüş göstererek 201 milyar dolardan 141 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. 2010 yılı itibariyle ithalat rakamlarının artışı 2012’de, 2014 ile 2016 yılları arasında bir önceki yıla oranla daha düşük rakamlara ulaşmıştır. Son

yıllarda Türkiye'deki döviz kurunun artışı ithalatı etkileyerek dalgalı oranlara neden olmuştur.

4.1.3. Dış Ticaret Dengesi ve Hacmi

2001 yılındaki krizin sonucunda ithalatta kaydedilen artışlar ihracata kıyasla daha yüksek oranda gerçekleştiği için ihracatın ithalatı karşılama oranı 2000 yılında %51 iken 2001 yılında %75,7 oranına yükselerek son 18 yılın en yüksek ihracatın ithalatı karşılama oranını kaydetmesini sağlamıştır. 2001 krizi ile yaşanan devalüasyon ve alınan tedbirler ile ihracatta görülen artış sonraki yıllarda da devam etmiştir. İhracatta yakalanan bu artış trendinin sürdürülebilirliğinin sağlanması için 2004 yılı başında İhracat Stratejik Planı yürürlüğe konulmuştur. 2007 yılında toplam ihracat 100 milyar doları geçmiştir (Takım, 2010: 8). Ülkemizin 2000-2018 yılları arasındaki dış ticaret dengesi ve hacmine ait göstergeleri aşağıda tablo 4.3'te verilmiştir.

Tablo 4.3: 2000-2018 Yılları Arası Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi ve Hacmi

Yıllar	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama (%)
2000	\$ -26.727.914	\$ 82.277.727	51,0
2001	\$ -10.064.867	\$ 72.733.299	75,7
2002	\$ -15.494.708	\$ 87.612.886	69,9
2003	\$ -22.086.856	\$ 116.592.528	68,1
2004	\$ -34.372.613	\$ 160.706.919	64,8
2005	\$ -43.297.743	\$ 190.250.559	62,9
2006	\$ -54.041.499	\$ 225.110.850	61,3
2007	\$ -62.790.965	\$ 277.334.464	63,1
2008	\$ -69.936.378	\$ 333.990.770	65,4
2009	\$ -38.785.809	\$ 243.071.034	72,5
2010	\$ -71.661.113	\$ 299.427.551	61,4
2011	\$ -105.934.807	\$ 375.748.545	56,0
2012	\$ -84.083.404	\$ 389.006.877	64,5
2013	\$ -99.858.613	\$ 403.463.887	60,3
2014	\$ -84.566.959	\$ 399.787.275	65,1
2015	\$ -63.395.487	\$ 351.073.230	69,4
2016	\$ -56.088.651	\$ 341.147.819	71,8
2017	\$ -76.806.711	\$ 390.792.592	67,1
2018	\$ -55.126.481	\$ 390.967.708	75,3

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, Erişim Tarihi: 10/2019

Tablo 4.3'te görüldüğü üzere 2001 krizi ile ihracatta oluşan artış ve ithalattaki azalış dış ticaret dengesine ve hacmine yansımıştır. 2000-2010 yılları arasında ihracatın ithalatı karşılama oranında en düşük seviye %51'lik değeriyle 2000'de, en yüksek seviye ise %75,7'lik değeri ile 2001'de görülmüştür. Bu dönemdeki toplam ihracat ve ithalat verileri incelendiğinde, ihracatın ithalatı karşılama oranının yaklaşık %64,60 olduğu görülmektedir. Bu oranlar 2001 ve 2009'da %70'i aşmıştır. Kriz dönemlerinin ardından ithalattaki azalışın ihracattaki azalışa göre daha fazla gerçekleşmesi ihracatın ithalatı karşılama oranını yükselmiştir.

Ülkemizin ekonomisinde, 2001 yılında meydana gelen krizin sonrasında bir diğer ikinci krizi de 2008 yılında yaşanmıştır. ABD kaynaklı olarak meydana gelen 2007-2008 yıllarındaki Küresel Mali Kriz ismiyle anılan daralmadan sonra ihracatımızın ithalatımızı karşılama oranları artmaya başlamıştır. 2009 yılında krizin etkisinin azalmasıyla ithalatta ve ihracatta artan oranlar dış ticaretimizin normale dönmesini sağlamıştır. 2012 yılında ise ithalat ve ihracat rakamları beraber artarak bir önceki yıl verilerine göre ihracatın ithalatı karşılama oranı sekiz puanlık bir artışla %64,5'e yükselmiş ve dış ticaret hacmi 2012 için 389 milyar dolar seviyesinde kaydedilmiştir. 2013 yılının son çeyreğinde ise yurt içi taleplerde tüketim harcamalarında meydana gelen artışlar büyümeyi önemli ölçüde desteklemiştir. Yılsonunda dış ticaret hacmi 400 milyar dolar seviyesine çıkararak son 18 yılın en yüksek oranını kaydetmiştir. 2015 ve 2016 yılında yaşanan parasal daralmalar nedeniyle dış ticaret hacmi azalmış ancak ihracatın ithalatı karşılama oranı yükselerek tekrar %70'in üzerine çıkmıştır. 2017 de düşen bu oran 2018'deki döviz kurundaki artışlar nedeniyle ithalatta azalışa neden olarak 15 yıl sonra tekrar %75 seviyesini görmüştür.

4.1.4. Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret

Türkiye 1980'li yıllara kadar dış ticarete kapalı bir politika uygulamaktaydı. Bilinen adıyla 24 Ocak kararları sonrasında dış ticarete kapalı olan politikadan vazgeçilerek daha yoğun bir dış ticaret politikası uygulanmaya başlanmıştır. Bu durum neticesindeki ilgili kararların Türkiye'nin dış ticaretinde bazı farklılıklara neden olmuştur. Bu farklılıklar arasında, Türkiye'nin ihracatta en yüksek oranı Avrupa ve OECD ülkelerinde kaydetmiş olması sayılabilir. Ayrıca 2017 yılı verilerine göre

Avrupa Birliği ÷lkelerine yaptığımız ihracat 73,9 milyar dolar iken OECD ÷lkelerine yaptığımız ihracat 82,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılına geldiğimizde ise Avrupa Birliği ÷lkelerine 83,9 milyar dolarlık ihracat yapılırken, OECD ÷lkelerine 93,7 milyar dolarlık ihracat yapılmıştır. 2018 yılının ihracat verilerine göre OECD ÷lkelerine en çok ihracat yapılırken takip eden ikinci sırada AB ÷lkelerine ihracat yapıldığı gözlemlenmektedir (TÜİK, 2019). Aşağıda tablo 4.4'te ÷lke guruplarına göre ihracat verileri paylaşılmıştır.

Tablo 4.4: Ülke Guruplarına Göre İhracat Verileri

Ülke Gurupları	2017	% Dağılım	2018	% Dağılım	% Değişim
GENEL İHRACAT TOPLAMI	156.993	100,0	167.921	100,0	7,0
A- AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ (28)	73.906	47,1	83.954	50,0	13,6
B- TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	1.995	1,3	2.186	1,3	9,6
C- DİĞER ÜLKELER	81.092	51,7	81.780	48,7	0,8
1- DİĞER AVRUPA	9.805	6,2	11.700	7,0	19,3
2- AFRİKA	11.674	7,4	14.451	8,6	23,8
Kuzey Afrika	7.525	4,8	9.478	5,6	26,0
Diğer Afrika	4.149	2,6	4.973	3,0	19,9
3- AMERİKA	12.166	7,7	12.822	7,6	5,4
Kuzey Amerika	9.700	6,2	9.576	5,7	-1,3
Orta Amerika ve Karayip	1.171	0,7	1.473	0,9	25,8
Güney Amerika	1.295	0,8	1.772	1,1	36,8
4- ASYA	46.608	29,7	41.808	24,9	-10,3
Yakın ve Ortadoğu	35.337	22,5	29.457	17,5	-16,6
Diğer Asya	11.271	7,2	12.351	7,4	9,6
5- AVUSTRALYA VE YENİ ZELANDA	648	0,4	805	0,5	24,3
6- DİĞER ÜLKE ve BÖLGELER	192	0,1	195	0,1	1,2

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, Erişim Tarihi: 10/2019

Tablo 4.4'teki verilerde görüldüğü üzere genel ihracatın toplam rakamı 2017'de 156,9 milyar dolar iken 2018'de %7'lik artışla 167,9 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Burada dikkat çeken unsur bir önceki yıla göre %36,8 oranla değişim gösteren Güney Amerika ÷lkelerine olan ihracattaki artıştır. Bu oranlara göre Güney Amerika ÷lkelerine yarım milyara yakın bir ihracat artışı söz konusu olmuştur.

Bu orandan sonra %23,8'lik bir değişim ile Afrika ülkelerine olan ihracatımız üç milyar dolara yakın bir artış göstermiştir.

Tablo verileri incelendiğinde 2018 yılında en yüksek ihracatı Avrupa Birliği ülkelerine yaptığımız gözlemlenmektedir. 83,9 milyar dolar ihracat yaptığımız Avrupa Birliği ülkelerini 41,8 milyar dolar ile Asya ülkeleri takip etmektedir. Ancak bir önceki yıla göre değişim oranına bakıldığında %10,3 oranında bir azalma ile beş milyar dolara yakın bir düşüş yaşanmıştır. Bu düşüş yakın ve Ortadoğu ülkelerine yapılan ihracat verilerinde kaydedilmiştir. Bölge ülkelerinde yaşanan iç savaşlar ve karışıklıklar dış ticaret verilerimize yansiyarak ihracatımızın düşüşüne neden olmuştur.

2018 yılı verilerinde dikkat çeken bir diğer husus ise %23,8'lik değişim oranı ve beş milyar dolara yakın bir artış kaydeden Afrika ülkeleri olmuştur. Bölge ülkeleri ile yürütölen ikili ilişkilerin ve yatırım anlaşmaları ihracat verilerine de yansıdığı görölmektedir. Aşağıda tablo 4.5'te seçilmiş ülke gruplarına göre ihracat verilerimiz paylaşılmıştır.

Tablo 4.5: Seçilmiş Ülke Gruplarına Göre İhracat Verileri

Ülke Grupları	2017	% Dağılım	2018	% Dağılım	% Değişim
OECD Ülkeleri	82.726	52,7	93.760	55,8	13,3
EFTA Ülkeleri	1.638	1,0	2.275	1,4	38,9
Karadeniz Ekonomik İş birliği	15.635	10,0	17.821	10,6	14,0
Ekonomik İş birliği Teşkilatı	8.105	5,2	7.143	4,3	-11,9
Bağımsız Devletler Topluluğu	9.102	5,8	9.713	5,8	6,7
Türk Cumhuriyetleri	4.165	2,7	3.965	2,4	-4,8
İslam Konferansı Teşkilatı	45.133	28,7	41.173	24,5	-8,8
D-8 Gelişen Sekiz Ülke	7.125	4,5	7.263	4,3	1,9

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, Erişim Tarihi: 10/2019

Tablo 4,5'teki verilerde göröldüğü üzere Türkiye, 2018 yılında %55,8'lik oranla en çok ihracatı OECD ülkelerine yapılmıştır. 2018 verilerine göre dikkat çeken

ülke grubu EFTA ülkeleri olmuştur. %38,9'luk bir değişim oranıyla ihracat verilerinde yarım milyar doların üzerinde bir artış kaydedildiği gözlemlenmiştir. 2018 yılı değişim oranlarına göre “Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, İslam Konferansı Teşkilatı, Türk Cumhuriyetleri” ülke grupları ile olan ihracatımız bir önceki yıla göre azalmıştır. Sırasıyla %11,9, %8,8 ve %4,9 oranlarında azalış kaydedilmiştir. Bu durumun nedenleri arasında bu ülke gruplarında yaşanan iç karışıklıklar ve ekonomik daralmaların olduğu söylenebilir. Ülke gruplarına göre dış ticaret verilerinin bir diğer boyutu da ithalat verileridir. Aşağıda Tablo 4,6’da ülke guruplarına göre ithalat verilerimiz paylaşılmıştır.

Tablo 4.6: Ülke Gruplarına Göre İthalat Verileri

Ülke Grupları	2017	% Dağılım	2018	% Dağılım	% Değişim
GENEL İTHALAT TOPLAMI	233.800	100	223.047	100	-4,6
A- AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ (28)	85.205	36,4	80.813	36,2	-5,2
B- TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	1.564	0,7	1.322	0,6	-15,5
C- DİĞER ÜLKELER	147.030	62,9	140.912	63,2	-4,2
1- DİĞER AVRUPA	31.381	13,4	29.391	13,2	-6,3
2- AFRİKA	7.177	3,1	7.048	3,2	-1,8
Kuzey Afrika	4.143	1,8	4.594	2,1	10,9
Diğer Afrika	3.034	1,3	2.454	1,1	-19,1
3- AMERİKA	21.009	9,0	22.920	10,3	9,1
Kuzey Amerika	14.119	6,0	14.359	6,4	1,7
Orta Amerika ve Karayip	960	0,4	786	0,4	-18,1
Güney Amerika	5.930	2,5	7.775	3,5	31,1
4- ASYA	76.954	32,9	69.377	31,1	-9,8
Yakın ve Ortadoğu	19.786	8,5	17.858	8,0	-9,7
Diğer Asya	57.168	24,5	51.518	23,1	-9,9
5- AVUSTRALYA VE YENİ ZELANDA	2.236	1,0	1.108	0,5	-50,4
6- DİĞER ÜLKE ve BÖLGELER	8.274	3,5	11.069	5,0	33,8

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, Erişim Tarihi: 10/2019

Tablo 4.6’da görüldüğü üzere genel ithalatın toplam rakamı 2017’de 233,8 milyar dolar iken 2018’de %-4,6’lık azalışla 223 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Burada dikkat çeken unsur bir önceki yıla göre %31,1 oranla değişim gösteren Güney Amerika ülkelerinden olan ithalattaki artıştır. Bu oranlara göre Güney Amerika ülkelerinden iki milyar dolara yakın bir ithalat artışı söz konusu olmuştur. Bu

oranı takiben ikinci sırada %10,9'luk bir değişim ile Kuzey Afrika ülkelerinden olan ithalatımız yarım milyar dolara yakın bir artış göstermiştir.

Tablo verileri incelendiğinde 2018 yılında en yüksek oranla ithalat yaptığımız ülkeler Diğer Ülkeler grubu olduğu gözlemlenmektedir. 141 milyar dolara yakın ithalat yaptığımız Diğer Ülkeler grubunu 81 milyar dolara yakın bir rakam ile Avrupa Birliği ülkeleri takip etmektedir. Ancak bir önceki yıla göre değişim oranlarına bakıldığı takdirde Diğer Ülke grubunda %-4,2, Avrupa Birliği Ülkeleri grubunda %-5,2'lik oranında bir azalma olduğu gözlemlenmektedir. Bu düşüş Asya ülkeleri verilerinde kaydedilmiştir. Bölge ülkelerinde yaşanan iç savaşlar ve karışıklıklar ihracat verilerimizi etkilediği gibi ithalat verilerimize de yansiyarak düşüşe neden olmuştur. Aşağıda tablo 4,7'de seçilmiş ülke gruplarına göre ithalat verilerimiz paylaşılmıştır.

Tablo 4.7: Seçilmiş Ülke Gruplarına Göre İthalat Verileri

Ülke Grupları	2017	% Dağılım	2018	% Dağılım	% Değişim
OECD Ülkeleri	116.368	49,8	107.174	48,1	-7,9
EFTA Ülkeleri	7.776	3,3	3.611	1,6	-53,6
Karadeniz Ekonomik İş birliği	30.605	13,1	32.812	14,7	7,2
Ekonomik İş birliği Teşkilatı	11.206	4,8	10.428	4,7	-6,9
Bağımsız Devletler Topluluğu	26.079	11,2	28.145	12,6	7,9
Türk Cumhuriyetleri	3.185	1,4	2.953	1,3	-7,3
İslam Konferansı Teşkilatı	31.957	13,7	28.416	12,7	-11,1
D-8 Gelişen Sekiz Ülke	15.351	6,6	13.548	6,1	-11,7

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, Erişim Tarihi: 10/2019

Tablo 4,7'de görüldüğü üzere 2018 yılında %48,1'lik oranla en çok ithalat OECD ülkelerinden yapılmıştır. 2018 verilerine göre dikkat çeken ülke grubu EFTA ülkeleri olmuştur. %53,6'lık bir değişim oranıyla ithalat verilerinde dört milyar doların üzerinde bir düşüş kaydettiği gözlemlenmiştir. 2018 yılı değişim oranlarına göre ülke gruplarının tümü ile olan ithalatımız bir önceki yıla göre azalmıştır. Bu durumun nedenleri arasında döviz kurlarında meydana gelen hareketliliğin olduğu söylenebilir. Türkiye ihracatı yarı mamul ve ham madde ithalatına dayalı bir yapıya sahip olduğu

için kur artışlarına bağlı olarak düşen ithalatın ihracata da etki etmesi söz konusu olmaktadır. Bu noktada ihracat verilerindeki artışın ithalat verilerindeki düşüşüne oranı ekonomik faaliyetlerdeki durgunluğu gösterdiği söylenebilir. Ancak rakamlar incelendiğinde ithalattaki azalışa oranla ihracatın azalmadığı tam aksine arttığı gözlemlenmektedir.

4.1.5. Sektör Gruplarına Göre Dış Ticaret

Türkiye ekonomisinde 2000 yılından sonra yapısal bir dönüşüm olmuştur. Gerek dünya uluslararası ticaretinin seyri gerekse Türkiye'nin bölgesel şartlarından kaynaklanan gelişmeler böyle bir yapısal dönüşümü zorunlu kılmıştır. Yaşanan dönüşüm sadece dış ticaretin meylini değil içeriğini de büyük ölçüde değiştirmiştir. 2000 yılı öncesindeki dış ticaretin sektörel dağılımı ile 2000 yılı sonrasındaki dış ticaretin sektörel dağılımı da birbirinden çok farklılık göstermektedir. Yaşanan küresel gelişmelerin etkisiyle dış entegrasyona yönelen Türk ekonomisi gerekli yapısal değişiklikleri yerine getirerek daha dışa açık bir ekonomi olma yoluna girmiştir. Birleşmiş Milletler (BM) tarafından düzenlenen Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması (International Standard Industrial Classification (ISIC)) Rev3'teki sektör gruplarına göre ihracat verilerimiz aşağıda Tablo 4,8'de verilmiştir.

Tablo 4.8: Sektör Gruplarına Göre İhracat

Sektör Gruplarına Göre İhracat	2017	% Dağılım	2018	% Dağılım	% Değişim
Genel İhracat Toplamı	156.993	100	167.921	100	7,0
Sanayi	147.138	93,7	157.705	93,9	7,2
Tarım	5.287	3,4	5.556	3,3	5,1
Madencilik	3.509	2,2	3.400	2,0	-3,1
Ticaret (Toptan ve perakende)	510	0,3	648	0,4	27,1
Balıkçılık	451	0,3	486	0,3	7,7
Enerji	82	0,1	100	0,1	21,7
Diğer	15	0,01	26	0,02	71,3
Gayrimenkul	0,8	0,0005	0,6	0,0003	-24,1

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, Erişim Tarihi: 10/2019

Tablo 4,8’de görüldüğü üzere ihracat rakamlarının dağılım oranları alt sektörlere göre farklı veriler kaydetmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda bazı sektörlerde ihracatta daha çok aktif olduğumuzu söylemek mümkündür. Sektör gruplarına göre Türkiye’nin ihracat rakamları incelendiğinde imalat sanayi ihracatının birinci sırada geldiği gözlemlenmektedir. Sırasıyla tarım, madencilik, toptan ve perakende ticaret, balıkçılık ve enerji sektörlerindeki ihracatımız toplam ihracatımızın %99’unu oluşturmaktadır.

Bir önceki yıla göre düşüş gösteren madencilik ve gayrimenkul ihracatının yanı sıra diğer tüm sektörlerde ihracatın artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Toplam ihracattaki %7’lik artışla oransal olarak en büyük payı ticaret sektörü elde ederken 10 milyar doların üzerinde artışla rakamsal olarak sanayi sektöründe elde edilmiştir. Sanayi, tarım ve balıkçılık gibi sektörlerdeki ihracat rakamlarının artışı cari denge açısından önem taşıdığı gibi Türkiye’nin sektörel olarak avantajlı olduğu ticari alanları da korumasına imkân sağlamaktadır. Türkiye’nin ihracatta ara mamul ve hammadde ithalatına dayalı bir ekonomiye sahip olması nedeniyle sektör gruplarına göre dış ticarete incelenmesi önem taşıyan bir diğer hususta ithalat rakamlarıdır. Aşağıda Tablo 4,9’da sektör gruplarına göre ithalat verilerimiz paylaşılmıştır.

Tablo 4.9: Sektör Gruplarına Göre İthalat

Sektör Gruplarına Göre İthalat	2017	% Dağılım	2018	% Dağılım	% Değişim
Genel İthalat Toplamı	233.800	100	223.047	100	-4,6
Sanayi	190.748	81,6	175.979	78,9	-7,7
Madencilik	26.079	11,2	28.968	13,0	11,1
Tarım	8.987	3,8	9.284	4,2	3,3
Ticaret (Toptan ve perakende)	7.728	3,3	8.601	3,9	11,3
Diğer	112	0,0	105	0,0	-5,8
Enerji	86	0,0	57	0,0	-33,3
Balıkçılık	58	0,0	51	0,0	-12,2
Gayrimenkul	3	0,0	2	0,0	-49,6

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, Erişim Tarihi: 10/2019

Tablo 4,9’de görüldüğü üzere ithalatın alt sektörler itibariyle dağılımı ihracatın dağılımındaki sıralamaya göre farklılıklar kaydetmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda bazı sektörlerde ithalatta daha çok aktif olduğumuzu söylemek mümkündür. Sektör gruplarına göre Türkiye’nin ithalat rakamları incelendiğinde imalat sanayi ithalatının ihracatta olduğu gibi birinci sırada geldiği gözlemlenmektedir. Sırasıyla madencilik, tarım, toptan ve perakende ticaret sektörlerindeki ithalatımız toplam ithalatımızın %99’unu oluşturmaktadır.

Bir önceki yıla göre düşüş gösteren madencilik, tarım ve toptan perakende ticareti sektörlerinin haricindeki tüm sektörlerde ithalatın artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Toplam ithalattaki %11,3’lük artışla oransal olarak en büyük payı ticaret sektörü elde ederken üç milyar dolara yakın bir artışla rakamsal olarak madencilik sektöründe elde edilmiştir.

Türkiye ihracatı ara mamul ve hammadde ithalatına dayalı bir ekonomiye sahip olduğu için madencilik sektöründeki ithalat rakamlarındaki artış ihracat oranlarındaki artışı açıklar niteliktedir. Ancak tablo 3,9’da dikkat çeken önemli unsurlardan birisi tarım sektörüdür. Bir önceki yıla oranla %3,3’lük bir oranda artış gösteren tarım ithalatı, tarım ülkesi olan Türkiye’nin sektörel olarak zayıfladığına işaret etmektedir. Tarıma özendirici politikalar ve teknolojik tarım uygulamalarının yeterli oranda başarı elde edemediğini göstermektedir.

4.1.6. Ürün Gruplarına Göre Dış Ticaret

Türkiye, bilindiği üzere imalat sanayiinde dış mallara bağlı bir üretim sürecine sahiptir. İthalat söz konusu olduğunda ara ve yatırım mallarına olan talebin tüketim mallarına olan taleple kıyaslandığında aradaki farkın oldukça yüksek bir oranda olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye’nin özellikle ihracatta dışarıdan temin edilen mallara bağlı bir endüstriye sahip olması en önemli sorunlardan birisidir. Geniş ekonomik gruplar sınıflaması (Broad Economic Classification (BEC)) baz alınarak hazırlanan mal gruplarına göre ihracat verilerimiz aşağıda Tablo 4,10’da verilmiştir.

Tablo 4.10: Mal Gruplarına Göre İhracat

Mal Gruplarına Göre İhracat	2017	% Dağılım	2018	% Dağılım	% Değişim
Genel İhracat Toplamı	156.993	100	167.921	100	7,0
Ara (Hammadde) Malları	73.063	46,5	79.264	47,2	8,5
Tüketim Malları	64.878	41,3	68.031	40,5	4,9
Sermaye (Yatırım) Malları	18.352	11,7	19.843	11,8	8,1
Diğer Mallar	700	0,4	783	0,5	11,8

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, Erişim Tarihi: 10/2019

Tablo 4.10'daki verilerden anlaşıldığı üzere 2017 yılında tüm ihracata ara malların oranı %46,5 olarak kaydedilirken 2018 yılında %47,2 olarak kaydedilmiştir. Yine tabloda görüldüğü üzere ihracatın büyük çoğunluğu ara ve tüketim malları üzerinden gerçekleşmiştir. Bu mal tiplerinin katma değerleri yatırım mallarına oranla daha düşük olmakta ve ihracat hacmine yatırım mallarındaki kadar katkı sağlamamaktadır.

Tüketim mallarının da ihracatta önemli bir yeri bulunmaktadır. Tüketim malları; dayanıksız, yarı dayanıklı, dayanıklı tüketim malları ve sanayide kullanılmak üzere işlemden geçirilmiş hammaddelerden meydana gelmektedir (Şimşek 2010, 45) 2017'de toplam ihracattaki tüketim mallarının oranı %41,3 olarak kaydedilirken, 2018'de %40,5 oranında kaydedilmiştir.

Türkiye'nin talepte bulunduğu mal türlerini anlamak ithalat yapısının algılanmasında önemli rol oynayacaktır. Bu nedenle geniş ekonomik gruplar sınıflaması (Broad Economic Classification (BEC)) baz alınarak hazırlanan mal gruplarına göre ithalat verilerimiz aşağıda Tablo 4,11'de verilmiştir.

Tablo 4.11: Mal Gruplarına Göre İthalat

Mal Gruplarına Göre İthalat	2017	% Dağılım	2018	% Dağılım	% Değişim
Genel İthalat Toplamı	233.800	100	223.047	100	-4,6
Ara (Hammadde) Mallar	171.462	73,3	170.048	76,2	-0,8
Sermaye (Yatırım) Malları	33.116	14,2	29.304	13,1	-11,5
Tüketim Malları	28.488	12,2	22.878	10,3	-19,7
Diğer Mallar	734	0,3	817	0,4	11,3

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, Erişim Tarihi: 10/2019

Tablo 4.11’de görüldüğü üzere 2017 yılında ithalattaki ara mallar talep oranı %73,3 iken 2018 yılına gelindiğinde %76,2 oranına yükseldiği gözlemlenmiştir. İthalattaki ara mal talebinde %1’e yakın bir oranda düşüş kaydedilmiştir. Tüketim mallarına olan talepler 2017’de %12,2 olarak kaydedilirken 2018’de bu oran %10,3’e düşmüştür. Türkiye, ara mallardaki yüksek talebinden anlaşılacağı üzere dışa bağlı bir ticaret yürütmektedir (Eşiyok, 2008: 132).

Türkiye’de ithalatı yapılan malların geneli imalat sanayisinde kullanılan mallardan oluşmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye’nin imalat sanayisinde dışa bağlı bir eğilim sergilediği söylenebilir (Toprak ve Demir, 2001: 372).

Döviz kurlarındaki sürekli artış nedeniyle tüm malların ithalatında meydana gelen düşüş gözlemlenebilmektedir. Ara mallar ile sermaye mallarının oranları toplamı %85’i bulmaktadır. Bu durum Türkiye’nin üretimde dış kaynaklara bağımlı olduğunun kanıtıdır.

4.2. 2000 Yılı Sonrası Türkiye’de Uygulanan Dış Ticaret Politikaları

2000’li yılların başlarında hem yurtiçi hem de yurtdışı sorunlardan dolayı, Türkiye ekonomisindeki daralma gibi olumsuz bir durumun yaşandığını ve bu nedenden dolayı da dış ticaretteki gelişimde istikrarsızlığın olduğu

gözelemlenmektedir. Bahsi geçen duruma 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri neden olmuştur.

Ülkemizin ekonomisinde görülen 2000 yılı sonrasında artan likidite sorunları, spekülâtif hareketler, yapısal sıkıntılar ve siyasi düzensizlikten dolayı tarihin en büyük krizinden biri yaşanmış ve 1950 senesinden sonra en önemli daralma gerçekleşmiştir. Sermaye oranlarındaki değişimin Türkiye ekonomisinde her zaman önem arz etmiştir. Ancak Türkiye ekonomisinde 1989 dönüşümüyle birlikte yabancı paraıyla ilgili olarak gerçekleştirilen ekonomik gelişmeler ve ithalatın finansmanı; 1998 senesinde uluslararası piyasada görülen krizlerin etkisi ile sürdürülemez duruma gelmiştir. Bütçe oranlarında büyük bir artış görülmüş, cari düzende bozulmalar başlamış, sıcak para çıkışı ve 2001 senesinde ekonomik büyüme oranı yüzde eksi 9,5 civarında yaşanmıştır (Erdem, 2015: 208).

2007 senesinde cari açık toplamının 123,7 milyar dolara çıktığını ve aynı dönemde dış borç stoğunun da 247,2 milyar dolara yükseldiği görülmektedir. Dış borç seviyesinde oluşan yaklaşık 150,9 milyar dolarlık yükselişle 123,7 milyar dolar görülen cari açık arasındaki ilişki kontrol edildiğinde, 1 dolarlık cari işlem açığına karşılık 1,2 dolar dış borçlanma oluştuğu bilinmektedir. Fakat bir önceki sene 1 dolarlık cari işlem açığına karşılık 4 dolar civarında dış borç gerçekleştiği görülmektedir.

Ancak cari işlem açığı ile dış borçlanma arasında oluşan ilişkinin olumlu olarak ilerlediği görülmektedir. Ekonomik büyümeyle cari açık seviyesi arasında oluşan ilişkide de önemli bozulmaların gerçekleştiği görülmektedir. Dolayısıyla 2007 senesinde cari işlem açıkları milli gelir oranında yükseliş göstermektedir.

Bu nedenle AB ile yapılacak Gümrük Birliği Anlaşması' nın gecikmiş etkileri, uluslararası paranın değer kaybetmesiyle TL' de görülen değer artışı ve sanayi sektörünün ithalata olan düşkünlüğün yükselmesi önem kazanmaktadır (Boratay, 2009: 186-187). Aşağıda Tablo 4.12'de Türkiye'nin 2000-2010 dönemine ait ihracat ve ithalat verileri ile ihracatın ithalatı karşılama oranları ve yıllara göre değişim oranları paylaşılmıştır.

Tablo 4.12: 2000-2010 Dönemine Ait Türkiye Dış Ticaret Verileri-1

Yıllar	İhracat			İthalat		
	Değer	Değişim %	İhr/İth. %	Değer	Değişim %	İth/İhr.%
2000	27.775	4,5	51,0	54.503	34,0	196,2
2001	31.334	12,8	75,7	41.399	-24,0	132,1
2002	36.059	15,1	69,9	51.554	24,5	143,0
2003	47.253	31,0	68,1	69.340	34,5	146,7
2004	63.167	33,7	64,8	97.540	40,7	154,4
2005	73.476	16,3	62,9	116.774	19,7	158,9
2006	85.535	16,4	61,3	139.576	19,5	163,2
2007	107.272	25,4	63,1	170.063	21,8	158,5
2008	132.027	23,1	65,4	201.964	18,8	153,0
2009	102.143	-22,6	72,5	140.928	-30,2	138,0
2010	113.883	11,5	61,4	185.544	31,7	162,9

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, Erişim Tarihi: 10/2019

Tablo 4.12’de verildiği üzere, Şubat 2001 Krizi ithalat oranının azalmasına ve dış ticaret açığı ile dış ticaret hacminin gerilemesine yol açmıştır. Aynı yılda ihracat miktarının artma eğilimine devam edebilmesi ise kabaca krizin yurtiçi kaynaklı olmasıyla, yani diğer ülkelerin Türkiye’nin ihraç mallarına olan taleplerini azaltacak herhangi bir durumun yaşanmamasıyla açıklanabilir.

Tablo 4.12’deki verilere göre öte yandan, 2007 krizinin derinleşerek 2008 yılında küresel bir boyut kazanması sonucunda Türkiye ekonomisinde ihracat ve ithalat miktarının 2009 yılında sırasıyla yüzde 22,6 ve yüzde 30,2 dolaylarında daraldığı görülmektedir.

Bu nedenle, krizin tüm dünyayı sarmasının ve dolayısıyla diğer ülkelerin alım gücünü azaltmasının Türkiye’nin ihracat miktarı üzerinde doğrudan etkili olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Aşağıda Tablo 4.13’te Türkiye’nin 2000-2010 dönemine ait dış ticaret hacmi ve dış ticaret dengesi verileri ile yıllara göre değişim oranları paylaşılmıştır.

Tablo 4.13: 2000-2010 Dönemine Ait Türkiye Dış Ticaret Verileri-2

Yıllar	Dış Ticaret Hacmi			Dış Ticaret Dengesi		
	Değer	Değişim %	İhracat %	İthalat %	Değer	Değişim %
2000	82.278	22,3	33,8	66,2	26.728	89,8
2001	72.733	-11,6	43,1	56,9	10.065	-62,3
2002	87.613	20,46	41,2	58,8	15.495	53,9
2003	116.593	33,08	40,5	59,5	22.087	42,5
2004	160.707	37,84	39,3	60,7	34.373	55,6
2005	190.251	18,38	38,6	61,4	43.298	26,0
2006	225.111	18,32	38,0	62,0	54.041	24,8
2007	277.334	23,20	38,7	61,3	62.791	16,2
2008	333.991	20,43	39,5	60,5	69.936	11,4
2009	243.071	-27,22	42,0	58,0	38.786	-44,5
2010	299.428	23,19	38,0	62,0	71.661	84,8

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, Erişim Tarihi: 10/2019

Tablo 4.13'te verildiği üzere Türkiye'nin dış ticaret hacmindeki değerler 2000 yılından 2010 yılına kadarki sürede 3 kata yakın bir artış yaşayarak; 82 milyar dolardan 299 milyar dolar seviyelerine ulaştığı gözlemlenmektedir. Bu zaman dilimi içerisinde ithalat ortalama yıllık yüzde 15,9 civarında artışla yaklaşık 186 milyar dolar düzeyine ve ihracatın da yıllık ortalama 15,6 artarak 114 milyar dolar dolaylarına geldiği görülmektedir.

Öte yandan ekonominin ithal ara girdi gereksiniminin artması sonucunda ise dış ticaret açıklarının 2001 ve 2009 yılı hariç tutulduğunda çok yüksek seviyelere vardığı görülmektedir. Dolayısıyla ihracatın ithalatı karşılama oranının 2000 ile 2010 yılları arasında ortalama yüzde 65,1 dolaylarında gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Bu dönem içerisinde 2001 ve 2008 yıllarında yaşanan ekonomik krizler 2001 yılı ve 2009 yılı dış ticaret verilerine yansımıştır.

2001 yılında dış ticaret hacmi %11,6 küçülerek 82 milyar dolardan 72 milyar dolar seviyesine düşmüştür. 2008 yılında meydana gelen Mortgage krizi nedeniyle 2009 yılı dış ticaret hacmi %27,2 azalarak 334 milyar düzeyinden 243 milyar dolar düzeyine düşmüştür. Dünya da meydana gelen krizlerin küresel etkileri tüm ülkelere

yansımaktadır. Türkiye'nin dış ticaret verilerine yansıyan krizin etkileri küresel etkileşimin ispatıdır. Aşağıda Tablo 3.14'te Türkiye'nin 2010-2018 dönemine ait ihracat ve ithalat verileri ile ihracatın ithalatı karşılama oranları ve yıllara göre değişim oranları paylaşılmıştır.

Tablo 4.14: 2011-2018 Dönemine Ait Türkiye Dış Ticaret Verileri -1

Yıllar	İhracat			İthalat		
	Değer	Değişim %	İhr/İth. %	Değer	Değişim %	İth/İhr. %
2011	134.907	18,5	56,0	240.842	29,8	178,5
2012	152.462	13,0	64,5	236.545	-1,8	155,2
2013	151.803	-0,4	60,3	251.661	6,4	165,8
2014	157.610	3,8	65,1	242.177	-3,8	153,7
2015	143.839	-8,7	69,4	207.234	-14,4	144,1
2016	142.530	-0,9	71,8	198.618	-4,2	139,4
2017	156.993	10,1	67,1	233.800	17,7	148,9
2018	167.967	7,0	75,3	223.046	-4,6	132,8

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, Erişim Tarihi: 10/2019

Tablo 4.14'teki veriler incelendiğinde 2011 ile 2018 yılları arasında dış ticaret hacminin genişlemeye devam etmesine rağmen, dış girdi bağımlılığının ekonomideki yerini koruması neticesinde ihracat ile ithalat miktarları arasındaki dengenin pek değişmediği gözlemlenmektedir.

Tablo 4.15: 2011-2018 Dönemine Ait Türkiye Dış Ticaret Verileri -2

Yıllar	Dış Ticaret Hacmi			Dış Ticaret Dengesi		
	Değer	Değişim %	İhracat %	İthalat %	Değer	Değişim %
2011	375.749	25,49	35,9	64,1	- 105.935	47,8
2012	389.007	3,53	39,2	60,8	- 84.083	-20,6
2013	403.464	3,72	37,6	62,4	- 99.858	18,8
2014	399.787	-0,91	39,4	60,6	- 84.567	-15,3
2015	351.073	-12,18	41,0	59,0	- 63.395	-25,0
2016	341.148	-2,83	41,8	58,2	- 56.089	-11,5
2017	390.793	14,55	40,2	59,8	- 76.807	36,9
2018	391.014	0,06	43,0	57,0	- 55.079	-28,3

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri,
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, Erişim Tarihi: 10/2019

Dengenin değişmemesi ve dolayısıyla ihracatın ithalatı karşılama oranının bu yıllarda, Tablo 4.14'te yer aldığı üzere yaklaşık yüzde 64,5 seviyesinde kaldığı görülmektedir. Ekonomide ihracat ve ithalat miktarlarının artış gösterip yapısal bir dönüşüm gerçekleşmemesine rağmen, ilgili yıllarda dünya ekonomisinde birçok gelişme yaşanmıştır.

Mortgage Krizi sonrasında başta ABD kaynaklı olarak, dünyada parasal büyümeye gidilmesi ile beraber gelişmekte olan ülkelere dolaylı yabancı sermaye yatırımı şeklinde isimlendirilen portföy yatırımları yükselmeye başlamış ve ülkeler ticaret açıklarını finanse etmekte güçlük çekmemişlerdir. Benzer bir durum da Türkiye ekonomisinde görülmüştür. Aynı yıllarda Türkiye ekonomisinin dış girdilerle genişlemesi ve ihracat seviyesinin yükselmesi ayrıca gereksinim duyulan yabancı parayı kolayca elde edebilme imkânı sağlayabildiği ve böylece tüketime dayalı ekonomik genişlemenin yükseldiği gözlemlenmiştir. Durum şu ki 2000 senesinde Türkiye ekonomisine yapılmış portföy yatırımları 1 milyar dolar civarında iken, 2007 senesinde bu tutar 833 milyon dolar seviyesine düşmüştür. Fakat dünyada oluşan

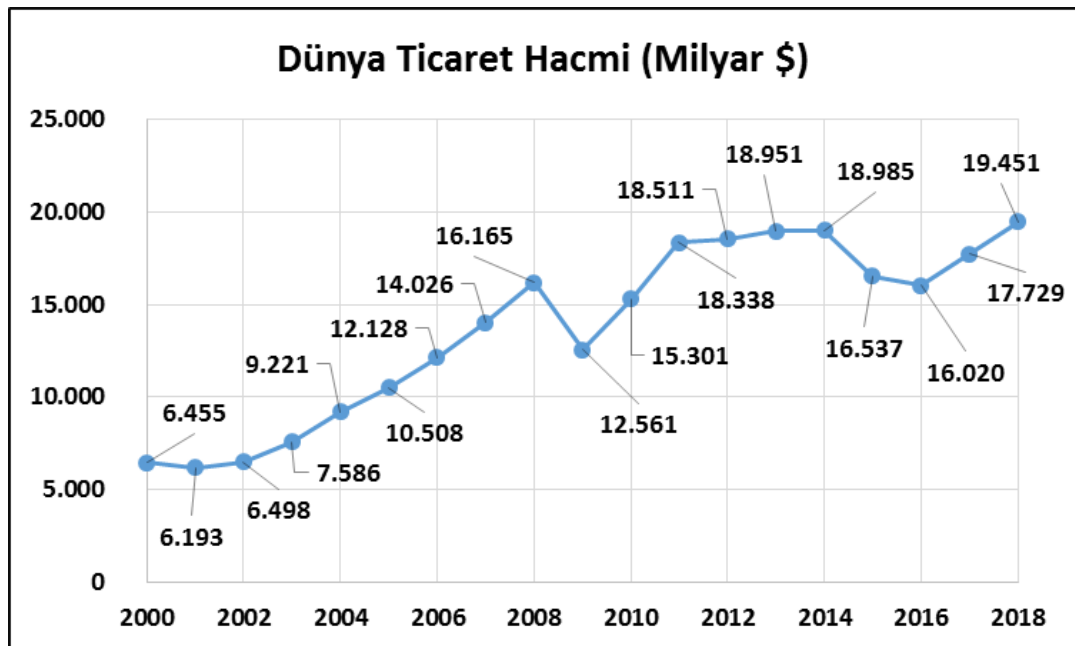
finansal büyüme ile Türkiye ekonomisine gerçekleştirilen portföy yatırımları 2010, 2011 ve 2012 senelerinde sırayla yaklaşık olarak 16, 22 ve 41 milyar dolar civarında olduğu bilinmektedir. 2017 senesine kadar bu tutarda düşüşler görülürken 2017 senesinde portföy yatırımları 24,4 milyar dolar olduğu kaydedilmiştir (TCMB, 2019).

Diğer yandan 2008 finansal krizinin ortaya çıkmasının, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında doğrudan yabancı sermaye akımlarının yer değiştirmesine neden olduğu görülmüştür. Ancak 2007 senesinde 1.893.815,2 milyon dolar miktarında Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı (FDI) akımı yaşanmıştır. Bu miktarın gelişmiş ekonomilerle gelişmekte olan ekonomiler arasındaki dağılımı sırayla 1.284.170,6 milyon dolar ile 522.411,3 milyon dolar olarak görülmektedir. Ekonomik krizin küresel boyutlara ulaşması ile beraber 2009 yılında dünya toplam FDI akımları 1.179.064,3 milyar dolar civarında düşmüş ve gelişmiş ekonomilerle gelişmekte olan ekonomiler arasındaki dağılımı sırayla 656.281,2 milyon dolar ve 461.004,4 milyon dolar olarak bilinmektedir. Belirtilen dağılımın 2014 senesinde gelişmekte olan ülkelere, gelişmiş ülkelere oranla daha yüksek seviyededir. 2015 senesinde ise dünya FDI akımları toparlanma düzeyine geçerek 1.921.305,5 milyon dolara ulaşmış ve gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki dağılımı sırayla 1.141.250,6 milyon dolar ile 744.032,5 milyon dolardır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 2000 ile 2017 yıllarında Türkiye ekonomisine yansımaları da fazlasıyla etkili olmuştur. 2000 senesinde Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırım seviyesi 982 milyon dolar iken, 2007 senesinde ise yaklaşık 22 milyar dolardır. 2007 krizi sonrasında bu miktarda azalma olsa da 2015 senesinde 17,7 milyar dolar düzeyinde ve 2017 senesinde ise 10,8 milyar dolar seviyesindedir (UNCTAD, 2019).

2013 senesinde ise bazı gelişmiş ülkelerin genişleme miktarlarında gerçekleşen daralmaya paralel olarak enerji talebinde ortaya çıkan azalma; Brent, Batı Texas ve Dubai petrolünün spot tutarının ortalamasından meydana gelen ham petrolün varil tutarının 2013 senesinden 2015 senesine kadar yaklaşık 104 ABD dolarından 42,8 ABD dolarına düşmesine neden olmuştur (IMF, 2019). Belirtilen gelişmenin Türkiye ekonomisinin dış ticaretine yansımaları ise 2013 senesinde 100 milyar dolar civarında gerçekleşen dış ticaret açığının 2016 senesinde 56 milyar dolar seviyesine düşmesine fayda sağlamasıyla açıklanabilir.

4.3. 2000 Yılı Sonrası Dünyada Uluslararası Ticaret

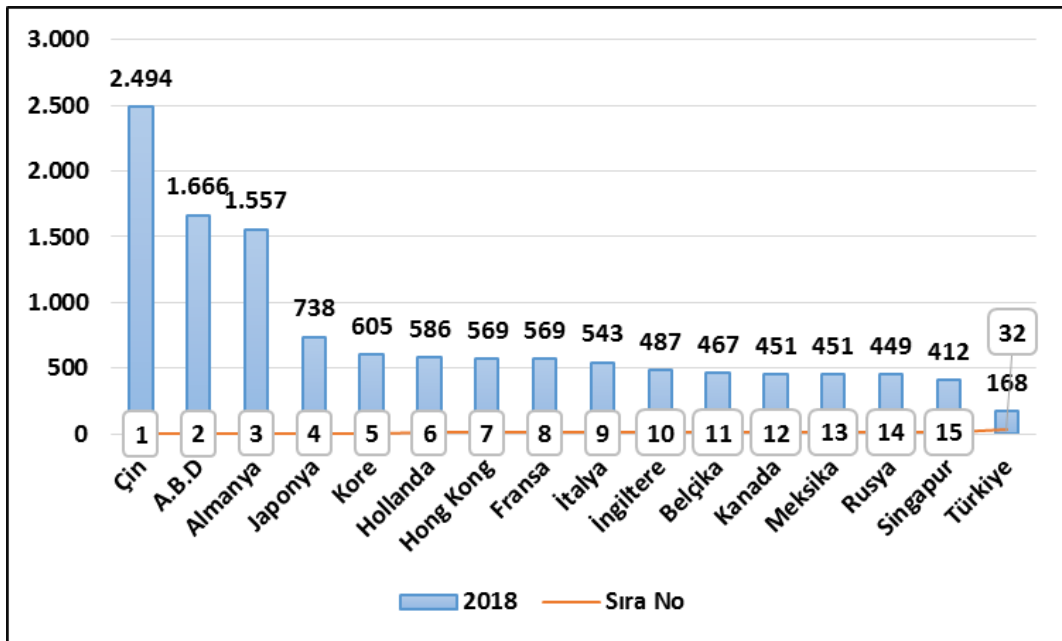
Uluslararası ticaret, en temel anlamda, bir ülkede üretilen bir malın yâda hizmetin, başka ülkenin parası, malı ve hizmeti karşılığında, o ülkeye aktarılmasıdır. Ülkelerin sınırlarını aşan uluslararası ticaret, piyasada daha büyük bir rekabet ve daha rekabetçi fiyatlandırma imkânı sağlamakta, böylece tüketiciye daha uygun fiyatlı ürünler sunmayı kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, tüketicilerin küresel olarak erişemeyecekleri malları ve hizmetleri elde edilebilir hale getirmektedir (Business Dictionary, 2019). Uluslararası ticaret, ülkeler, uluslararası örgütler ve iş çevreleri arasında ekonomik, politik ve sosyal olarak karşılıklı bağımlılık yaratmakta ve ithalat ve ihracat şeklinde faaliyet göstermektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik olarak kalkınmaya yardımcı olurken, çeşitli politik kararlar alınmasında, yaptırım, teşvik, kanun gibi düzenleyicilerin oluşturulmasında da etkilidir (Balaam ve Dillman, 2015: 186-189). Uluslararası ticaret küreselleşme ile geliştiği gibi bu durumdan da etkilenmektedir. Dünya genelindeki toplam ürün ticareti hacminin seyri ekonomik krizler ve daralmalara göre değişim göstermektedir. Aşağıda Şekil 4.1’de ürün grubuna göre toplam dünya ticaret hacmi seyri verilmiştir.

Kaynak: WTO, Ürün Gruplarına Göre Toplam Ticaret Değerleri, <https://data.wto.org/>, Erişim Tarihi: 10/2019

Şekil 4.1: 2000-2018 Dönemi Dünya Ticaret Hacmi

Şekil 4.1’de görüldüğü üzere dünya ticareti kriz dönemlerinde olumsuz etkilenecek negatif yönlü bir eğilim sergilemiştir. 2000’li yıllardan itibaren bilgi ve teknolojiye dayalı gelişmeler ve bunların bir etkisi olarak küreselleşme ile ülkeler arası karşılıklı bağımlılık artmıştır. Artan karşılıklı bağımlılık, uluslararası üretimde ülkeler arasındaki arz-talep ilişkisine pozitif yön vermiştir. Ancak bu karşılıklı bağımlılık pozitif yönde bir etkiye neden olabildiği gibi uluslararası ticarete yüksek hacme sahip ülkelerde meydana gelen ekonomik kriz ve daralmalara bağlı olarak negatif etkilere de neden olabilmektedir. 2000 yılında 6,5 trilyon dolara yakın ticaret hacmi gerçekleşirken yaşanan ekonomik kriz ve daralmanın etkileri 2001 yılındaki dünya ticaret hacmine yansımıştır. 2001 yılında %8 oranının gerileyen ticaret hacmi 2002 yılında yükselmeye başlayarak 2008’e kadar bu trendi sürdürmüştür. 2008’deki mortgage krizinin etkileri 2009’da ticaret hacmindeki düşüşten anlaşılmaktadır. Bir önceki yıla oranla %25’e yakın bir gerileme kaydedilmiştir. Dünya genelinde meydana gelen ekonomik daralmalara bağlı olarak ticaret hacminde gerilemeler gözükse de 2018 yılına kadar 16 trilyon doların altında bir değer kaydedilmemiştir. 2018 yılında ürün gruplarına göre toplam ticaret hacmi en yüksek değere ulaşarak 19,5 trilyon dolar seviyesini kaydetmiştir. Aşağıda şekil 4,2’de, 2018 yılında ihracat rakamları ile ilk 15 giren ülkelerin sıralaması ve ihracat verileri paylaşılmıştır.

Kaynak: Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC), Ticaret Haritası, Erişim Tarihi: 10/2019

Şekil 4.2: 2018 Yılı İlk 15 Ülkenin İhracat Rakamları (Milyar \$)

Şekil 4,2’de görüldüğü üzere 2018 yılında 2,5 trilyon dolara yakın bir rakamla Çin ihracatta birinci sırayı almıştır. Çin’den sonra ABD 1,7 trilyon dolara yakın bir ihracat gerçekleştirirken Almanya 1,5 trilyon doların üzerinde ihracata ulaşmıştır. Bu üç ülke toplam ihracatın yaklaşık %28’ini gerçekleştirmiştir. 2018 verilerine göre Türkiye ihracatta dünya sıralamasında 32. sırayı alabilmiştir.

İlk beşin içerisinde üç Asya ülkesinin olması, emek fiyatlarında ve vergilerde düşük değerlere bağlı olarak uluslararası firmaların üretim merkezlerinde bu bölgeyi tercih etmelerine neden olmaktadır. Ancak bu üç Asya ülkesinden Çin haricinde diğer ülkelerin teknoloji ağırlıklı bir dış ticarete sahip olması ihracatlarının ana unsuru olarak katma değere neden olmaktadır. Çünkü hidrokarbona dayalı bir dış ticarete sahip olan Rusya ancak 14. sırada yer alabilmiştir. Hidrokarbona dayalı dış ticaret ekonomisine sahip diğer Ortadoğu ülkeleri ilk 15 içerisinde yer alamamıştır. Aşağıda tablo 4.16’da son beş yılın ihracat rakamlarına göre ilk 15 ülkenin verileri paylaşılmıştır.

Tablo 4.16: 2018 Yılı Dünya İhracat Sıralamasında İlk 15 Ülke

Dünya İhracat Sıralaması (Milyar \$)						
Sıra No	Ülkeler	2014	2015	2016	2017	2018
1	Çin	2.342	2.273	2.098	2.263	2.494
2	A.B.D	1.620	1.502	1.451	1.546	1.666
3	Almanya	1.498	1.324	1.341	1.447	1.557
4	Japonya	690	625	645	698	738
5	Kore	573	527	495	574	605
6	Hollanda	571	437	445	506	586
7	Hong Kong	524	511	517	550	569
8	Fransa	569	495	490	524	569
9	İtalya	530	457	462	507	543
10	İngiltere	511	466	411	442	487
11	Belçika	472	398	398	430	467
12	Kanada	475	409	390	421	451
13	Meksika	397	381	374	409	451
14	Rusya	498	344	285	359	449
15	Singapur	415	358	338	373	412
32	Türkiye	158	144	143	157	168

Kaynak: Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC), Ticaret Haritası, Uluslararası İş Geliştirme İçin Ticaret İstatistikleri, https://www.trademap.org/Country_SelProduct_TS.aspx?nvpm=1%7c%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1, Erişim Tarihi: 10/2019

Tablo 4.16’da görüldüğü üzere Çin son beş yıldır dünya ihracat sıralamasındaki birincilik konumunu korumaktadır. Çin ile birlikte ABD, Almanya ve Japonya’da son beş yıldır listedeki konumlarını korumaktadır. Ancak beşinci sıradan sonraki ülkeler ekonomik daralmalara bağlı olarak listede sıra kaybına uğradığı gözlemlenmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz üzere hidrokarbona bağlı bir dış ticaret ekonomisine sahip Rusya döviz kurlarında meydana gelen hareketliliğe bağlı olarak enerji fiyatlarındaki yükselmeler ile listede sıra değerini kaybeden ülkeler arasına girmiştir.

Ancak ihracat verilerini tek başına değerlendirerek başarı grafiği oluşturmak çok doğru olmayacaktır. Bu nedenle cari dengenin incelenmesi de ülkelerin uluslararası ticaretindeki gücü hakkı fikir verecektir. Aşağıda tablo 4.17’de ihracat rakamlarına göre ilk 15’e giren ülkelerin dış ticaret verileri paylaşılmıştır.

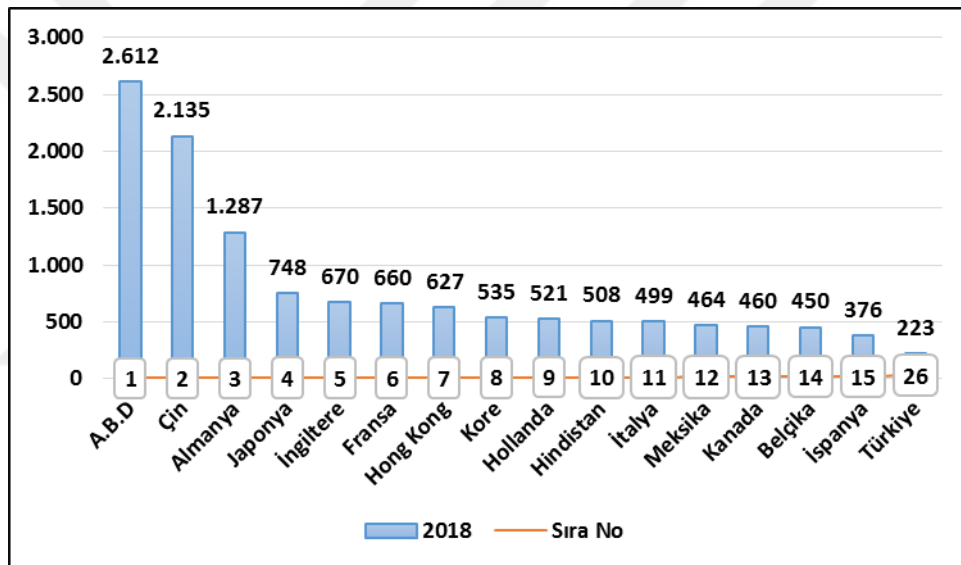
Tablo 4.17: İhracat Sıralamasındaki İlk 15 Ülkenin Dış Ticaret Verileri

Sıra No	Ülkeler	Cari Denge	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	İhr. İth. Karşılama Oranı
1	Çin	359	2.494	2.612	5.107	95,5%
2	A.B.D	-946	1.666	2.135	3.801	78,0%
3	Almanya	269	1.557	1.287	2.844	120,9%
4	Japonya	-10	738	748	1.487	98,6%
5	Kore	70	605	670	1.275	90,4%
6	Hollanda	64	586	660	1.246	88,7%
7	Hong Kong	-58	569	627	1.196	90,7%
8	Fransa	-91	569	535	1.104	106,3%
9	İtalya	44	543	521	1.065	104,2%
10	İngiltere	-183	487	508	995	96,0%
11	Belçika	16	467	499	966	93,5%
12	Kanada	-9	451	464	915	97,1%
13	Meksika	-14	451	460	910	98,0%
14	Rusya	211	449	450	900	99,8%
15	Singapur	41	412	376	788	109,5%
32	Türkiye	-55	168	223	391	75,3%

Kaynak: Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC), Ticaret Haritası, Uluslararası İş Geliştirme İçin Ticaret İstatistikleri, https://www.trademap.org/Country_SelProduct_TS.aspx?nvpm=1%7c%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1, Erişim Tarihi: 10/2019

Tablo 4.17’de görüldüğü üzere beş trilyon doların üzerinde dış ticaret hacmine sahip olan Çin 360 milyar dolara yakın dış ticaret fazlası vermiştir. Ancak ikinci sırada

yer alan ABD 3,8 trilyon dolara yakın dış ticaret hacmine sahip olduğu halde 950 milyar dolara yakın dış ticaret açığı vermiştir. İlk beş içerisinde ABD haricinde dış ticaret açığı veren tek ülke Japonya olmuştur. Japonya 2018 verilerine göre 90 milyar dolara yakın dış ticaret açığı vermiştir. Ayrıca ilk 15 içerisindeki Hong Kong, Fransa, İngiltere, Kanada ve Meksika’da dış ticaret açığı veren ülkeler arasındadır. Listede ilk beş içerisinde yer alan ülkelerin dış ticaret hacimlerinin dünya toplam dış ticaret hacmine oranı %35’in üstündedir. Bu nedenle ilgili ülkelerde meydana gelen ekonomik krizler ve daralmalar dünya dış ticaretine etki ederek diğer tüm ülkeleri etkilemektedir. Türkiye sürekli dış ticaret açığı veren bir ülke olarak 2018 yılında listede 32. sırada yer alabilmiştir. Aşağıda şekil 4.3’te, 2018 yılında ithalat rakamları ile ilk 15 giren ülkelerin sıralaması ve ihracat verileri paylaşılmıştır.

Kaynak: Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC), Ticaret Haritası, Erişim Tarihi: 10/2019

Şekil 4.3: 2018 Yılı İlk 15 Ülkenin İthalat Rakamları (Milyar \$)

Şekil 4.3’te görüldüğü üzere 2018 yılında 2,6 trilyon doların üstünde bir rakamla ABD ithalatta birinci sırayı almıştır. ABD’den sonra Çin 2,1 trilyon doların üstünde bir ithalat gerçekleştirirken Almanya 1,3 trilyon dolara yakın ithalata ulaşmıştır. Bu üç ülke toplam ithalatın yaklaşık %30’unu gerçekleştirmiştir. 2018 verilerine göre Türkiye ithalatta dünya sıralamasında 26. sırayı alabilmiştir.

İlk beşin içerisinde ülkelerin ihracat sıralamasına göre değiştiği gözlemlenmektedir. ABD’nin dış ticaret açığı verdiği ithalatta birinci sırayı

almasından da anlaşılmaktadır. İlk beş içerisinde dikkat çeken bir diğer ülke ise Kore'dir. İhracatta ilk beşe gire Kore ithalatta sekizinci sırayı almaktadır. Beşinci sırada dış ticaret açığı veren ülkeler arasında olan İngiltere yere almaktadır. Dış ticaret açığı veren ülkeler ithalat sıralamasında daha yüksek konumlarda olması bu durumun sonucudur.

Ancak bu ülkeler arasında dikkat çeken bir diğer husus Rusya'dır. İhracatta ilk 15 içerisinde olan Rusya ithalatta ilk 15 içerisine girmemiştir. Bu durum dış ticaret fazlası vermesini açıklamaktadır. Rusya hidrokarbona dayalı bir dış ticarete sahip olan ülkeler arasında olduğu için ihracatının karşılığında ara mal veya sermaye malı ithalatına olan ihtiyacı düşüktür. Bu durum Rusya'nın dış ticaret fazlası vermesine neden olmaktadır. Aşağıda tablo 4.18'de son beş yılın ithalat rakamlarına göre ilk 15 ülkenin verileri paylaşılmıştır.

Tablo 4.18: 2018 Yılı Dünya İthalat Sıralamasında İlk 15 Ülke

Dünya İthalat Sıralaması (Milyar \$)						
Sıra No	Ülkeler	2014	2015	2016	2017	2018
1	A.B.D	2.411	2.313	2.249	2.406	2.612
2	Çin	1.959	1.680	1.588	1.844	2.135
3	Almanya	1.215	1.053	1.061	1.168	1.287
4	Japonya	812	626	607	672	748
5	İngiltere	694	630	636	641	670
6	Fransa	668	563	559	609	660
7	Hong Kong	601	559	547	589	627
8	Kore	526	437	406	478	535
9	Hollanda	508	394	398	450	521
10	Hindistan	459	391	357	444	508
11	İtalya	474	411	407	454	499
12	Meksika	400	395	387	420	464
13	Kanada	463	419	403	433	460
14	Belçika	453	371	373	406	450
15	İspanya	351	305	303	351	376
26	Türkiye	242	207	199	234	223

Kaynak: Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC), Ticaret Haritası, Uluslararası İş Geliştirme İçin Ticaret İstatistikleri, https://www.trademap.org/Country_SelProduct_TS.aspx?nvpm=1%7c%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1, Erişim Tarihi: 10/2019

Tablo 4.18'de görüldüğü üzere ABD son beş yıldır dünya ithalat sıralamasındaki birincilik konumunu korumaktadır. ABD ile birlikte Çin ve

Almanya’da son beş yıldır listedeki konumlarını korumaktadır. Ancak üçüncü sıradan sonraki ülkeler ekonomik daralmalara bağlı olarak listede sıra kaybına uğradığı gözlemlenmektedir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus dünya ihracat sıralamasında ilk beşteki konumunu son beş yıldır koruyan ülkelerin ithalatta ancak ilk üçe kadar konumu koruduğudur.

Bir diğer ifade ile dünya ihracat listesinde ilk beşe giren ülkeler ihracattaki üstünlüklerini beş yıldır korurken ithalatta bu durum değişmektedir. Bu durumun temel nedenleri arasında ara ve sermaye mallarının ithalatına dayalı ihracat yapılması gelmektedir. Katma değeri yüksek ileri teknoloji ürünleri ihracatı ile listede üst sıralarda yer alan ABD ve Avrupa ülkeleri bu ürünlerin üretimi için ihtiyaç duyduğu ara ve sermaye malları ithal etmektedir. Bu nedenle ithalatta daha üst sıralarda yer almaktadırlar. Aynı değerlere yönelik olarak dış ticaret açığı da vermektedirler. Aşağıda tablo 4.19’da ihracat rakamlarına göre ilk 15’e giren ülkelerin dış ticaret verileri paylaşılmıştır.

Tablo 4.19: İthalat Sıralamasındaki İlk 15 Ülkenin Dış Ticaret Verileri

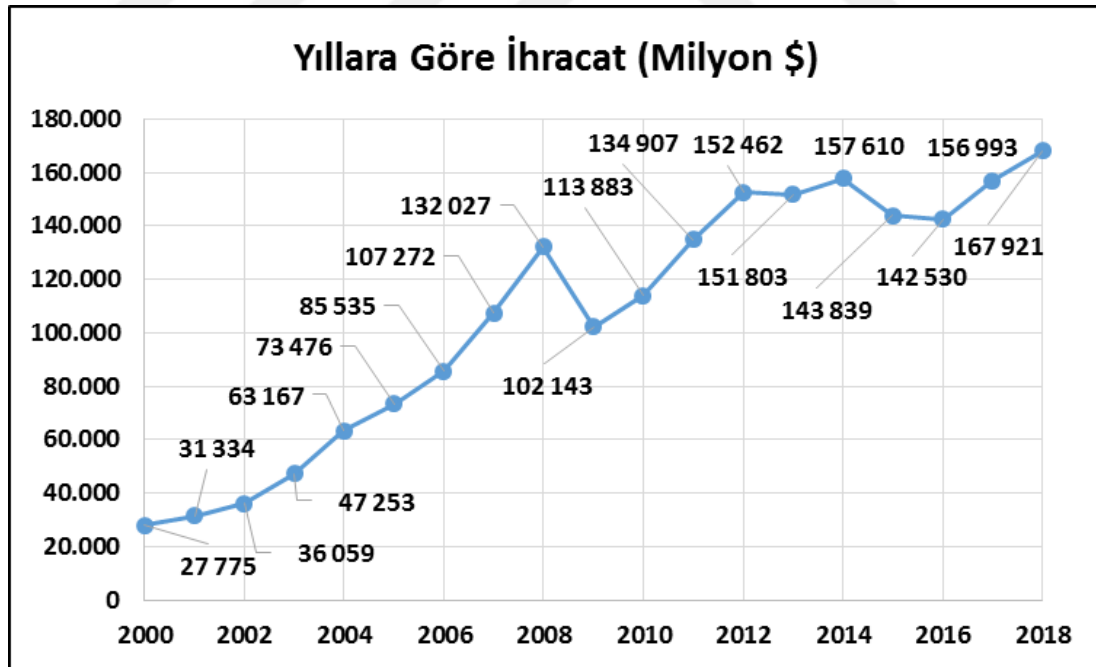
Sıra No	Ülkeler	Cari Denge	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	İhr. İth. Karşılama Oranı
	Dünya Genel	-381	19.285	19.665	38.950	98,1%
1	A.B.D	-946	2.494	2.612	5.107	95,5%
2	Çin	359	1.666	2.135	3.801	78,0%
3	Almanya	269	1.557	1.287	2.844	120,9%
4	Japonya	-10	738	748	1.487	98,6%
5	İngiltere	-183	605	670	1.275	90,4%
6	Fransa	-91	586	660	1.246	88,7%
7	Hong Kong	-58	569	627	1.196	90,7%
8	Kore	70	569	535	1.104	106,3%
9	Hollanda	64	543	521	1.065	104,2%
10	Hindistan	-185	487	508	995	96,0%
11	İtalya	44	467	499	966	93,5%
12	Meksika	-14	451	464	915	97,1%
13	Kanada	-9	451	460	910	98,0%
14	Belçika	16	449	450	900	99,8%
15	İspanya	-48	412	376	788	109,5%
32	Türkiye	-55	168	223	391	75,3%

Kaynak: Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC), Ticaret Haritası, Uluslararası İş Geliştirme İçin Ticaret İstatistikleri, https://www.trademap.org/Country_SelProduct_TS.aspx?nvpm=1%7c%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1, Erişim Tarihi: 10/2019

Tablo 4.19’da görüldüğü üzere beş trilyon doların üzerinde dış ticaret hacmine sahip olan Çin 360 milyar dolara yakın dış ticaret fazlası vermiştir. Ancak ikinci sırada yer alan ABD 3,8 trilyon dolara yakın dış ticaret hacmine sahip olduğu halde 950 milyar dolara yakın dış ticaret açığı vermiştir. İlk beş içerisinde ABD haricinde dış ticaret açığı veren tek ülke Japonya olmuştur. İthalat sıralamasına göre dış ticaret verilerinde değişim göstererek ilk beşe giren tek ülke İngiltere olmuştur. İngiltere 2018 yılı rakamlarına göre 10 milyar dolara yakın dış ticaret açığı vermiştir.

4.4. Türkiye’de Ödeme Yöntemleri Bazında İhracat

Üst başlıklarda dış ticaret kavramı ve önemi ile dış ticarete tercih edilen ödeme yöntemleri detaylıca incelenmiştir. Bu nedenle bu başlık altında öncelikle Türkiye’nin yıllara göre ihracat rakamları değerlendirilerek dış ticarete kullanılan ödeme yöntemleri bazında ihracat verileri incelenmiştir. Aşağıda şekil 4.4’te 2000-2018 dönemi ihracat verileri paylaşılmıştır.

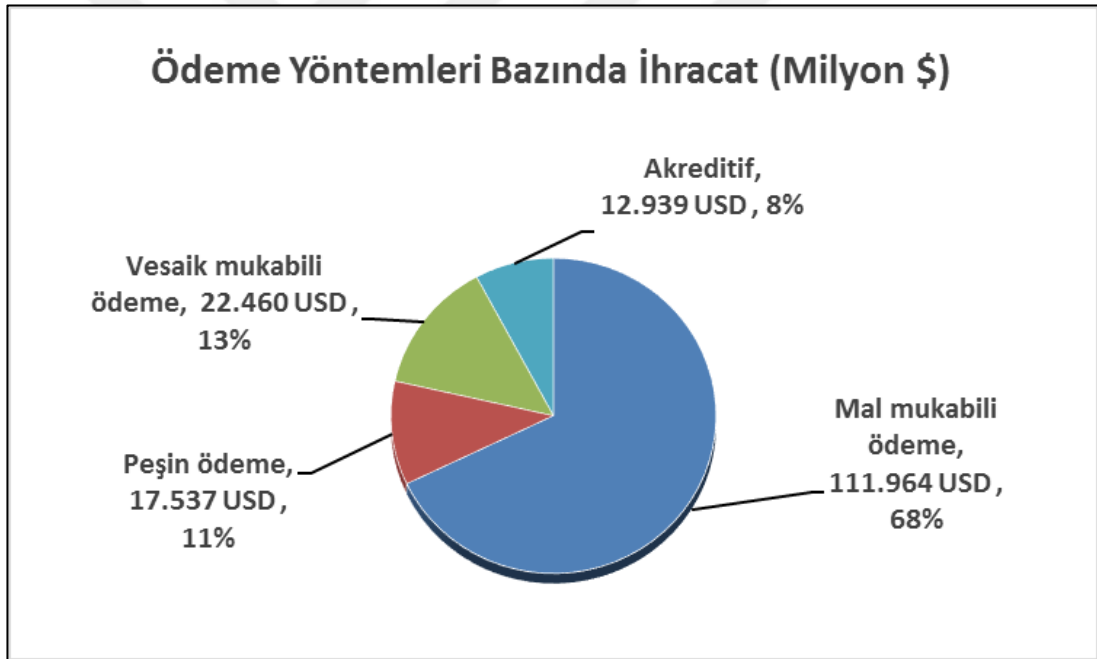

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri,
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, Erişim Tarihi: 10/2019

Şekil 4.4: 2000-2018 Yılları Arası Türkiye’nin İhracat Verileri

Şekil 4.4'te görüldüğü üzere 2000 yılında toplam ihracat 28 milyar dolar iken toplam ihracat rakamları sürekli artan bir seyirdeyken, 2014'te 157 milyar doların üstünde bir seviyeye çıkarak en büyük orana ulaşmıştır. Ancak 2009, 2015 ve 2016 yıllarındaki seviyeler incelendiğinde ihracatta düşüşlerin yaşandığı gözlemlenmektedir.

2000-2018 yılları ihracat ortalaması ise 106 milyar dolar üstündedir. İhracat ile ülkeye döviz girişi sağlanmıştır. Ancak ihracat ile ülkeye giren dövizin hangi ödeme yöntemleri bazında girdiği ödemeler dengesi açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle aşağıda şekil 4.5'te 2018 yılında ihracattan dolayı Türkiye'ye girmiş olan dövizlerin hangi ödeme yöntemlerine göre işlem gördüğü paylaşılmıştır.

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, Erişim Tarihi: 10/2019

Şekil 4.5: 2018 Yılında Ödeme Yöntemleri Bazında İhracat

Şekil 4.5'te verildiği üzere 2018'de Türkiye'nin yaptığı ihracatta en çok tercih edilen dört ödeme yöntemi bulunmaktadır. 2018 yılında 168 milyar dolara yakın ihracat değeri kaydedilmiştir. Türkiye'de en çok tercih edilen ödeme yöntemi mal mukabili ödemedir.

2000 yılından günümüze kadarki süreçte ihracatta ödeme yöntemleri arasında en tercih edilen mal mukabili ödeme yönteminden sonra ikinci sırada vesaik mukabili gelmektedir. 2018 yılında ihracatta ödeme yöntemleri bazında tercih edilen mal mukabili ödeme 112 milyar dolar ile %68 oranında birinci sırada iken 22,5 milyar dolara yakın bir rakamla %13 oranında ikinci sırada vesaik mukabili ödeme gelmektedir.

İhracatta üçüncü sırada en çok tercih edilen ödeme yöntemi peşin ödeme yöntemidir. 17,5 milyar doların üzerinde bir rakamla %11 oranında ihracatta peşin ödeme yöntemi tercih edilmektedir. 2017 yılında vesaik mukabili ödeme yöntemi ile peşin ödeme yöntemi oranları çok yakın değerler kaydetmiştir.

2018 yılında Türkiye'de en çok tercih edilen dördüncü ödeme yöntemi akreditiftir. 10,5 milyar dolara yakın bir rakamla %8 oranında tercih edilmiştir. Ancak akreditif ödeme yöntemini peşin akreditif, vadeli akreditif ve kabul kredili akreditif dâhil edildiğinde bu rakam 13 milyar doları bulmaktadır.

Bu dört ödeme yöntemi 2018 yılı Türkiye ihracat rakamlarının %98,2'sini oluşturmaktadır. Türkiye'de ihracatta en çok tercih edilen ödeme yöntemlerinden dört tanesi aşağıda detaylı olarak incelenmiştir.

4.4.1. Mal Mukabili Ödeme Yöntemi Bazında İhracat

Yukarıda kısaca bahsedildiği üzere Türkiye'de ihracatta en çok tercih edilen ödeme yöntemi mal mukabili ödemedir. 2018 yılında toplam ihracattaki oranı %68 olan mal mukabili ödeme yöntemi verilerinin 2000 yılından günümüze kadarki seyri aşağıda Tablo 4.20'de paylaşılmıştır.

Tablo 4.20: Yıllara Göre Mal Mukabili İhracat (Milyon \$)

Yıllar	Mal Mukabili Ödeme	Artış Oranı (%Yüzde)	Toplam İhracat	İhracattaki Payı (%Yüzde)
2018	\$ 111.963	12,29%	\$ 167.920	68,0%
2017	\$ 99.706	5,10%	\$ 156.992	63,5%
2016	\$ 94.864	-0,11%	\$ 142.529	66,6%
2015	\$ 94.969	-7,65%	\$ 143.838	66,0%
2014	\$ 102.834	9,64%	\$ 157.610	65,2%
2013	\$ 93.795	7,41%	\$ 151.802	61,8%
2012	\$ 87.324	7,34%	\$ 152.461	57,3%
2011	\$ 81.351	20,57%	\$ 134.906	60,3%
2010	\$ 67.473	11,05%	\$ 113.883	59,2%
2009	\$ 60.757	-19,44%	\$ 102.142	59,5%
2008	\$ 75.415	19,14%	\$ 132.027	57,1%
2007	\$ 63.298	29,74%	\$ 107.271	59,0%
2006	\$ 48.788	17,25%	\$ 85.534	57,0%
2005	\$ 41.611	17,53%	\$ 73.476	56,6%
2004	\$ 35.406	38,81%	\$ 63.167	56,1%
2003	\$ 25.506	39,21%	\$ 47.252	54,0%
2002	\$ 18.321	31,48%	\$ 36.059	50,8%
2001	\$ 13.934	9,10%	\$ 31.334	44,5%
2000	\$ 12.772	11,17%	\$ 27.774	46,0%

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, Erişim Tarihi: 10/2019.

Tablo 4.20’de görüldüğü üzere mal mukabili ödeme yöntemi ihracatta en çok tercih edilen ödem yöntemidir. 2002 yılından başlayarak 2018 yılına kadar toplam ihracattaki payı %50’nin altına düşmemiştir. Toplam ihracat içerisindeki %68’lik oranla 2018 yılında en yüksek payı mal mukabili ödeme oluşturmuştur.

2001 yılında yaşanan kriz ihracata etki ettiği gibi mal mukabili ödeme rakamlarına da yansımıştır. Bir önceki yıla göre artış oranı azalsa da artışı korumuştur. Ancak 2008 yılında yaşanan küresel krizin etkisiyle 2009 yılında artış kaydedilmemiştir. Tam aksine %19,5 gibi yüksek bir düşüş oranı kaydetmiştir.

2010 yılında toparlanmaya başlayan küresel piyasaların etkisiyle 2010 ve 2011 yıllarında sırasıyla %10, %20,6’lık bir artış oranı kaydederek 81 milyar doların üzerinde bir rakamla Türkiye ihracatında en çok tercih edilen ödeme yöntemi olmuştur.

4.4.2. Vesaik Mukabili Ödeme Yöntemi Bazında İhracat

Türkiye’de ihracatta en çok tercih edilen ikinci ödeme yöntemi vesaik mukabili ödemedir. 2018 yılında toplam ihracattaki oranı %13,4 olan vesaik mukabili ödeme yöntemi verilerinin 2000 yılından 2018 yılına kadarki seyri aşağıda Tablo 4.21’de verilmiştir.

Tablo 4.21: Yıllara Göre Vesaik Mukabili İhracat (Milyon \$)

Yıllar	Vesaik Mukabili Ödeme	Artış Oranı (%Yüzde)	Toplam İhracat	İhracattaki Payı (%Yüzde)
2018	\$ 22.460	4,24%	\$ 167.920	13,4%
2017	\$ 21.508	4,18%	\$ 156.992	13,7%
2016	\$ 20.610	-3,91%	\$ 142.529	14,5%
2015	\$ 21.415	-13,14%	\$ 143.838	14,9%
2014	\$ 24.228	-6,81%	\$ 157.610	15,4%
2013	\$ 25.878	5,68%	\$ 151.802	17,0%
2012	\$ 24.409	-0,93%	\$ 152.461	16,0%
2011	\$ 24.637	14,79%	\$ 134.906	18,3%
2010	\$ 20.993	8,66%	\$ 113.883	18,4%
2009	\$ 19.176	-19,81%	\$ 102.142	18,8%
2008	\$ 22.974	11,90%	\$ 132.027	17,4%
2007	\$ 20.239	15,86%	\$ 107.271	18,9%
2006	\$ 17.030	7,41%	\$ 85.534	19,9%
2005	\$ 15.768	8,05%	\$ 73.476	21,5%
2004	\$ 14.498	21,67%	\$ 63.167	23,0%
2003	\$ 11.356	19,78%	\$ 47.252	24,0%
2002	\$ 9.110	1,62%	\$ 36.059	25,3%
2001	\$ 8.962	13,64%	\$ 31.334	28,6%
2000	\$ 7.740	-3,84%	\$ 27.774	27,9%

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, Erişim Tarihi: 10/2019.

Tablo 4.21’de görüldüğü üzere vesaik mukabili ödeme yöntemi toplam ihracat içerisindeki payı 2001 ile 2009 yılları arasında sürekli azalmıştır. Ancak bu durum ihracatın genişlemesi ve ödeme yöntemlerinin çeşitliliğindeki artıştan kaynaklanmaktadır. Çünkü vesaik mukabili ödeme ile yapılan ihracat 2001’den 2009’a kadar sürekli artışta kaydetmiştir. 2008’deki küresel krizin etkisiyle 2009’da kaydedilen düşüşe kadarki sekiz yılda ortalama %12,5 artış kaydetmiştir. 2009 yılında

tüm ihracata etki eden küresel krizin vesaik mukabili ödemeye etkisi %20'ye yakın bir düşüş ile olmuştur.

Toplam ihracat içerisindeki %13,4'lük oranla 2018 yılında en yüksek ikinci payı vesaik mukabili ödeme oluşturmuştur. 2001 yılında yaşanan kriz vesaik mukabili ödemeye yansımazken 2008 yılında yaşanan krizin etkisi büyük olmuştur. 2009 yılında düşüş kaydedilse de 2010 ve 2011 yıllarında yeniden artış göstererek sırasıyla %8,7 ve %14,8'lik oranlar kaydetmiştir.

Ancak 2012 yılından sonra artış oranlarında dengeli bir yükseliş kaydedilmemiştir. 2012 %1'e yakın bir düşüş gösterirken 2013 yılında %5,7'ye yakın bir artış göstermiştir. Takip eden üç yıl içerisinde sırasıyla %6,8, %13,1 ve %4'e yakın düşüşler göstermiştir. Ardından 2017 ve 2018 yıllarında %4'ün üzerinde artış kaydetmeye devam etmiştir.

Genel olarak bakıldığında 2010-2018 yılları arasında ortalama %1,42'lik bir artış kaydedilmiştir. Bu dalgalı seyre rağmen ihracatta tercih edilen vesaik mukabili ödeme yöntemi gelirleri 2010 yılından 2018 yılına kadarki süreçte 20 milyar doların altına düşmemiştir. Bahsi geçen dönem aralığında 25,9 milyar dolara yakın bir miktarla en yüksek rakamı 2013 yılında kaydederken %21,7'ye yakın bir artış oranıyla en yüksek artışı oranını 2004 yılında kaydetmiştir.

Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus artış oranları ile toplam ihracat içerisinde payının arasındaki farktır. Türkiye'de 2004 yılından sonra sürekli gelişen ihracat ve ödeme yöntemlerinin çeşitliliği vesaik mukabili ödeme yönteminin toplam ihracat içerisindeki payının düşmesine neden olmuştur.

4.4.3. Peşin Ödeme Yöntemi Bazında İhracat

Türkiye'de ihracatta en çok tercih edilen üçüncü ödeme yöntemi peşin ödemedir. 2018 yılında toplam ihracattaki oranı %10,4 olan peşin ödeme yöntemi verilerinin 2000 yılından günümüze kadarki seyri aşağıda Tablo 4.22'de verilmiştir.

Tablo 4.22: Yıllara Göre Peşin Ödemeli İhracat (Milyon \$)

Yıllar	Peşin Ödeme	Artış Oranı (%Yüzde)	Toplam İhracat	İhracattaki Payı (%Yüzde)
2018	\$ 17.537	-20,93%	\$ 167.920	10,4%
2017	\$ 21.207	26,76%	\$ 156.992	13,5%
2016	\$ 15.531	10,20%	\$ 142.529	10,9%
2015	\$ 13.947	-7,04%	\$ 143.838	9,7%
2014	\$ 14.929	-1,39%	\$ 157.610	9,5%
2013	\$ 15.136	-44,52%	\$ 151.802	10,0%
2012	\$ 21.875	55,74%	\$ 152.461	14,3%
2011	\$ 9.682	8,91%	\$ 134.906	7,2%
2010	\$ 8.819	8,16%	\$ 113.883	7,7%
2009	\$ 8.099	-7,72%	\$ 102.142	7,9%
2008	\$ 8.724	31,06%	\$ 132.027	6,6%
2007	\$ 6.014	17,34%	\$ 107.271	5,6%
2006	\$ 4.971	32,91%	\$ 85.534	5,8%
2005	\$ 3.335	26,93%	\$ 73.476	4,5%
2004	\$ 2.437	31,76%	\$ 63.167	3,9%
2003	\$ 1.663	19,60%	\$ 47.252	3,5%
2002	\$ 1.337	-8,08%	\$ 36.059	3,7%
2001	\$ 1.445	6,23%	\$ 31.334	4,6%
2000	\$ 1.355	-13,58%	\$ 27.774	4,9%

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, Erişim Tarihi: 10/2019.

Tablo 4.22’de görüldüğü üzere peşin ödeme yöntemi toplam ihracat içerisindeki payı 2003 ile 2013 yılları arasında sürekli artış göstermiştir. 2007, 2010 ve 2011’de toplam ihracattaki payında azalmalar olsa bu oranlar oldukça düşük rakamlardır. İhracattaki payının yanı sıra bir önceki yıla göre artış oranları incelendiğinde 2008 yılındaki küresel krizin etkisiyle 2009 yılında %7,7’lik bir düşüş kaydettiği gözlemlenmektedir. Takip eden yıllarda artışa devam etse de 2013 yılında bir önceki yıla göre altı milyar dolara yakın bir azalışla %44,5 düşüş kaydetmiştir.

Genel olarak bakıldığında 2010-2018 yılları arasında ortalama %4’lük bir artış kaydedilmiştir. Bu dalgalı seyre rağmen ihracatta tercih edilen peşin ödeme yöntemi gelirleri 2012 yılından 2018 yılına kadarki süreçte 13 milyar doların altına düşmemiştir. 2017 yılında 21 milyar doların üzerindeki bir rakam ile incelenen tarih aralığında en yüksek rakamı kaydetmiştir.

4.4.4. Akreditifli Ödeme Yöntemi Bazında İhracat

Türkiye’de ihracatta en çok tercih edilen dördüncü ödeme yöntemi akreditifli ödemedir. 2018 yılında toplam ihracattaki oranı %7,7 olan akreditifli ödeme yöntemi verilerininin 2000 yılından günümüze kadarki seyri aşağıda Tablo 4.23’te verilmiştir.

Tablo 4.23: Yıllara Göre Akreditifli İhracat (Milyon \$)

Yıllar	Akreditif	Artış Oranı (%Yüzde)	Toplam İhracat	İhracattaki Payı (%Yüzde)
2018	\$ 12.939	11,97%	\$ 167.920	7,7%
2017	\$ 11.390	13,94%	\$ 156.992	7,3%
2016	\$ 9.802	-20,35%	\$ 142.529	6,9%
2015	\$ 11.797	-16,03%	\$ 143.838	8,2%
2014	\$ 13.688	-7,39%	\$ 157.610	8,7%
2013	\$ 14.700	-14,60%	\$ 151.802	9,7%
2012	\$ 16.846	-0,24%	\$ 152.461	11,0%
2011	\$ 16.887	14,73%	\$ 134.906	12,5%
2010	\$ 14.399	19,00%	\$ 113.883	12,6%
2009	\$ 11.663	-81,94%	\$ 102.142	11,4%
2008	\$ 21.220	32,24%	\$ 132.027	16,1%
2007	\$ 14.379	17,94%	\$ 107.271	13,4%
2006	\$ 11.799	10,30%	\$ 85.534	13,8%
2005	\$ 10.584	17,67%	\$ 73.476	14,4%
2004	\$ 8.714	19,34%	\$ 63.167	13,8%
2003	\$ 7.029	15,01%	\$ 47.252	14,9%
2002	\$ 5.974	5,32%	\$ 36.059	16,6%
2001	\$ 5.656	15,33%	\$ 31.334	18,1%
2000	\$ 4.789	3,86%	\$ 27.774	17,2%

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, Erişim Tarihi: 10/2019.

Tablo 4.23’te görüldüğü üzere akreditifli ödeme yöntemi toplam ihracat içerisindeki payı 2000 ile 2001 yıllarından sonra sürekli azalış göstermiştir. 2008’de 21,2 milyar doların üzerinde bir rakamla toplam ihracattaki payının %16,1’lik oranla en yüksek değer kaydettiği yıl olurken aynı yılda bir önceki yıla oranla %32,2’lik bir artış oranı göstererek en yüksek artış oranını da kaydetmiştir. Bir önceki yıla göre artış

oranları incelendiğinde 2008 yılındaki küresel krizin etkisiyle 2009 yılında 10 milyar dolara yakın bir rakam ile %81,9'luk bir azalış kaydettiği gözlemlenmektedir. Takip eden yıllarda artışa devam etse de 2013 yılında bir önceki yıla göre sekiz milyar dolara yakın bir azalışla %14,6'lık oranda değer kaybettiği gözlemlenmiştir.

Genel olarak bakıldığında 2010-2018 yılları arasında ortalama %0,11'lik bir artış kaydedilmiştir. Bu dalgalı seyre rağmen ihracatta tercih edilen akreditifli ödeme yöntemi gelirleri 2005 yılından 2018 yılına kadarki süreçte dokuz milyar doların altına düşmemiştir.

4.5. Reel Efektif Döviz Kurunun Dış Ticaret ile İlişkisi

Globalleşme eğilimi ile birlikte, her ülkenin bir diğer ülke ürünlerine olan ihtiyaçları doğrultusunda dış ticaret seviyelerinde yükselmeler meydana gelmiştir. Ülkelerin kendi para birimlerinin olması ve dış ticarete ortak para birimi bulunmadığı için döviz kuru tanımı oluşmuştur. Döviz kuru, her ülke para biriminin yabancı ülke parası karşılığındaki tutarı olarak bilinmektedir. Nominal döviz kuru, iki farklı ülkedeki para biriminin nispi tutarı anlamını içerirken, reel döviz kuru iki farklı ülkedeki ürünlerin nispi tutarı anlamına gelmektedir. Reel döviz kuru, ülkelerin dış ticaretteki rekabet gücünü ortaya koymaktadır. Ayrıca döviz kuru politikaları, sektörlerin dış ticaret ve üretim performansı ile birlikte ekonomik güçlenmenin yaşanmasında önemli role sahiptir. Sürdürebilir büyüme hedefli bir sanayileşmede dengeli döviz kuru rejimi, döviz kuru politikalarının asıl şartları içerisinde yer almaktadır. Genel olarak döviz kuru politikaları dış ticaretteki tutarsızlığın düzeltilmesi, rekabetin yükseltilmesi ya da isteklerin çıkarlar doğrultusunda karşılanması olarak bilinmektedir. Her ülke, uluslararası ödemelerini belli bir düzen içerisinde gerçekleştirebilmek ve dış ödeme istikrarını koruyabilmek amacıyla dış ticaret sınırlamaları, döviz denetlemeleri, kur düzenlemeleri gibi önlemler almaktadır. Bu önlemler, genellikle ülkelerin tek başına aldıkları kararlardan ziyade yabancı para birimlerinin yönlendirilmesinden oluşmaktadır. Dolayısıyla döviz kuru politikası, her ülkenin uluslararası ödemelerini belli bir nizam halinde tutulması için ve dış ödeme istikrarını korumak amacıyla döviz kuruyla ilgili alınan önlemlerin tümüdür.

Ülkelerin uluslararası rekabet gücünün en önemli unsurlarından birisi de dış ticaret dengesidir. Dış ticaret dengesinin en etkili ilkelerinden biri ise döviz kurudur.

Bir ülkenin ithal ve ihraç için kullandığı ürünlerin döviz kuru karşılığındaki değişimlerinin nasıl gerçekleşeceği, dış ticaret politikalarını biçimlendirmektedir. Dolayısıyla, bir ülkenin dış ticaret politikalarını oluştururken ihracatın ve ithalatın kur dalgalanmalarından ne seviyede etkilendiğini bilmek gerekmektedir (Karaş ve Karaş, 2017: 29). Belirtildiği gibi reel kur inişlerinin (ülke parasının değerinin azalması) hem dış ticareti hem de üretimi pozitif yönde etkilediği için, Marshall-Lerner şartlarının kabul edilmesi gerekmektedir. Buna göre ihracat piyasasındaki üretimin yükselmesi diğer kesimlerde de azalışların kontrollü bir şekilde arttırılması gerekmektedir. Reel kur oranlarının üretim ve dış ticaret canlılığına etkisi, malların yetkinlik seviyesine ve teknolojik yoğunluğuna, üretim şekline, uluslararası belirtilmiş rekabet üstünlüğüne ve uluslararası dikey bütünleşme seviyesine göre değişiklik göstermektedir. Marshall-Lerner şartları yerine getirildiği takdirde, reel kurun düşmesiyle ihracat yükselir dolayısıyla toplam siparişte ithal ürünler yerine yerli ürünlerin tercih edilmesi sağlanarak ticaret dengesinde pozitif bir etki kazanılmış olur. Reel kur azalışlarının ekonomiyi geliştirici etkisinin, ihracat ve gelişmeyi pozitif etkileyeceği düşünülmektedir. Ticaret çerçevesinde, reel kur hareketlerinin geliştirici etkisi, ülkelerdeki uluslararası ticarete olan yakınlığı, ihracat sektörlerinin ekonomik alandaki etkisini ve üretim ile oluşan yurt dışı girdi seviyesini doğrudan etkileyecektir (Özmen, 2014: 4).

Türkiye’de uygulanan döviz kuru politikalarının belirli dönemlerde farklılık gösterdiği bilinmektedir. 1980 yılı öncesinde sabit kur sistemi kullanılırken, 1980 yılı sonrasında sabit kur sistemi yerine esnek kur sistemi kullanılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla 1980-1989 aralığı ve 1989 yılındaki tam konvertibilite sonraki dönemlerde değişiklik göstermiştir. 1980-1989 arası dönemde Türkiye’de çok sık devalüasyona müracaat edilmesi nedeniyle sabit kur sistemi tercih edilmiştir. 1989-1999 arası dönemde kontrollü serbest kur sistemi kullanılırken; 2000-2001 arasında sabit kur sistemine geçiş planlamaya başlanmıştır. 2001 Şubat krizinden sonra gerçekleşen düzenlemelerden sonra Merkez Bankası müdahalelerinin kısıtlı olduğu serbest kur sistemine geçilmiştir.

Türkiye’nin en önemli ekonomik sorunlarından biri de cari açıktır. Cari açığa temel belirleyicisi olan dış ticaret açığı önem taşımaktadır. Türkiye ekonomisinde, reel döviz kurunun dış ticaret dengesi üzerindeki etkisi de yüksektir. Reel döviz kur seviyesinin yükseldiği ve ulusal para biriminin kıymetlendiği dönemlerde rekabet oranlarının düşmesi nedeniyle ihracat değer kaybına uğrayarak, yerli ürün yerine ithal

ürünlerin tercih edilmesi, ithalatın değer kazanmasına neden olmakta ve dış ticaret açığının yükselmesine neden olmaktadır. Kısaca, reel döviz kurunun ithalat ile ilişkisi pozitif yönlü olurken ihracat ile ilişkisi negatif yönlü olmaktadır (Öz, 2011: 1).

5. BÖLÜM

METODOLOJİ VE BULGULAR

5.1. Araştırma

Araştırmanın bu bölümünde çalışma konusu ile ilgili literatür taraması, araştırmanın konusu ve önemi, çalışmanın sınırlılıkları ve kullanılan değişkenlere yer verilmiştir. Bu kapsamda araştırmanın temel amaçları giriş bölümünde verildiği için tekrar edilmemiştir.

5.1.1. Literatür Taraması

Zengin (2001)'in çalışmasında, Türkiye'de 1994/1 ve 2000/2. dönemleri arasındaki sürede oluşan veriler ele alınmıştır. İlgili çalışmada ithalat fiyat endeksleri, ihracat fiyat endeksleri ve reel döviz kurlarına ait veriler arasındaki ilişki VAR analiz modeli kurularak incelenmiştir. Elde edilen sonuçlarda değişkenlerin arasında uzun dönemde eş bütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Nedensellik analizi ile ithalat ve ihracat fiyat endeksinden reel döviz kurlarına doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu saptanmıştır. Döviz kurunun, ithalat fiyat endeksine doğrudan etki ettiği görülmüştür. Fakat ihracat fiyat endeksi için aynı etkiden bahsedilemeyeceği sonucuna ulaşılmıştır.

Yamak ve Korkmaz (2005)'in çalışmalarında, 1995/1 ve 2004/4 dönemleri arasındaki reel döviz kurundaki değişmelerin, çeşitli mal grupları esas alınarak Türkiye'nin dış ticaret dengesi üzerindeki etkileri incelenmiştir. Analizin bulguları ışığında, değişkenlerin arasında uzun dönemli bir ilişkiden söz edilemeyeceği, fakat kısa dönemde, ticari denge ve reel döviz kuru arasındaki ilişkinin esas olarak sermaye malları ticaretinden etkilendiği sonucuna varılmıştır.

Aktaş (2010)'in çalışmasında, 1989/1- 2008/4 dönemi verileri ile Türkiye'nin reel döviz kuru, ithalat ve ihracat arasındaki ilişkiyi VAR analizi yöntemiyle değerlendirmiştir. Bu çalışmada, değişkenlerin birinci farklarında durağan oldukları belirlenmiştir. Etki-tepki ve Varyans ayrıştırma fonksiyonlarının sonuçları reel döviz

kurunda yaşanan bir değişimin dış ticaret dengesi üzerinde dikkate değer bir etki yapmadığını ve aynı zamanda, reel döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada etkin bir şekilde kullanılamayacağını göstermiştir.

Hepaktan vd., (2011) çalışmalarında, Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testini kullanarak 1982/ 01 ve 2011/ 07 dönemi arasında Türkiye’de reel efektif döviz kurunun, dış ticaretin bileşenlerinden olan ithalat ve ihracat ile ilişkisini değerlendirmiştir. Granger nedensellik testinde; ithalat ve ihracatın, reel efektif döviz kuru üzerindeki etkisinin, reel efektif döviz kurunun ithalat ve ihracat üzerindeki etkisinden daha güçlü olduğu söylenebilir.

Yıldırım ve Kesikoğlu (2012)’nin çalışmalarında, Türkiye’nin 2003/1-2011/9 dönemlerine ait reel döviz kuru ve ithalat-ihracatın arasındaki nedensellik ilişkisini değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sırasında Hacker ve Hatemi-J (2006)’nin geliştirdiği kaldıraçlı bootstrap tekniği kullanılarak tashih edilmiş MWALD testi uygulanmıştır. Bazı değişkenler arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Tapşın ve Karabulut (2013)’un çalışmalarında Toda-Yamamoto nedensellik testi uygulanarak, 1980-2011 dönemleri arasındaki Türk reel döviz kuru, ithalat ve ihracat arasındaki nedensellik ilişkisi ele alınmış ve bu çalışma sonucunda ithalat değişkeninden ihracat değişkenine doğru, aynı zamanda reel döviz kuru endeksinden ithalat değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu saptanmıştır.

Kızıldere vd., (2014)’nin çalışmalarında, Türk dış ticaretini etkileyen faktörler ele alınmış, döviz kurunun dış ticaret üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Bahsi geçen çalışmada 1980 ve 2010 yıllarını kapsayan seriler kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, döviz kurlarının Türkiye’deki dış ticaret üzerinde dikkate değer bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür.

Yıldız ve Özdamar (2014)’ın çalışmalarında, Türkiye’deki imalat sanayi sektörlerinin ithalat-ihracatı ve reel efektif döviz kuru arasındaki ilişki 2005/01 ve 2012/12 dönemlerindeki veriler kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, farklı sektörlerin ihracat-ithalatı ve reel efektif döviz kurunun uzun dönemde eşbütünleşik olduğu belirlenmiştir. Aynı zamanda, çeşitli sektörlerin ihracat-ithalatı ve reel efektif döviz kuru arasında nedenselliğin olduğu görülmüştür. Nedenselliğin genellikle reel efektif döviz kurundan bahsi geçen çeşitli sektörlerin ihracat ve/veya ithalatına doğru olduğu yönünde tespitlerde bulunulmuştur.

Değer ve Demir (2015)'in çalışmalarında, 1997/1 ve 2014/12 dönemleri arasında reel efektif döviz kuru ve Türk dış ticaret hacmi arasındaki nedensellik ilişkisi analiz edilmiştir. Dış ticaret ve reel efektif döviz kuru arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bahsi geçen nedensellik analizi sonucunda, reel efektif döviz kurundan dış ticaret hacmine doğru bir nedenselliğin olduğu tespit edilirken dış ticaret hacminden reel efektif döviz kuruna doğru bir nedensellik ilişkisinin olmadığı görülmüştür.

Açıcı (2016)'nın çalışmasında, 1997/1 ve 2014/11 dönemleri arasındaki reel döviz kuru ve beraberinde ithalat-ihracat arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Yapılan birim kök testinin sonuçlarına bakılarak değişkenlerin birinci farklarında durağan olduğu belirlenmiştir. Bunun beraberinde Granger, Toda-Yamamoto (1995) ve Hacker-Hatemi (2008) bootstrapa dayalı olan Granger nedensellik testlerinde reel döviz kuru ve ihracat-ithalat değişkeni arasında nedensellik ilişkisinin olduğu saptanmıştır.

Doğan ve Kurt (2016)'un çalışmalarında, 2003/01-2015/10 dönemleri arasındaki Türk döviz kurları ile beraber tüketim ve yatırım malı ithalatı üzerinden yatırım tüketim etkileşimi analiz edilmiştir. Bu çalışmada, varyans ayrıştırması, Granger nedensellik testi ve etki-tepki analizi yöntemleri kullanılmış olup döviz kurundaki değişme ile yatırım ve tüketim malı ithalatı arasında nedenselliğin olduğu belirlenmiştir. Türkiye'deki kur değişimleri, ihracat ve üretimde bulunan kesimleri maliyet unsurları açısından etkilediği tespit edilmiştir. Çalışmanın sonucunda döviz kurlarının yatırım ve tüketim malı ithalatı üzerinde etkisinin olduğu gözlenmiştir.

Karaş ve Karaş (2017)'in çalışmalarında, 2003/01 ve 2017/06 dönemleri arasındaki Türk reel efektif döviz kurunun, ihracat ve ithalat ile olan ilişkisi analiz edilmiştir. Bu çalışmada, serilerin birinci dereceden durağan olduğu belirlenmiştir. Uzun dönemli ilişkinin mevcut olduğu Johansen eşbütünleşme testi ile reel efektif döviz kuru ve ithalat arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu Granger nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Bunların yanı sıra ihracattan ithalata tek yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

5.1.2. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Bu tez çalışmasının konusu Türkiye'de reel efektif döviz kurunun ödeme yöntemleri bazında ihracata etkisinin araştırılmasıdır. Bu kapsamda 2000 yılı sonrası

olarak ele alınan veriler ile yapılacak çalışma ödeme yöntemlerini reel efektif döviz kuru ile ilişkilendirmesi açısından örnek bir çalışma niteliği taşımaktadır.

5.1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Kullanılan Değişkenler

Bu tez çalışmasında 2000:01 / 2018:12 dönem aralığına ait aylık bazda veriler tercih edilmiştir. Bu dönemin tercih edilmesinde kayıt dışı ticaretin azalmasının ve dış ticaret verilerinin daha sağlıklı bir şekilde kayıt altına alınması temel neden olmuştur. Analiz kapsamında; reel efektif döviz kuru ve ihracatta kullanılan ödeme yöntemlerinden en çok tercih edilen dört tanesi ele alınmıştır. Bu dört ödeme yöntemi 2018 yılı itibarıyla Türkiye'nin ihracatta kullandığı ödeme yöntemlerinin %98,2'sine karşılık gelmektedir. Türkiye'nin dış ticaretinde tercih ettiği toplam ödeme yöntemleri arasında en yüksek orana sahip olmaları bu veri setinin tercih edilmesinde temel neden olmuştur. Bu ödeme yöntemleri:

- Mal Mukabili Ödeme
- Vesaik Mukabili Ödeme
- Peşin Ödeme
- Akreditifli Ödeme (Peşin ve Vadeli Dâhil).

Reel efektif döviz kuru TÜFE Bazlı tercih edilmiştir. Aşağıda tablo 5.1'de veri setlerinin analizlerde kullanılan kod isimleri verilmiştir.

Tablo 5.1: Veri Setlerinin Açıklaması

Veri Seti	Kod İsmi
Reel Efektif Döviz Kuru	RER
Vesaik Mukabili Ödeme	VESM
Peşin Ödeme	PESO
Akreditif	AKR
Mal Mukabili Ödeme	MALM

Reel efektif döviz kuru veri seti TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sitesi üzerinden (EVDS, 2019) elde edilmiştir. İhracatta ödeme yöntemleri veri setleri TÜİK

resmî sitesinden alınmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler Ek 1-5'te verilmiştir. Araştırmaya ait verilerin analizinde Eviews 10 programı kullanılmıştır.

5.2. Ekonometrik Analiz Yöntemi

Çalışmanın bu kısmında veri setlerine uygulanan ekonometrik yöntemlerin teorik açıklamalarına yer verilmiştir. Bu doğrultuda öncelikle birim kök testleri ile sınınanan durağanlık kavramına yer verilmiştir. Takip eden bölümlerde VAR (vektör otoregresif model) modeline, Johansen eşbütünleşme analizine ve granger nedensellik analizine yer verilmiştir.

5.2.1. Birim Kök (ADF) Testi

Zaman serilerinin sahip oldukları düzey değerlerinde mi yoksa bir veya daha fazla farkları alındığında mı durağan olduklarını belirlemek için birim kök testi yapılmaktadır. Bu nedenle ekonometrik analizlerde sıkça tercih edilen bazı birim kök testleri bulunmaktadır. Bunlar; Augmented Dickey-Fuller (ADF), Phillips-Perron (PP) testi ve Kwiatowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) testidir.

ADF birim kök testinde H_0 , zaman serisinin birim kök içerdiğini yani serinin durağan olmadığı hipotezi ifade ederken; H_1 zaman serisinin birim kök içermediğini yani serinin durağan olduğunu ifade eder. ADF birim kök testine bağlı eşitlik formül birdeki gibi ifade edilmektedir.

$$\Delta y_t = \alpha + \delta y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \gamma_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Formüldeki Y_{t-1} değişkeninin öncesindeki δ katsayısı sıfıra eşit olduğunda ($\delta=0$) H_0 hipotezi incelenir. Katsayının sıfırdan küçük olması durumunda ($\delta<0$) H_1 hipotezi incelenir.

PP birim kök testi, otokorelasyonu kaldıran ve parametrik olmayan bir alternatif testtir. PP birim kök testine bağlı eşitlik formül birdeki gibi ifade edilmektedir.

$$\Delta y_t = \beta_0 + \delta y_{t-1} + \beta_1(t - T/2) + u_t \quad (2)$$

PP testi, H_0 için δ katsayısı sıfıra eşit ($\delta=0$) kabul edilir ve zaman serisinin durağan olmadığı durumları ifade eder. H_1 , δ katsayısının sıfırdan küçük ($\delta<0$) ve zaman serisinin durağan olduğunu ifade eder ve formül 2'deki T gözlem sayısını temsil etmektedir. Ayrıca ADF ve PP birim kök testlerinde hipotezlerin sınanması için MacKinnon değerleri tercih edilmektedir.

5.2.2. VAR Modeli

Sims (1980), makroekonomi ile ilgili ekonometrik analiz yöntemlerinin çok fazla tenkit edildiğini belirterek zaman serilerinde kullanılmak üzere farklı bir ekonometrik analiz modeline gereksinim duyulduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu çalışmada eşanlı denklemler ile genel denge analizi uygulanırken bütün ekonomik değişkenlerin birbirleriyle etkileşim halinde olacağı belirtilmiştir.

Değişkenler arasında oluşan etkileşimden dolayı Sims (1980), içsellik veya dışsallık farkına bakılmaksızın, trend ve mevsimsel kukla gibi bazı belirleyici değişkenler haricinde olan bütün değişkenlerin içsel olması gerektiğini belirtmektedir. VAR modelinde elde edilen eşitlik her değişken için kendine göre gecikmeli değerini gösteren, farklı bir regresyon denklemi kurmaya imkân sağlamaktadır (Göçer, 2013: 228).

X ve Y olarak iki farklı değişkenin bulunduğu VAR modeli denklemi aşağıdaki gibidir.

$$X_t = \alpha_2 + \sum_{i=1}^p \beta_{2i} Y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \gamma_{2i} X_{t-i} + u_{2t} \quad (3)$$

$$Y_t = \alpha_1 + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} X_{t-i} + \sum_{i=1}^p \gamma_{1i} Y_{t-i} + u_{1t} \quad (4)$$

Bu denklemlerde X_t ve Y_t değerleri birbirleri ile etkileşim halinde olan değişkenleri; ρ , optimum gecikme uzunluğu olarak bilinmektedir. VAR modelindeki verilerin yorumlanması, oluşan parametrelerin dışında etki-tepki işlevleri kontrol edilerek ve varyans ayırımı yapılarak gerçekleştirilmiştir (Göçer, 2013: 228).

VAR modelinin metodu ve tahminen basitliği, içsel veya dışsal farkının olmaması modelin faydaları olarak kabul edilmektedir. VAR modeline yöneltilen bazı eleştiriler de bulunmaktadır. İçlerinde en önemli olanı, teorik bir yöntem olmayışı ve bu nedenle kuramdan ayrı olarak belirlenmesidir. Uyumlu gecikme uzunluğunun elde edilmesi, değişkenlerin bir arada ve benzer seviyede durağan kalma zorunluluğu ve tahminde bulunulan modeldeki katsayılar yorumlanırken oluşan zorlukların yer alması da VAR modelini eleştirenlerin önem verdiği problemler arasında bulunmaktadır (Gujarati ve Porter, 2012: 788).

5.2.3. Johansen Eş Bütünleşme Analizi

1991’de Johansen tarafından geliştirilen bu eş bütünleşme analizi ile birbirleriyle eş bütünleşmede olan zaman serilerinin tespit edilebilmesi sağlanmaktadır. Derecesi ρ olarak kabul edilen VAR modelinde aşağıdaki formül yazılabilmektedir.

$$Y_t = \sum_{i=1}^{\rho} A_i Y_{t-i} + BX_t + \varepsilon_t \quad (5)$$

Formül 5’te verilen X_t ve Y_t değişkenlerinin, kendi düzey değerlerinde durağan olmadığı ancak birinci derece farklarının alındığında durağan olduğu seriler olması gerekmektedir. Zaman serilerinin birinci düzey farkları alındığında elde edilen bir sonraki formül aşağıda altıda verilmiştir.

$$\Delta Y_t = \Pi Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{\rho-1} \Gamma_i \Delta Y_{t-i} + BX_t + \varepsilon_t \quad (6)$$

Johansen eş bütünleşme analizinde değişkenlerin arasında bir eş bütünleşme varlığının olup olmadığı özgül değerler ve iz testleri yardımı ile belirlenmektedir (Özer ve Kırca, 2014: 694). Bahsi geçen testin istatistiksel formülleri aşağıdaki yedi ve sekizdeki gibi yazılmaktadır.

$$\Pi = \sum_{i=1}^p A_i - I \quad (7)$$

$$\Gamma_i = -\sum_{j=i+1}^p A_j \quad (8)$$

Formül yedi ve sekizdeki modeller için indirgenmiş rank olarak ifade edilen diğer formül aşağıda verilmiştir.

$$\Pi = \alpha\beta' \quad (9)$$

Bu yöntemde ilk önce kısıtsız model yardımı ile Π matrisi tahmin edilmektedir. Sonra ilgili matrisin indirgenmiş formları kullanılarak maksimum özgül değerler istatistikleri ve iz testi ile matrisin rankı hesaplanır. Formül dokuzdaki Π matrisinin rankı r 'yi, eş bütünleşme sayısı α 'yı, hata düzeltme terimi katsayısını veya uyarlanma hızı β 'yi ve uzun dönemde eş bütünleşme katsayısını göstermektedir (Göçer, 2013: 229).

5.2.4. Granger Nedensellik Sınaması

Değişkenler arasında olan ilişkilerin gecikme yapısı ve yönünün tespit edildiği uygulamaya "*Granger Nedensellik Sınaması*" denilmektedir. Bu sınamadaki amacı; birden fazla değişkenin bulunduğu modellerde değişkenler arasındaki tek yönlü veya çift yönlü (karşılıklı) ilişkinin tespit edilmesi olarak tanımlamak mümkündür (Tetik, 2011: 50).

Granger nedensellik sınavında X ve Y şeklindeki iki değişken arasında bir ilişkinin yönü araştırılmaktadır. İki değişkenin bulunduğu modelde değişkenler arasındaki etkileme ilişkisi tespit edilirken aşağıdaki formüller uygulanmaktadır.

$$Y_t = \sum_{i=1}^p \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_i X_{t-i} + \varepsilon_{1t} \quad (10)$$

$$X_t = \sum_{i=1}^p \alpha_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_i Y_{t-i} + \varepsilon_{2t} \quad (11)$$

Bu formüllerdeki ε_{1t} ve ε_{2t} hata terimleri “ilişkisizdir” olarak kabul edilmektedir. Bu sayede verilen denklemler ilgili değişkenlerin geçmişteki değerleri ile ilişkili olduğu kadar kendilerinin geçmişteki değerlerinin de bir fonksiyonu olarak kabul edilir. Granger nedensellik sınavında X_t ile Y_t arasında tek veya çift yönlü nedensellik bağı olabildiği gibi, değişkenlerin arasında bir nedensellik bağı olmaması da söz konusudur (Akıncı ve diğ., 2014: 8).

5.3. Araştırmanın Bulguları ve Sonucu

Çalışmada reel efektif döviz kurunun ödeme yöntemleri bazında ihracata etkisini tespit etmek için öncelikle kullanılan zaman serilerinin tanımlayıcı istatistikleri incelenerek temel durum tespit edilmiştir. Takip eden bölümde serilerin birim köke sahip olup olmadıklarını tespit etmek için ADF ve PP birim kök testleri uygulanmıştır. Yapılan birim kök testlerinin sonuçlarına göre durağan olmayan değişkenler durağanlaştırılmış ve sonrasında VAR modeli kurulmuştur. Takip eden bölümde değişkenler arasında eşbütünleşme durumu araştırılmıştır. Takip eden bölümde zaman serilerinde otokorelasyon olup olmadığının tespit etmek için test edilmiştir.

VAR modelinin kurulabilmesi için ilk önce uygun gecikme sayısı belirlenmiştir. VAR modeli tahmin işlemleri sonrasında uygunluk testleri uygulanarak normallik durumu tespit edilmiştir. Son olarak da Granger Nedensellik testi uygulanarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

5.3.1. Temel Betimleyici İstatistikler

Araştırmada kullanılan zaman serilerine ilişkin tanımlayıcı bilgileri anlamak için ilgili serilere ait temel betimleyici istatistikler aşağıda Tablo 5.2’de verilmiştir.

Tablo 5.2: Temel Betimleyici İstatistikler

	RER	VESM	PESO	AKR	MALM
Mean	4,64	14,18	13,17	13,71	15,31
Std. Deviation	0,13	0,39	0,98	0,42	0,69
Kurtosis	-1,09	-0,88	-0,42	-0,40	-0,91
Skewness	4,55	2,61	1,83	2,73	2,55
Minumum	4,16	13,25	11,34	12,76	13,76
Maximum	4,85	14,71	14,89	14,77	16,17

Tablo 5.2’deki değerlerde verildiği üzere incelenen dönemde Reel Efektif Döviz Kuru (log) aylık ortalama 4,64 oranında kaydedilmiştir. İlgili değişkenin negatif basıklık (Kurtosis) ve pozitif çarpıklık (Skewness) değerleri ile normal dağılımda daha sağa çarpık ve basık bir yapıda olduğu söylenebilir. İlgili seri 2000-2018 yılları içerisinde 4,16 ile 4,85 en küçük ve en yüksek değerlerini kaydetmiştir.

Vesaik mukabili ödeme yöntemi bazında ihracat oranının logaritması aylık ortalama 14,18 oranında kaydedilmiştir. İlgili değişkenin negatif basıklık (Kurtosis) ve pozitif çarpıklık (Skewness) değerleri ile normal dağılımda daha sağa çarpık ve basık bir yapıda olduğu söylenebilir. İlgili seri 2000-2018 yılları içerisinde 13,25 ile 14,71 en küçük ve en yüksek değerlerini kaydetmiştir.

Peşin ödeme yöntemi bazında ihracat oranının logaritması aylık ortalama 13,17 oranında kaydedilmiştir. İlgili değişkenin negatif basıklık (Kurtosis) ve pozitif çarpıklık (Skewness) değerleri ile normal dağılımda daha sağa çarpık ve basık bir yapıda olduğu söylenebilir. İlgili seri 2000-2018 yılları içerisinde 11,34 ile 14,89 en küçük ve en yüksek değerlerini kaydetmiştir.

Akreditifli ödeme yöntemi bazında ihracat oranının logaritması aylık ortalama 13,71 oranında kaydedilmiştir. İlgili değişkenin negatif basıklık (Kurtosis) ve pozitif

çarpıklık (Skewness) değerleri ile normal dağılımda daha sağa çarpık ve basık bir yapıda olduğu söylenebilir. İlgili seri 2000-2018 yılları içerisinde 12,76 ile 14,77 en küçük ve en yüksek değerlerini kaydetmiştir.

Mal mukabili ödeme yöntemi bazında ihracat oranının logaritması aylık ortalama 15,31 oranında kaydedilmiştir. İlgili değişkenin negatif basıklık (Kurtosis) ve pozitif çarpıklık (Skewness) değerleri ile normal dağılımda daha sağa çarpık ve basık bir yapıda olduğu söylenebilir. İlgili seri 2000-2018 yılları içerisinde 13,76 en küçük ve en yüksek değerlerini kaydetmiştir.

İktisadi değişken serileri arasında önemli ilişkilerin tespit edilmesinde kurulan modellerin, incelenebilmesi için kullanılan değişkenlerin durağan olması önem taşımaktadır. Bu nedenle iktisadi denge durumu sağlanabilmesi için birim kök testleri uygulanmaktadır. Bu duruma göre uygulanan birim kök testleri aşağıdaki bölümde verilmiştir.

5.3.2. Birim Kök Testleri

Araştırmada tercih edilen değişkenlerin durağanlığını tespit etmek için ADF ve PP testleri kullanılmıştır.

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \delta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

ADF birim kök testleri için gereken değerler Dickey - Fuller testinde kullanılan tablo değerleri ile eşit olmaktadır. ADF birim kök testinin Dickey - Fuller testinden en önemli farkı değişkenlerin gecikmeli değerlerini de içermesidir. Bu nedenle gecikme sayısı belirlenebilmektedir. Değişkenlerde gecikme sayısının tespit edilmesinde birden çok kriter geliştirilmiştir. İlgili kriterler içerisinde en çok kullanılanları; “*Akaike Bilgi (AIC)*” ve “*Schwarz (SC)*”dır.

İlgili kriterler aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$AIC = \log\left(\frac{RSS}{n}\right) + \frac{2(k+1)}{n} \quad (2)$$

$$SC = \log\left(\frac{RSS}{n}\right) + \log(n)\left(\frac{k+1}{n}\right) \quad (3)$$

İlgili kriterler hata terimlerine ait karelerin toplamını içerdiği için, kriterlerin değerlerinde en küçük değerleri veren gecikme sayıları kabul edilebilir en uygun gecikme sayısı olmaktadır.

PP birim kök testinde, ADF birim kök testine ilave olarak düzeltme unsuru eklenmiştir. İlgili düzeltme faktörü otokorelasyon ile ilgili olası sorunların çözümüne imkân sağlanmaktadır.

ADF ile PP birim kök testleri

- H_0 Hipotezi: Birim kökün olduğunu
- H_1 Hipotezi: Birim kökün olmadığını

test etmektedir. Hesap edilen test istatistiğinde tablo değerinden daha büyük bir değer vermesi boş hipotezin reddedilmesini sağlarken, tam tersi durumlarda boş hipotez kabul edilmektedir.

Araştırmada tercih edilen zaman serilerinin ilgili düzeyleri açısından sınanan ADF ve PP birim kök testi sonuçları aşağıda Tablo 5.3'te verilmiştir.

Tablo 5.3: ADF ve PP Testi (Temel Düzey)

Değişkenler	ADF Testi		PP Testi	
	Test İstatistiği	p-değeri	Test İstatistiği	p-değeri
LRER	-0,58	0,46	-0,53	0,48
LPESO	1,33	0,95	2,54	0,99
LMALM	2,24	0,99	2,73	0,99
LAKR	0,64	0,85	0,95	0,91
LVESM	1,32	0,95	1,53	0,96

Tablodaki verilere göre;

- Değişkenlerden olan LRER'e ait ADF istatistik değeri -0.58, p-değeri 0,46 ve PP test istatistik değeri -0,53, p-değeri 0,48 olarak tespit edilmiştir. Sonuçta LRER değişkenine ait birim kökün olduğu hipotez;

H_0 için birim kök bulunmaktadır

Bu durumda, %90 güven aralığı baz alındığında hipotez reddedilmeyerek değişken serisinin durağan olmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla ilgili değişkenin birinci sıradan farkı alınmıştır.

- Değişkenlerden olan LPESO'ya ait ADF istatistik değeri 1,33, p-değeri 0,95 ve PP test istatistik değeri 2,54, p-değeri 0,99 olarak tespit edilmiştir. Sonuçta LPESO değişkenine ait birim kökün olduğu hipotez;

H_0 için birim kök bulunmaktadır

Bu durumda, %90 güven aralığı baz alındığında hipotez reddedilmeyerek değişken serisinin durağan olmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla ilgili değişkenin birinci sıradan farkı alınmıştır.

- Değişkenlerden olan LMALM'e ait ADF istatistik değeri 2,24, p-değeri 0,99 ve PP test istatistik değeri 2,73, p-değeri 0,99 olarak tespit edilmiştir. Sonuçta LMALM değişkenine ait birim kökün olduğu hipotez;

H_0 için birim kök bulunmaktadır

Bu durumda, %90 güven aralığı baz alındığında hipotez reddedilmeyerek değişken serisinin durağan olmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla ilgili değişkenin birinci sıradan farkı alınmıştır.

- Değişkenlerden olan LAKR'e ait ADF istatistik değeri 0,64, p-değeri 0,85 ve PP test istatistik değeri 0,95, p-değeri 0,91 olarak tespit edilmiştir. Sonuçta LAKR değişkenine ait birim kökün olduğu hipotez;

H_0 için birim kök bulunmaktadır

Bu durumda, %90 güven aralığı baz alındığında hipotez reddedilmeyerek değişken serisinin durağan olmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla ilgili değişkenin birinci sıradan farkı alınmıştır.

- Değişkenlerden olan LVESM'e ait ADF istatistik değeri 1,32, p-değeri 0,95 ve PP test istatistik değeri 1,53, p-değeri 0,96 olarak tespit edilmiştir. Sonuçta LVESM değişkenine ait birim kökün olduğu hipotez;

H_0 için birim kök bulunmaktadır

Bu durumda, %90 güven aralığı baz alındığında hipotez reddedilmeyerek değişken serisinin durağan olmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla ilgili değişkenin birinci sıradan farkı alınmıştır.

Zaman serileri ile ilgili analiz yapılırken serilerin durağan olmaları önem taşımaktadır. Bu nedenle tercih edilen zaman serilerinin durağan olup olmadıklarını yani bir diğer ifade ile bir trend eğiliminde sürekli aynı yönde hareket edip etmediklerinin belirlenmesi için birim kök testleri yapılmaktadır. Araştırmada tercih edilen zaman serilerine yapılan birim kök testinin yukarıdaki sonuçlarına bakıldığında serilerin durağan olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Serilerin durağan hale getirilebilmeleri için bir önceki dönemden farkı alınarak seriler durağan hale getirilir.

Yukarıdaki açıklamadan anlaşılacağı üzere seriler durağan olmadığı için serilerin birinci düzey farkı alınmıştır. Birinci düzey farkı alınan zaman serilerine ait birim kök testleri yinelenerek aşağıda Tablo 5.4'te sonuçları verilmiştir.

Tablo 5.4: ADF ve PP Testi (Birinci Düzey Farkı)

Değişkenler	ADF Testi		PP Testi	
	Test İstatistiği	p-değeri	Test İstatistiği	p-değeri
LRER	-11,04	0,00	-10,24	0,00
LPESO	-19,52	0,00	-23,14	0,00
LMALM	-3,09	0,0021	-24,85	0,00
LAKR	-22,16	0,00	-24,77	0,00
LVESM	-3,86	0,0001	-27,77	0,00

Tablodaki verilere göre;

- Değişkenlerden olan LRER'e ait ADF istatistik değeri -11,04, p-değeri 0 ve PP test istatistik değeri -10,24, p-değeri 0 olarak tespit edilmiştir. Sonuçta LRER değişkenine ait birim kökün olduğu hipotez;

H_0 için birim kök bulunmaktadır

Bu durumda, %95 güven aralığı baz alındığında hipotez reddedilerek değişken serisinin durağan olduğu tespit edilmiştir.

- Değişkenlerden olan LPESO'ya ait ADF istatistik değeri -19,52, p-değeri 0 ve PP test istatistik değeri -23,14, p-değeri 0 olarak tespit edilmiştir. Sonuçta LPESO değişkenine ait birim kökün olduğu hipotez;

H_0 için birim kök bulunmaktadır

Bu durumda, %95 güven aralığı baz alındığında hipotez reddedilerek değişken serisinin durağan olduğu tespit edilmiştir.

- Değişkenlerden olan LMALM'a ait ADF istatistik değeri 0, p-değeri -3,09 ve PP test istatistik değeri 0, p-değeri -24,85 olarak tespit edilmiştir. Sonuçta GDP değişkenine ait birim kökün olduğu hipotez;

H_0 için birim kök bulunmaktadır

Bu durumda, %95 güven aralığı baz alındığında hipotez reddedilerek değişken serisinin durağan olduğu tespit edilmiştir.

- Değişkenlerden olan LAKR'a ait ADF istatistik değeri 0, p-değeri -22,16 ve PP test istatistik değeri 0, p-değeri -24,77 olarak tespit edilmiştir. Sonuçta RER değişkenine ait birim kökün olduğu hipotez;

H_0 için birim kök bulunmaktadır

Bu durumda, %95 güven aralığı baz alındığında hipotez reddedilerek değişken serisinin durağan olduğu tespit edilmiştir.

- Değişkenlerden olan LVESM'e ait ADF istatistik değeri 0, p-değeri 3,86 ve PP test istatistik değeri 0, p-değeri -27,77 olarak tespit edilmiştir. Sonuçta RIR değişkenine ait birim kökün olduğu hipotez;

H_0 için birim kök bulunmaktadır

Bu durumda, %95 güven aralığı baz alındığında hipotez reddedilerek değişken serisinin durağan olduğu tespit edilmiştir.

Birinci düzey farkı alınan yani bir önceki dönemden farkı alınan zaman serilerinin durağan oldukları yukarıdaki açıklamalardan anlaşılmaktadır. Bu duruma göre tüm değişkenler yani araştırmada tercih edilen zaman serileri birinci derecede entegre oldukları görülmüştür. Bir diğer ifade ile zaman serilerinin hepsi birinci düzeyde durağan hale geldikleri için aralarında eşbütünleşik bir ilişki oluşmaktadır. Zaman serilerinin aynı derecede bütünleşik olmaları kendi aralarında uzun dönemli bir ilişkinin (eşbütünleşme) varlığını araştırmaya olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla aşağıda zaman serilerine uygulanan eşbütünleşme testi sonuçları verilmiştir.

5.3.3. Eşbütünleşme Testi

Ortak bütünleşme (Koentegrasyon) kavramı, iktisadi değişkenler arasında uzun dönemli olarak sistematik bir hareket varlığı olarak açıklanabilmektedir. Teorik olarak iktisat, tercih edilen değişkenlerin hangilerinde stokastik trendlerin olup olmadığına dair bir sonuç verememektedir. Bu nedenle stokastik trend barındıran zaman serilerine analiz uygulanırken ortak bütünleşme testleri kullanılması gerekmektedir.

Durağan olmayan serilerin, durağan oldukları fark düzeyi tespit edildikten sonra bu serilerin ileriki dönemlerde ortak bir dengede birbirlerini etkileyecek şekilde hareket edip etmediklerini anlamayabilmek için ortak bütünleşme testleri uygulanmaktadır. Ortak bütünleşme testinde “*” hipotezin %0,05 anlam düzeyinde reddedildiğini tanımlamaktadır.

Değişken sayısının ikiden fazla olduğu modellerde birden çok ortak bütünleşme ilişkisi meydana gelebilmektedir. Bu gibi durumlarda Johansen eş bütünleşme testi tercih edilmektedir.

Tablo 5.5: Johansen Eşbütünleşme Testi

Hipotez	İz Testi İstatistiği		Koentegrasyon (Max-Eigenvalue) Testi		
	Eşbütünleşme	Test istatistiği	Kritik değer	Test istatistiği	Kritik değer
Yok *		125,82	88,80	50,89	38,33
En fazla 1 *		74,93	63,87	35,84	32,11
En fazla 2		39,09	42,91	17,57	25,82
En fazla 3		21,52	25,87	15,95	19,38
En fazla 4		5,57	12,51	5,57	12,51

Tablo 5.5'te orijinal düzeyde, belirlenen iz testi ve koentegrasyon testinin sonuçları doğrultusunda eşbütünleşmenin olduğu sonucuna varılmıştır. Analizin sonuçlarına göre $r = 0$ hipotezi reddedilmektedir. $R \leq 1$ ve $r \leq 2$ hipotezleri kabul edilmektedir. Eşbütünleşme testi sonuçlarına göre tercih edilen değişkenlerin arasında eşbütünleşme hipotezinin olmadığına dair tek bir tane eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir.

Ekonometrik analiz yöntemi bölümünde detaylıca verilen Johansen eşbütünleşme yöntemine göre test edilen serilerden elde edilen iz testi ve koentegrasyon testinin test istatistiği sonuçları, kritik değerlerden büyük olduğu için (%5 anlamlılık düzeyinde) bir tane eşbütünleşme olduğunu söyleyebiliyoruz. Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere zaman serileri uzun dönemde birlikte hareket ettikleri gözlemlenmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen zaman serilerinin dış ticarete ödeme yöntemleri bazında ihracat değerleridir. Bu verilerin birlikte hareket etmeleri kaçınılmaz olduğu için eşbütünleşmenin bulunması olasıdır. Ülkemizde döviz kurları, incelenen dönem aralığında sürekli bir artış halinde olduğu için eşbütünleşik hareket ettikleri anlaşılabilir. Kriz dönemlerinde aşağı yönlü diğer dönemlerde yukarı yönlü birlikte hareket ettikleri gözlemler ile de anlaşılabilir.

5.3.4. Otokorelasyon Testi

Değişkenlerin VAR Modeline uygun olup olmadığını belirlemek için uygulanan Otokorelasyon testinin sonuçları aşağıda Tablo 5.6’da verilmiştir.

Tablo 5.6: Otokorelasyon Sonuçları

Gecikme sayısı	LM İstatistiği	p-değeri
1.	33,59	0.11
2.	36,40	0.06
3.	31,95	0.15
4.	27,75	0.31

Dördüncü düzey gecikmeye kadar sınanan otokorelasyon testinin sonuçları incelendiğinde; %95 güven aralığında değişkenler ile ilgili otokorelasyonun olmadığı tespit edilmiştir. Bir diğer ifade ile zaman serilerinin nedensellik ilişkileri incelenmeden önce yapılması gereken inceleme, veriler arasındaki ilişkinin varlığıdır. Verilerin otokorelasyona sahip olup olmadıkları incelenerek otokorelasyon olmaması durumunda nedensellik ilişkisinin incelenmesine geçilebilir.

Araştırmada veriler arasından otokorelasyon olup olmadığı incelenmiş yukarıdaki tabloda sonuçları verilmiştir. Sonuçlara göre gecikme sayısı uygun VAR modeli için incelenen dördüncü gecikme sayısını, LM istatistiği LM testinin yani otokorelasyonun incelendiği sonuçları ve p-değeri ise %5 anlamlılık düzeyindeki sonuçları vermektedir. Sonuçlarda görüldüğü üzere %5 anlamlılık düzeyinin altında bir değer oluşmadığı için “otokorelasyon yoktur” denilmektedir.

5.3.5. Normal Dağılım Testi

Tercih edilen değişkenlerin normal dağılıp dağılmadığı belirlemek için Jarque-Bera sınaması kullanılmıştır. Değişkenlere uygulanan Normal Dağılım testi sonuçları aşağıda Tablo 5.7’de verilmiştir.

Tablo 5.7: Normal Dağılım Testi

Component	Skewness	Chi-sq	df	p-değeri
1	-0.68	1,78	1	0.63
2	-0.35	4,70	1	0.30
3	0.43	7,27	1	0.91
4	0.47	0.08	1	0.77
5	0.24	2,32	1	0.13
Joint		3,2	5	0.11

Component	Kurtosis	Chi-sq	df	p-değeri
1	3,08	1,56	1	0.49
2	2,93	0,04	1	0.83
3	3,76	5,52	1	0.10
4	3,06	0,03	1	0.84
5	3,57	5,2	1	0.67
Joint		2,2	5	0.57

Component	Jarque-Bera	df	p-değeri
1	1,74	2	0.16
2	4,74	2	0.93
3	1,27	2	0.17
4	0,12	2	0.94
5	6,4	2	0.07
Joint	2,57	10	0.61

Tablo 5.7'deki sonuçlara göre hata terimlerinin dağılımı açısından modelin herhangi bir sorun taşımadığı söylenebilir. Bir diğer ifade ile Jarque-Bera sınaması çarpıklık (skewness) değerinin 0 etrafında ve basıklık (kurtosis) değerinin 3 etrafında olacağı normal dağılım vardır hipotezine dayanır. Dolayısıyla tablo değerleri incelendiğinde basıklık ve çarpıklık değerlerinin uygun olduğu görülmektedir. Son olarak Jarque-Bera değerlerinin oluşturduğu p-değerleri 0.05'ten küçük olması yani anlamlı olması normal dağılımın olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla tablodaki Jarque-Bera p-değerlerinin normal dağılıma uygun olduğu görülmektedir.

5.3.6. VAR Modeli

Ekonomik göstergeler ile gerçekleşen analizlerde iki çeşit denklem modeli uygulanmaktadır. Bu modeller tek ya da çok denklemliler olarak geçmektedir. Tek bağımlı değişkenle bir ya da birden fazla bağımsız değişken arasında sebep sonuç ilişkilerinin ortaya çıktığı tek denklem modelinden, bir hayli etmeden etkilenen ve bir hayli faktörü etkileyen iktisadi konularda neden sonuç ilişkilerini kesin olarak belirtmek mümkün olmadığından dolayı yararlanılmamıştır. Böyle durumlarda çok denklemliler kullanılması daha uygun olmaktadır.

Belli bir sürede değişkenler arasındaki korelasyon ilişkilerinin kesin olarak belirtilmesi ve ileriye dönük tahminlerin fayda sağlaması bakımından tek denklem modeli yararlı olurken, sistem yapısının belirlenmesi bakımından çok denklemliler daha yararlı olmaktadır. Tek denklemlilerde regresyon analizi kullanılırken çok denklemlilerde ise eşanlı denklem sisteminin çözümleri uygulanmaktadır.

Eşanlı modellerde sistemde bulunan bütün denklemlerin aynı zamanda analizi yapılarak sistem katsayılarının tahmini elde edilmektedir. Fakat eşanlı denklem sisteminde olması gereken koşulların sağlanması ve değişkenlerin içsel ya da dışsal mı olduğunu belirlemede sorunlar yaşanmıştır.

Bu aşamadaki yaşanan sorunları aşabilmek amacıyla kimi zaman yapısal model üzerinde birtakım kısıtlamalar getirmek gerekmektedir. Bahsi geçen kısıtlamaları araştırmak için birtakım zorluklar meydana gelmektedir. Eşanlı model üzerindeki kısıtlamalara ilk kez 1980 yılında Sims tarafından oluşturulan VAR modeline dair yeni metodoloji ile çözüm sağlanmıştır (Göçer, 2013: 228).

Örnek verecek olursak iki değişkenli bir VAR modeli aşağıdaki şekilde gösterilebilir:

$$Y_t = \alpha + \beta \sum_{i=1}^k Y_{t-i} + \phi \sum_{i=1}^k X_{t-i} + u_t \quad (4)$$

$$X_t = \delta + \lambda \sum_{i=1}^k Y_{t-i} + \theta \sum_{i=1}^k X_{t-i} + u_t \quad (5)$$

Meydana gelen VAR modelindeki gecikme sayısı, k , optimal değerinin belirlenmesi amacıyla birden çok ölçüt oluşmuştur. Kriterlere uygun olası değerlerin logaritması (LogL), LR test değeri (LR), nihai kestirim hatası (FPE), AIC, SC ve Hannan Quinn (HQ) şeklindedir. * belirtilen bilgi kriterlerine göre en uygun gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. Ancak bu kriterlere uygun VAR modeli gecikme sayısı Tablo 5.8'deki gibi verilmektedir.

Tablo 5.8: VAR Gecikme Uzunluğu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	109,31	-	2,71	-0,93	-0,85	-0,90
1	1078,66	1886,78	5,91	-9,36	-8,90*	-9,17
2	1133,26	103,82	4,54*	-9,62*	-8,78	-9,28*
3	1152,50	35,73	4,78	-9,57	-,35	-9,08
4	1175,68	42,01*	4,87	-9,55	-7,96	-8,91

Tablo 5.8'deki kriterler kabul edilerek kurulacak VAR modelinde uygun gecikme uzunluğunu tespit etmek için dördüncü gecikme uzunluğuna kadar incelenen değerlerin ikinci gecikmede uygun olduğu tespit edilmiştir. İki gecikme uzunluğunun tespit edilmesinde yukarıda verilen tüm kriterlerde en çok "*" (FPE, AIC, HQ) değeri alan kriterlere göre gecikme belirleyici etken olmaktadır. Bu nedenle yukarıda bahsedildiği üzer iki gecikme uzunluğu belirlenmiştir. İki gecikme uzunluğuna bağlı VAR modelinin sonuçları aşağıda Tablo 5.9'da verilmiştir.

Tablo 5.9: VAR Analizi Sonuçları

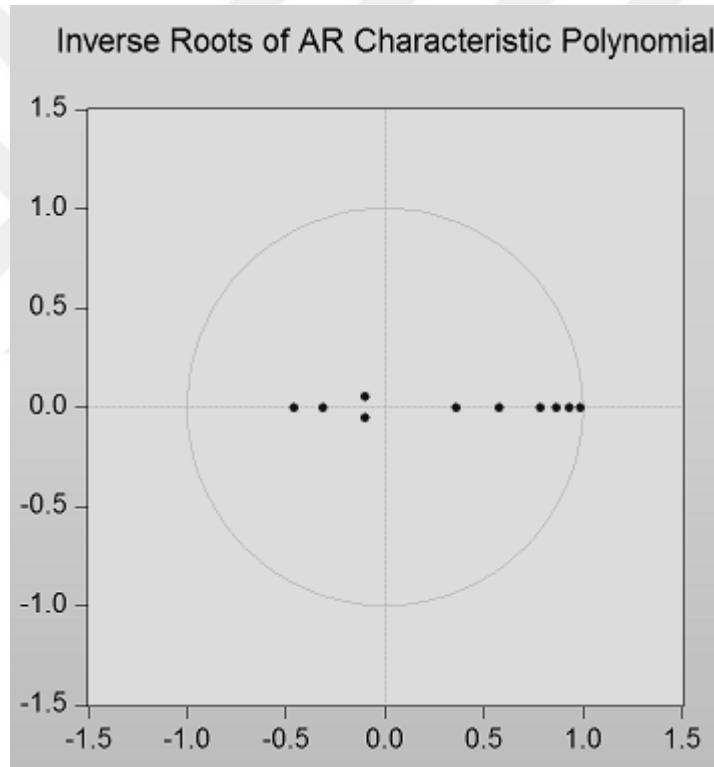
	LRER	LVESM	LPESO	LMALM	LAKR
	1.288.403 (0.06420)	0.091794 (0.21831)	-0.090223 (0.31965)	-0.032793 (0.17772)	0.171419 (0.27925)
LRER(-1)	[20.0688]	[0.42048]	[-0.28226]	[-0.18452]	[0.61386]
	-0.371178 (0.06477)	0.064661 (0.22025)	0.086497 (0.32250)	0.104170 (0.17931)	-0.094613 (0.28174)
LRER(-2)	[-5.73058]	[0.29358]	[0.26821]	[0.58096]	[-0.33582]
	0.024906 (0.03131)	0.447788 (0.10646)	0.135443 (0.15588)	-0.062990 (0.08667)	0.163377 (0.13618)
LVESM(-1)	[0.79552]	[4.20615]	[0.86889]	[-0.72679]	[1.19972]
	-0.017678 (0.03155)	0.003182 (0.10727)	-0.249215 (0.15707)	-0.124012 (0.08733)	0.066560 (0.13722)
LVESM(-2)	[-0.56037]	[0.02967]	[-1.58664]	[-1.42001]	[0.48506]
	-0.001782 (0.01585)	-0.020354 (0.05391)	0.719200 (0.07894)	-0.026126 (0.04389)	-0.003347 (0.06896)
LPESO(-1)	[-0.11242]	[-0.37754]	[9.11065]	[-0.59524]	[-0.04853]
	-0.008616 (0.01574)	-0.006149 (0.05352)	0.132999 (0.07836)	0.009237 (0.04357)	-0.051535 (0.06846)
LPESO(-2)	[-0.54742]	[-0.11489]	[1.69723]	[0.21201]	[-0.75280]
	0.022239 (0.03880)	-0.019926 (0.13194)	-0.149155 (0.19319)	0.596198 (0.10741)	-0.070939 (0.16878)
LMALM(-1)	[0.57315]	[-0.15102]	[-0.77205]	[5.55043]	[-0.42032]
	-0.020732 (0.03928)	0.295181 (0.13357)	0.399508 (0.19558)	0.499676 (0.10874)	0.139369 (0.17086)
LMALM(-2)	[-0.52779]	[2.20986]	[2.04267]	[4.59501]	[0.81568]
	-0.009255 (0.01812)	-0.069673 (0.06163)	-0.106252 (0.09024)	-0.056785 (0.05017)	0.480092 (0.07884)
LAKR(-1)	[-0.51061]	[-1.13046]	[-1.17741]	[-1.13174]	[6.08968]
	0.027648 (0.01769)	0.137652 (0.06016)	0.111670 (0.08809)	0.069260 (0.04898)	0.256030 (0.07696)
LAKR(-2)	[1.56263]	[2.28792]	[1.26763]	[1.41404]	[3.32680]
	0.142312 (0.15894)	2.273.023 (0.54045)	-0.312460 (0.79134)	0.919247 (0.43998)	-0.315599 (0.69132)
C	[0.89540]	[4.20577]	[-0.39485]	[2.08928]	[-0.45652]

Tablo 5.8'deki her satır içinde üç değer bulunmaktadır. Bu değerlerin en üstündeki katsayı değerini ifade etmektedir. Parantez içerisindeki değerler standart hataları, köşeli parantezler içerisindeki değerler ise t-istatistiklerini ifade etmektedir. Ancak

burada önemli olan kriter VAR modelinin durağan olup olmadığının ve istikrarlı bir izlenim içerisinde olmasının belirlenmesidir. Durağanlığın ve istikrarlı izlenimin belirlenmesi Ar characteristic polinomundaki hareket durumu ile tespit edilebilmektedir. Dolayısıyla aşağıda Ar characteristic polinomu sonuçları verilmiştir.

5.3.7. Durağanlık Grafiği

Kurulan VAR modelinin durağan olup olmadığını AR karakteristik polinomundaki ters köklerinin hepsinin çember içinde dağılıp dağılmadığı ile kontrol etmek mümkündür. Köklerin tümü birim çember içerisinde dağılıyorsa istikrarlı olduğu sonucuna varılmaktadır.

Şekil 5.1: VAR Modeli Durağanlık Grafiği

Şekil 5.1'deki grafiğe göre köklerin tümünün birim çember içerisinde dağıldığı gözlemlenmektedir. Bu durumuna göre VAR modelindeki değişkenlerin istikrarlı ve durağan olduğu söylenebilmektedir. Bir diğer ifade ile kurulan VAR modelindeki değişkenlerin katsayılarının gecikme zamanlarına göre durağan oldukları söylenebilir.

5.3.8. Granger Nedensellik Testi

Zamana bağılı olarak iki değişken arasında gecikmeli bir ilişkinin tespitinde kullanılan yonteme Granger nedensellik testi denilmektedir. Granger (1969) Nedenselliği, X ve değişkenleri arasındaki ilişkinin yönünü araştırmaktadır.

Granger nedensellik testinde aşağıda verilen muhtemel dört sonuç durumu vardır:

- X değerleri, istatistiksel olarak sıfırdan farklı, y değerleri istatistiksel olarak sıfırdan farklı değildir. Bu durumda x_t , y_t 'nin nedeni olarak kabul edilmektedir.
- Y değerleri, istatistiksel olarak sıfırdan farklı, x değerleri istatistiksel olarak sıfırdan farklı değildir. Bu durumda y_t , x_t 'nin nedeni olarak kabul edilmektedir.
- X ve y değerlerinin tamamı, istatistiksel olarak sıfırdan farklı olması durumunda x_t ve y_t arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi var olarak kabul edilmektedir.
- X ve y değerlerinin tamamı, istatistiksel olarak sıfırdan farklı olmaması durumunda x_t ve y_t arasında nedensellik ilişkisi yok olarak kabul edilmektedir.

Açıklamalara göre aşağıda Tablo 5.10'da araştırmada tercih edilen değişkenler arasındaki Granger Nedensellik testi sonuçları verilmiştir.

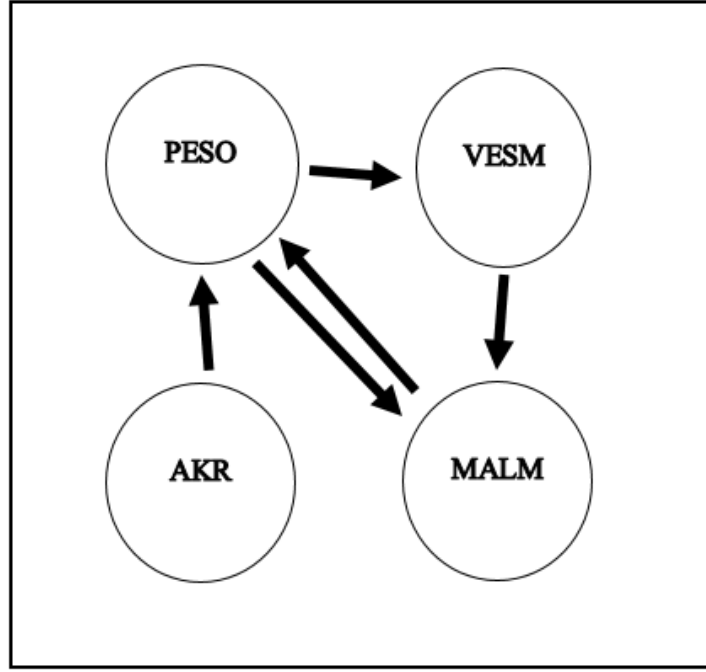
Tablo 5.10: Granger Nedensellik Testi

Hipotezler	F-istatistiği	p-değeri
VESM'nin "Granger Nedeni Değildir" RER	1,21	0,30
RER'nin "Granger Nedeni Değildir" VESM	0,58	0,56
PESO'nin "Granger Nedeni Değildir" RER	0,05	0,95
RER'nin "Granger Nedeni Değildir" PESO	0,57	0,56
MALM'nin "Granger Nedeni Değildir" RER	1,43	0,24
RER'nin "Granger Nedeni Değildir" MALM	0,06	0,94
AKR'nin "Granger Nedeni Değildir" RER	0,07	0,93
RER'nin "Granger Nedeni Değildir" AKR	2,06	0,13
PESO'nin "Granger Nedeni Değildir" VESM	3,87	0,02*
VESM'nin "Granger Nedeni Değildir" PESO	1,14	0,32
MALM'nin "Granger Nedeni Değildir" VESM	2,45	0,09
VESM'nin "Granger Nedeni Değildir" MALM	3,89	0,02*
AKR'nin "Granger Nedeni Değildir" VESM	1,70	0,19
VESM'nin "Granger Nedeni Değildir" AKR	0,81	0,45
MALM'nin "Granger Nedeni Değildir" PESO	3,71	0,03*
PESO'nin "Granger Nedeni Değildir" MALM	3,42	0,03*
AKR'nin "Granger Nedeni Değildir" PESO	3,64	0,03*
PESO'nin "Granger Nedeni Değildir" AKR	1,23	0,30
AKR'nin "Granger Nedeni Değildir" MALM	0,50	0,61
MALM'nin "Granger Nedeni Değildir" AKR	0,51	0,60

Tabloda verilen hipotezlerden;

- PESO → VESM'nin "Granger Nedeni Değildir".
- VESM → MALM'nin "Granger Nedeni Değildir".
- MALM → PESO'nin "Granger Nedeni Değildir".
- PESO → MALM'nin "Granger Nedeni Değildir".
- AKR → PESO'nin "Granger Nedeni Değildir".

hipotezleri reddedilmiştir. Haricindeki tüm hipotezlerde p-değeri 0,1'den büyük olması nedeniyle %90 güven düzeyinde nedensellik olmadığı tespit edilmiştir. Buna göre tespit edilen nedensellik ilişkisi aşağıda şekil 5.2'de verilmiştir.

Şekil 5.2: Nedensellik İlişkisi

Yapılan analizler sonucunda en güçlü etkinin vesaik mukabili (0.021) ödemededen mal mukabili ödemeye olduğu söylenebilir. Sırasıyla peşin ödeme yönteminden (0.022) vesaik mukabili ödeme yöntemine, mal mukabili ödeme yönteminden (0.026) peşin ödeme yöntemine, akreditifli ödeme yönteminden (0.027) peşin ödeme yöntemine, peşin ödem yönteminden (0.0345) mal mukabili ödeme yöntemine azalan bir etki vardır. Bir diğer ifade ile belirten ve değerleri verilen değişkenler arasındaki granger nedensellik etkisi sıfıra yaklaştıkça çoğalmaktır. Sıfıra ne kadar yakın olursa bir değişkenin diğer değişkene olan etkisi o kadar artacaktır.

5.3.9. Araştırmanın Sonuçları

Genel olarak araştırmanın bulguları ve sonuçları değerlendirildiğinde; araştırma kapsamında reel efektif döviz kurunun ödeme yöntemleri bazında ihracata etkisini tespit etmek için öncelikle kullanılan zaman serilerinin tanımlayıcı istatistikleri incelenerek temel durum tespit edilmiştir. Takip eden bölümde serilerin

birim köke sahip olup olmadıklarını tespit etmek için ADF ve PP birim kök testleri uygulanmıştır. Yapılan birim kök testlerinin sonuçlarına göre durağan olmayan değişkenler durağanlaştırılmış ve sonrasında VAR modeli kurulmuştur. Takip eden bölümde değişkenler arasında eşbütünleşme durumu araştırılmıştır. Takip eden bölümde zaman serilerinde otokorelasyon olup olmadığını tespit etmek için ilgili test yapılmıştır.

VAR modelinin kurulabilmesi için ilk önce uygun gecikme sayısı belirlenmiştir. VAR modeli tahmin işlemleri sonrasında uygunluk testleri uygulanarak normallik durumu tespit edilmiştir. Son olarak da Granger Nedensellik testi uygulanarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Değişkenlerin durağanlıklarını tespit etmek için uygulanan ADF ve PP birim kök testleri sonuçlarında birinci düzey farkları alınan değişkenlerin durağan olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durum sürekli olarak aşağı veya yukarı yönlü artış gösteren zaman serilerine uygulanarak serilerin durağan olmasını sağlar. Araştırma kapsamında kullanılan veri setleri kriz dönemleri haricinde sürekli olarak yukarı yönlü bir hareket eğiliminde olduğu için öncelikle durağan olmadıkları tahmin edilebilmektedir ve bu durumda seriler durağan hale getirilmiştir.

Orijinal düzeyde, belirlenen iz testi ve koentegrasyon testinin sonuçları doğrultusunda eşbütünleşmenin olduğu sonucuna varılmıştır. Analizin sonuçlarına göre $r = 0$ hipotezi reddedilmektedir. $R \leq 1$ ve $r \leq 2$ hipotezleri kabul edilmektedir. Eşbütünleşme testi sonuçlarına göre tercih edilen değişkenler arasında eşbütünleşme hipotezinin olmadığına dair tek bir tane eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. İlgili eşbütünleşme testinin sonuçlarına göre değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında incelenen zaman serilerinin dış ticarete ödeme yöntemleri bazında ihracat değerleri olması ve bu verilerin birlikte hareket etmeleri kaçınılmaz olduğu için eşbütünleşmenin bulunması olasıdır. Ülkemizde döviz kurlarında incelenen dönem aralığında sürekli bir artış söz konusu olduğu için eşbütünleşik hareket ettikleri anlaşılabilir.

Dördüncü düzey gecikmeye kadar sınıanan otokorelasyon testinin sonuçlarına göre değişkenler ile ilgili otokorelasyonun olmadığı tespit edilmiştir. Otokorelasyon, veriler arasındaki ilişkinin varlığıdır. Yapılan otokorelasyon testinin sonucunda %0,5

anlam düzeyinin altında bir değer olmadığı için otokorelasyon olmadığı tespit edilmiştir.

Yapılan analizler sonucu VAR modeli için gecikme uzunluğu iki olarak tespit edilmiştir. Ayrıca hata terimlerinin dağılımı açısından modelin herhangi bir sorun taşımadığı ve normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Zaman serileri gibi değişkenlerle analiz yapılırken verilerin normal dağılması varsayılır. Bu nedenle veri setine Jarque-Bera sınaması uygulanmıştır. Jarque-Bera sınamasındaki değerlerin oluşturduğu p-değerlerinin 0.05'ten küçük olması, zaman serilerinin normal dağılımda olduğunu göstermektedir.

Son olarak tercih edilen seriler arasında; Peşin ödeme yönteminden, Vesaik Mukabili ödeme yöntemine Granger nedensellik ilişkisi, Vesaik Mukabili ödeme yönteminden; Mal Mukabili ödeme yöntemine Granger nedensellik ilişkisi, Akreditifli ödeme yönteminden; Peşin ödeme yöntemine Granger nedensellik ilişkisi ve Peşin ödeme yöntemi ile Mal Mukabili ödeme yöntemi arasında çift yönlü Granger nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Analiz bulgularına göre reel efektif döviz kuru ile ihracat arasında bir nedensellik ilişkisinin geçerli olmadığı çalışmalar (Zengin, 2001; Yamak ve Korkmaz, 2005; Aktaş, 2010; Tapşın ve Karabulut,2013; Kızıldere vd., 2014; Karaş ve Karaş; 2017) ile örtüşmektedir. Ancak literatürdeki çalışmalar ödeme yöntemleri bazında ele alınmadığı için sonuçların karşılaştırılması çok doğru olmayacaktır.

SONUÇ

Ekonomik büyüme ile birlikte gelişen ihracatımız ülkemiz için önemli bir unsurdur. İhracatın gelişmesi ve arttırılması için birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerin tamamını aynı zamanda kontrol edebilmek için geniş vadeli ve uygulamada geçerli olabilecek politikalar oluşturulmalıdır. İhracatın sürdürülebilir bir şekilde arttırılması ve bu artışın korunması konusundan öncelikle döviz kurunun etkisinin bilinmesinde fayda vardır.

Bahsi geçen etki nedeni ile reel efektif döviz kurunun ödemeler yöntemi bazında ihracata etkisi bu tez çalışmasında tespit edilmek istenen temel amaç olmuştur. Bu doğrultuda, döviz kuru, dış ticaret ile ilgili temel kavramlar ve teorik yaklaşımlar ikinci bölümde ana hatlarıyla ele alınarak incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde dış ticarete kullanılan temel ödeme yöntemleri ana hatları ile ele alınmıştır. Takip eden dördüncü bölümde Türkiye’de ödeme yöntemleri bazında ihracat değerlerinin, 2000:01 / 2018:12 dönem aralığına ait aylık bazda veriler tercih edilmiştir. Reel efektif döviz kuru veri seti TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sitesi üzerinden (EVDS, 2019) elde edilmiştir. İhracatta ödeme yöntemleri veri setleri TÜİK resmî sitesinden alınmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler Ek 1-5’te verilmiştir. Araştırmaya ait verilerin analizinde Eviews 10 programı kullanılmıştır. Ancak analiz kapsamında; reel efektif döviz kuru ve ihracatta kullanılan ödeme yöntemlerinden en çok tercih edilen dört tanesi ele alınmıştır. Bu dört ödeme yöntemi 2018 yılı itibariyle Türkiye’nin ihracatta kullandığı ödeme yöntemlerinin %98,2’sine karşılık gelmektedir. Türkiye’nin dış ticaretinde tercih ettiği toplam ödeme yöntemleri arasında en yüksek orana sahip olmaları bu veri setinin tercih edilmesinde temel neden olmuştur. Bu ödeme yöntemleri: Mal Mukabili Ödeme, Vesaik Mukabili Ödeme, Peşin Ödeme, Akreditifli Ödeme (Peşin ve Vadeli Dâhil) yöntemleridir. Araştırma sonucunda 2000 yılında toplam ihracat 28 milyar dolar iken 2014 yılında 157 milyar doların üstünde bir seviyeye ulaşmıştır. Ancak 2009, 2015 ve 2016 yıllarındaki seviyeler incelendiğinde ihracatta düşüşlerin yaşandığı gözlemlenmektedir.

2018 yılında 168 milyar dolara yakın ihracat değeri kaydedilmiştir. Türkiye’de en çok tercih edilen ödeme yöntemi mal mukabili ödemedir. Mal mukabili ödeme

yöntemi ihracatta en çok tercih edilen ödeme yöntemidir. 2002 yılından 2018 yılına kadarki dönemde toplam ihracattaki payı %50'nin altına düşmemiştir.

2000 yılından günümüze kadarki süreçte ihracatta ödeme yöntemleri arasında en çok tercih edilen mal mukabili ödeme yönteminden sonra ikinci sırada vesaik mukabili ödeme yöntemi gelmektedir. 2018 yılındaki verilere göre ihracatta ödeme yöntemleri bazında tercih edilen mal mukabili ödeme 112 milyar dolarlık hacimle ve %68'lik oranla birinci sırada yer alırken 22,5 milyar dolara yakın bir hacimle %13'lük oranla ikinci sırada vesaik mukabili ödeme gelmektedir. 2010-2018 yılları arasında ortalama %1,42'lik bir artış kaydedilmiştir. Bu dalgalı seyre rağmen ihracatta tercih edilen vesaik mukabili ödeme yöntemi gelirleri 2010 yılından 2018 yılına kadarki süreçte 20 milyar doların altına düşmemiştir. Bahsi geçen dönem aralığında 25,9 milyar dolara yakın bir miktarla en yüksek rakamı 2013 yılında kaydederken %21,7'ye yakın bir artış oranıyla en yüksek artış oranını 2004 yılında kaydetmiştir.

İhracatta üçüncü sırada en çok tercih edilen ödeme yöntemi peşin ödeme yöntemidir. 17,5 milyar doların üzerinde bir hacimle ve %11'lik oranla ihracatta peşin ödeme yöntemi üçüncü sırada gelmektedir. 2017 yılında vesaik mukabili ödeme yöntemi ile peşin ödeme yöntemi oranları çok yakın değerler kaydetmiştir. Peşin ödeme yönteminin toplam ihracat içerisindeki payı 2003 ile 2013 yılları arasında sürekli artış göstermiştir. 2007, 2010 ve 2011'de toplam ihracattaki payında azalmalar olsa bu oranlar oldukça düşük rakamlardır. İhracattaki payının yanı sıra bir önceki yıla göre artış oranları incelendiğinde 2008 yılındaki küresel krizin etkisiyle 2009 yılında %7,7'lik bir düşüş kaydettiği gözlemlenmektedir. Takip eden yıllarda artışa devam etse de 2013 yılında bir önceki yıla göre altı milyar dolara yakın bir azalışla %44,5 düşüş kaydetmiştir.

Genel olarak bakıldığında 2010-2018 yılları arasında ortalama %4'lük bir artış kaydedilmiştir. Bu dalgalı seyre rağmen ihracatta tercih edilen peşin ödeme yöntemi gelirleri 2012 yılından 2018 yılına kadarki süreçte 13 milyar doların altına düşmemiştir. 2017 yılında ise 21 milyar doların üzerindeki bir hacimle en yüksek rakamı kaydetmiştir.

2018 yılında Türkiye'de en çok tercih edilen dördüncü ödeme yöntemi akreditiftir. 10,5 milyar dolara yakın bir rakamla %8 oranın tercih edilmiştir. Ancak akreditif ödeme yöntemini peşin akreditif, vadeli akreditif ve kabul kredili akreditif

dâhil edildiğinde bu rakam 13 milyar doları bulmaktadır. Akreditifli ödeme yöntemi toplam ihracat içerisindeki payı 2000 ile 2001 yıllarından sonra sürekli azalış göstermiştir. 2008’de 21,2 milyar doların üzerinde bir hacimle toplam ihracattaki payının %16,1’lik bir orana sahip olduğu en yüksek yıl olurken aynı yılda bir önceki yıla oranla %32,2’lik bir artış göstererek en yüksek artış oranını kaydetmiştir. İhracattaki payının yanı sıra bir önceki yıla göre artış oranları incelendiğinde akreditifli ödeme yönteminin, 2008 yılındaki küresel krizin etkisiyle 2009 yılında 10 milyar dolara yakın bir rakam ile %81,9’luk bir düşüş kaydettiği gözlemlenmektedir. Takip eden yıllarda artışa devam etse de 2013 yılında bir önceki yıla göre sekiz milyar dolara yakın bir azalışla %14,6 düşüş kaydetmiştir.

Genel olarak bakıldığında 2010-2018 yılları arasında ortalama %0,11’lik bir artış kaydedilmiştir. Bu dalgalı seyre rağmen ihracatta tercih edilen akreditifli ödeme yöntemi gelirleri 2005 yılından 2018 yılına kadarki süreçte dokuz milyar doların altına düşmemiştir. 2017 yılında 16,9 milyar dolara yakın bir hacim ile en yüksek değeri kaydetmiştir.

2000-2018 yılları ihracat ortalaması ise 106 milyar dolar üstündedir. İhracat ile ülkeye döviz girişi sağlanmıştır. Ancak ihracat ile ülkeye giren dövizin hangi ödeme yöntemleri bazında girdiği ödemeler dengesi açısından önem taşımaktadır.

Çalışmanın beşinci bölümünde Mal Mukabili Ödeme, Vesaik Mukabili Ödeme, Peşin Ödeme, Akreditifli Ödeme (Peşin ve Vadeli Dâhil) ve reel efektif döviz kurunun 2000:01-2018:12 dönemine ait aylık verileri ile analiz yapılmıştır.

Araştırmada, Reel Efektif Döviz Kuru ile Mal Mukabili Ödeme, Vesaik Mukabili Ödeme, Peşin Ödeme, Akreditifli Ödeme (Peşin ve Vadeli Dâhil) yöntemlerine ait veriler ile oluşturulan seriler arasındaki ilişkinin tespit edilmesi için ekonometrik analiz yöntemlerinden Granger nedensellik analizi tercih edilmiştir. Zaman serileri olarak tercih edilen değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin tespitinde en çok tercih edilen ekonometrik yöntem olması ve geçerliliğinin kabul edilmesi bu ekonometrik yöntemin uygulanmasında temel neden olmuştur. Araştırma kapsamında reel efektif döviz kurunun ödeme yöntemleri bazında ihracata etkisini tespit etmek için öncelikle kullanılan zaman serilerinin tanımlayıcı istatistikleri incelenerek temel durum tespit edilmiştir. Takip eden bölümde serilerin birim köke sahip olup olmadıklarını tespit etmek için ADF ve PP birim kök testleri uygulanmıştır.

Yapılan birim kök testlerinin sonuçlarına göre durağan olmayan değişkenler durağanlaştırılmış ve sonrasında VAR modeli kurulmuştur. Takip eden bölümde zaman serilerinde otokorelasyon olup olmadığını tespit etmek için ilgili test uygulanmıştır. Takip eden bölümde değişkenler arasında eşbütünleşme durumu araştırılmıştır.

VAR modelinin kurulabilmesi için ilk önce uygun gecikme sayısı belirlenmiştir. VAR modeli tahmin işlemleri sonrasında uygunluk testleri uygulanarak normallik durumu tespit edilmiştir. Son olarak da Granger Nedensellik testi uygulanarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Değişkenlerin zaman serilerinin durağanlıklarını tespit etmek için uygulanan ADF ve PP birim kök testleri sonuçlarında birinci düzey farkları alınan değişkenlerin durağan olduğu sonucuna varılmıştır.

Orijinal düzeyde, belirlenen iz testi ve koentegrasyon testinin sonuçları doğrultusunda eşbütünleşmenin olduğu sonucuna varılmıştır. Analizin sonuçlarına göre $r = 0$ hipotezi reddedilmektedir. $R \leq 1$ ve $r \leq 2$ hipotezleri kabul edilmektedir. Eşbütünleşme testi sonuçlarına göre tercih edilen değişkenler arasında eşbütünleşme hipotezinin olmadığına dair tek bir tane eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. İlgili eşbütünleşme testinin sonuçlarına göre değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri tespit edilmiştir. Dördüncü düzey gecikmeye kadar sınanan otokorelasyon testinin sonuçlarına göre değişkenler ile ilgili otokorelasyonun olmadığı tespit edilmiştir. Yapılan analizler sonucu VAR modeli için gecikme uzunluğu iki olarak tespit edilmiştir. Ayrıca hata terimlerinin dağılımı açısından modelin herhangi bir sorun taşımadığı ve normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Son olarak yapılan Granger nedensellik testi sonuçlarına göre tercih edilen seriler arasında; peşin ödeme yönteminin, vesaik mukabili ödeme yönteminin Granger nedeni olduğu, vesaik mukabili ödeme yönteminin; mal mukabili ödeme yönteminin Granger nedeni olduğu, akreditifli ödeme yönteminin peşin ödeme yönteminin Granger nedeni olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca mal mukabili ödeme yöntemi ile peşin ödeme yöntemi arasında çift yönlü Granger nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma başlangıcında reel efektif döviz kuru ile ödeme yöntemleri bazında ihracat verileri arasında bir nedensellik ilişkisi tespit edilebileceği öngörülmüştü. Ancak analiz sonuçlarında bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Analizin sonuçları incelendiğinde reel efektif döviz kuru ile ihracat arasında bir nedensellik

ilişkinin geçerli olmadığı çalışmalar (Zengin, 2001; Yamak ve Korkmaz, 2005; Aktaş, 2010; Tapşın ve Karabulut,2013; Kızıldere vd., 2014; Karaş ve Karaş; 2017) ile örtüşmektedir. İlgili değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin tespit edilememesinin temel nedeni olarak Türkiye'deki ihracatçıların çoğunun KOBİ olması ve KOBİ'lerin ihracat mevzuatına hâkim olmaması sayılabilir. Ayrıca ödeme yöntemleri yâda farklı konularda eğitim/bilinç eksikliği, ülkemizin kredi temerrüt takası (CDS) risk priminin yüksek olmasından dolayı ithalatçıların kendisi açısından daha az risk teşkil eden ödeme yöntemlerini tercih etmesi söylenebilir. Bu noktada mal mukabili ödemenin birinci sırada olmasının bu varsayımı desteklediği düşünülürken; iki taraf için de güvenli olan akreditifli ödeme yönteminin toplamdaki payının yüksek olmamasının temel sebebinin diğer ödeme yöntemlerine kıyasla daha maliyetli olması ve yine Kobilerin akreditif kullanımına dair yeterli teknik bilgiye sahip olmadığı kanısından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Bu nedenlere bağlı olarak ihracatta bulunan firmalara belirlenen ihtiyaçlara yönelik bakanlıklarca ve sivil toplum örgütlerince eğitimlerin verilmesi önerilir.

Bu alanda araştırma yapacak akademisyenlere önerilecek en önemli husus ihracatın yanı sıra ithalat verilerinin de analizlere dâhil edilerek yapılacak bir nedensellik analizi uygulamasının tercih edilmesi olacaktır. İkinci önemli öneri olarak; reel efektif döviz kurunun sektör gruplarına göre ihracata etkisinin araştırılmasıdır. Bu araştırmada da ithalat verilerinin dâhil edilmesi kapsam ve karşılaştırma açısından önem taşımaktadır. Üçüncü önemli öneri olarak; reel efektif döviz kurunun ürün gruplarına göre ihracata etkisinin araştırılmasıdır. Yine böyle bir araştırmada da ithalat verilerinin dâhil edilmesinin bir önceki öneride olduğu gibi kapsam ve karşılaştırma açısından önem taşıyacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, S. (2012). Türkiye İhracatında Akreditiflerin Etkisi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Açıcı, Y. (2016). Türkiye’de Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisinin VAR Analizi ile İncelenmesi. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 8(14): 41-53
- Afşar, M., Özdemir, B. K ve Arslan, B. G. (2012). Para Teorisi. Anadolu Üniversitesi, No: 2635.
- Ağsakal, A. ve Erkan, M. K. (2016). Türkiye’de Dış Ticarete Ödeme Şekilleri ve Faiz Oranları, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi. (30): 581-588.
- Akın, H. (2016). Yeni İşimiz Dış Ticaret, 9. Baskı, Elma Yayınevi, Ankara
- Akıncı, Y. G., Yılmaz, Ö. ve Akıncı, M. (2014). Finansal Gelişmişliğin Makroekonomik Belirleyicileri: Türkiye İçin Bir VAR Modeli, Alanya Üniversitesi, İşletme Fakültesi Dergisi.
- Aksoy, B. ve Coşkun, M. (2006). Türkiye’nin Yakın Dönem Dış Ticaretindeki Değişmeler, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, Ankara, Cilt 24
- Aktaş, C. (2010). Türkiye’de Reel Döviz Kuru ile İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin VAR Tekniğiyle Analizi. ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 6(11):123-140.
- Aktaş, N. ve Adıgüzel, M. (2017). Türkiye’nin Dış Ticaret Sistemi ve Sorunları, Dış Ticaret Enstitüsü, Working Paper Series, Tartışma Metinleri, WPS 65.
- Alptekin, V. (2009), Türkiye’de Dış Ticaret-Reel Döviz Kuru İlişkisi: Vektör Otoregresyon (VAR) Analizi Yardımıyla Sınanması, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aral, A. (2015). Türkiye’de Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisi: 1992-2013 Dönemi Eşbütünlük Analizi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

- Arslan, C. (2005). Döviz Kuru Riski ve Yöntemleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Siyasal Bilimler Fakültesi, Ankara
- Arslan, K. (2014). Dış Ticaret İşlemleri (1.Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık
- Atılgan, Ö. (2011). Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Politikaları ve Reel Döviz Kurunun Dış Ticaret Dengesine Etkisi (1992-2010), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Teknoloji ve Sanayi İktisadı Bilim Dalı, İstanbul
- Balaam, D. ve Dillman, B. (2015). Uluslararası Ekonomi Politığe Giriş (1.Baskı), (N. Uslu, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Bayazıtlı, K. (2015). Yeni Bir Ödeme Şekli Olarak Banka Ödeme Yükümlülüğü ve Uygulaması, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Berberoğlu, N. (2003). Genel Ekonomi II (Makro İktisada Giriş). Eskişehir Sahaf Yayınları
- Boratav, K. (2009), Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara
- Bulut, E. ve Demirel, B. (2012). Uluslararası Para Sisteminin Evrimi. Gazi Kitabevi, Ocak Yayını.
- Business Dictionary, (2019). International Trade, <http://www.businessdictionary.com/definition/international-trade.html>, Erişim: 10/2019.
- Carbaugh, R. (1995). International Economics, New York, 12th Edition <https://Epdf.Pub/International-Economics-12th-Edition.Html> Erişim Tarihi: 09/2019
- Chaudhary, G. M., Hashmi, S. H. ve Khan, M. A. (2016). Exchange Rate and Foreign Trade: A Comparative Study of Major South Asian and South-East Asian Countries. Procedia-Social and Behavioral Sciences 230, 85-93. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042816311120> Erişim Tarihi: 09/2019

- Cooper, R. N. (1999). Exchange Rate Choices, <
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.198.5970&rep=rep1&type=pdf>> Erişim Tarihi: 19/2019
- Çepni, E. (2010). Ekonomik Göstergeler ve İstatistikler Rehberi, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Değer, O. ve Demir, M. (2015). Reel Efektif Döviz Kuru ve Dış Ticaret Hacmi Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, 52(604): 7-21.
- Delice, G. (2015), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası: 85 Yıllık Bir Geçmişin İzlerinden Tarihe Kayıt Düşmek, Ekonomi, İşletme, Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 1, Sayı 2.
- Deniz, A., Kanca, O.C. ve Üzümcü, A. (2015). Fisher Etkisi Türkiye Ekonomisi için Geçerli mi? Bir Zaman Serisi Analizi: 1980-2013. Verimlilik Dergisi, Sayı: 3
- Dickey, D. ve Fuller, W. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root. Journal of the American Statistical Association, 74 (366): 427-431.
- Doğan, Z. ve Kurt, Ü. (2016). Türkiye Ekonomisinde Reel Döviz Kuru ve İthalat İlişkisi. The Journal of Academic Social Sciences Studies, 45: 327-336.
- Doğukanlı, H. (2015). Uluslararası Finans, Karahan Kitabevi, Adana.
- Dölek, A. (2006). Uluslararası Ticaret ve Türkiye Uygulamaları, 1. Baskı, İstanbul, Arıkan Basım Yayın Dağıtım.
- Duygulu, A. A. (1998). Döviz Kuru İstikrarının Ekonomik İstikrar Açısından Değerlendirmesi. D.E.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt:13 sayı:1
- Erdem, E. (2015). Türkiye’de Finansal Yapı, Krizler ve Ekonomik İstikrar Kararları, Türkiye Ekonomisi, Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2895, Eskişehir
- Erim, N. (2013). İktisadi Düşünce Tarihi, Kocaeli: Umuttepe Yayınları
- Ertem, Ü. (2015). Uluslararası Finansman, Ekin Yayınevi.
- Ertuna, Ö. (2007). Yeni Yüzyılın Eşiğindeki Türkiye Ekonomisi, İSMMMO, İstanbul: Mart Matbaacılık

- Eşiyok, A. (2008). Türkiye Ekonomisinde Üretimin ve İhracatın İthalata Bağımlılığı, Dış Ticaretin Yapısı: Girdi- Çıktı Modeline Dayalı Bir Analiz, Sayan, S. (ed), DTM Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları Dergisi (UEDTP), Yıl:3, Sayı: 1- 2, s. 117- 160
- EVDS. (2019). Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, TPRK.T1.Y, TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (2003=100), Menu/İstatistikler / Döviz Kurları / Reel Efektif Döviz Kuru / Meta veri, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Doviz+Kurlari/Reel+Efektif+Doviz+Kuruu/Metaveri>, Erişim Tarihi: 11/2019
- Evlimoğlu, U. (2005). Avrupa'da parasal bütünleşme, Sonrasındaki Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın
- Faia, E., Giuliadori, M. ve Ruta, M. (2008). Political Pressure and Exchange Rate Stability in Emerging Market Economies. Journal of Applied Economics, Vol XI, No. 1 (May 2008), 1-32 <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/15140326.2008.12040497?needAccess=true> Erişim Tarihi: 09/2019
- Göçer, E. (2013). "Türkiye'de Cari Açığın Nedenleri, Finansman Kalitesi Ve Sürdürülebilirliği: Ekonometrik Bir Analiz". Eskişehir, Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi.
- Göleç, N. (2015). Uluslararası Finanstta İnovasyon Örneği Olarak Banka Ödeme Yükümlülüğü (BPO), Journal Of Accounting, Finance and Auditing Studies. 1(2): 103-120.
- Gujarati, D.N. ve Porter, D.C. (2012). "Temel Ekonometri". (Çev: Ü. ve G. Şenesen), İstanbul: Literatür Yayınları,
- Gündoğdu, N. (2016). Dış Ticarete Teslim ve Ödeme Şekillerinde Eğitim Gereklilerinin Belirlenmesi, Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Projesi

- Hepaktan, E. Çınar, S. ve Dündar, Ö. (2011). Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Dış Ticaret ile İlişkisi. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 3(5): s.62-82.
- İktisadi Kalkınma Vakfı. (2000). Avrupa Birliğinde Ekonomik ve Parasal Birlik ve Türkiye, No: 163 İKV Yayınları, İstanbul, < <http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=208>. > Erişim Tarihi: 09/2019
- IMF, (2019). International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu), World Economic and Financial Surveys, WEO Update, July 2019, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/index.aspx> Erişim Tarihi: 09/2019
- ITC, (2019). International Trade Center (Uluslararası Ticaret Merkezi), Ticaret Haritası, Uluslararası İş Geliştirme İçin Ticaret İstatistikleri, https://www.trademap.org/Country_SelProduct_TS.aspx?nvpm=1%7c%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1, Erişim Tarihi: 10/2019
- Kandiller, R. (2001), Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Ötesi, Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 22.
- Karakaya, G. (2015). Uluslararası Ticarete Akreditif İşlemleriyle İlgili Firmalar Düzeyinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Vergi Sorunları Dergisi
- Karaş, G. ve Karaş, E. (2017). Reel Efektif Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki: Türkiye Özelinde Ekonometrik Bir Değerlendirme. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10: 28-46.
- Kardaşlar, A. (2013). Döviz Kuru İle Makro Ekonomik Büyüklükler Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana
- Karlık, R. (2009). Uluslararası Ekonomi: Teori ve Politika, Beta Yayınları, 9. Baskı, İstanbul.
- Karlık, R. (1998). Uluslararası ekonomi. İstanbul Beta Yayınları, 5. Baskı İstanbul, s: 297a, 311b

- Karluk, R. (1995). Uluslararası Ekonomi, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. 4. Baskı, Eskişehir, 311s.
- Karluk, R. (1991). Uluslararası Ekonomi. 3.basım Bilim ve Teknik Yayınevi, İstanbul, s.360-361
- Kaya, A. A. ve Güçlü, M. (2005). Döviz Kuru Rejimleri, Krizler ve Arayışlar. Ekonomik Yaklaşım, 16 (55), 1-15.
- Kaya, F. (2009). Dış Ticaret ve Finansmanı, İstanbul: Beta Yayıncılık
- Kaymakçı, O., Avcı, N. ve Şen, R. (2007). Uluslararası Ticarete Giriş Teori Politika ve Uygulama (1. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kazgan, G. (1993). İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Keskin, Ş. (2009). Döviz Kuru Politikaları- Dış Ticaret Hadleri İlişkisi Türkiye Uygulaması (1984–2007), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Kütahya.
- Kılıçarslan, E. (2016). Döviz Kuru ve Makroekonomik Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Çorum
- Kızıldere, C. Kabadayı, B. ve Emsen, Ö.S. (2014). Dış Ticaretin Döviz Kuru Değişmelerine Duyarlılığı: Türkiye Üzerine Bir İnceleme. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 6(12): 40-54.
- Kodalak, O., Topal, B. ve Dizkırıcı, A. S. (2015). Dış Ticarete Akreditifli Ödemeler: UCP 600'e Göre Bankalarda Güncel Örnek Uygulamalar, Journal Of Accounting, Finance and Auditing Studies, 1 (3), 68-90.
- Kubo, K. (2012). Real Exchange Rate Appreciation, Resource Boom and, Policy Reform in Myanmar. Insitute of Developing Economies Discussion Paper, No: 358, <https://ideas.repec.org/p/jet/dpaper/dpaper358.html> Erişim Tarihi: 09/2019
- Küsmes, Y. N. (2016). Dış Ticarete Ödeme ve Teslim Şekilleri, Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Projesi
- McKinnon, R. I. (1993). The Rules of The Game: International Money in Historical Perspective. Journal of Economic Literature, s.1-44

https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/4352276/mod_resource/content/1/McKinnon%2C%20Ronald%20I.%20%281993%29%20Rules%20of%20the%20Game%20International%20Money%20in%20Historical%20Perspective.pdf
Erişim Tarihi: 09/2019

Mirchandani, A. (2013). Analysis of Macroeconomic Determinants of Exchange Rate Volatility in India. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 3(1), s.172-179
<https://www.econjournals.com/index.php/ijefi/article/view/349/pdf> Erişim Tarihi: 09/2019

Mustafa, A. (2010). Dış Ticarete Ödeme Şekilleri, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Onursal, E. (2016). Mevzuat ve Teknik Yönleri ile Dış Ticaret, 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Öktem, Z. (1998). İhracatta Avrupa Birliği Standartları ve Türkiye'nin Bu Standartlara Uyumu, İstanbul, MÜSİAD Yayını, Araştırma Raporu, Rapor No: 31, İstanbul.

Öz, S. (2011). Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret. *Ekonomik Araştırma Formu Politika Notu*, 1-6.

Özalp, A. (2011). Dış Ticarete Yeni Kurallar, UCP 600'ın Kullanılması ve Akreditif, 3. Baskı, İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Özen, A. E. (2018). Dolarizasyon Olgusu: Teorik Bir İnceleme ve Türkiye Örneği. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 3 (1): 101-113 DOI: 10.30784/epfad.416391 101

Özken. A. ve Diğ. (2015). İhracat ve İthalat Yönetimi, Yeni Stratejiler ve Güncel Uygulamalar, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, Kolektif Yayın.

Özmen, E. (2014). Reel Döviz Kuru ve Türkiye Dış Ticaret Dinamikleri. *ERC Working Papers*, 14(12): 1-138.

Özsoylu, A. F. (2011). Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim, Karahan Kitabevi.

Öztürk, N. (2005). Dış Ticaret Kuram Politika Uygulama, Ankara: Roma Yayınları

Parasız, İ. (2002), Enflasyon Kriz ve Ayarlamalar, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları

- Sanver, E. (2010). Dış Ticaret İşlemleri, Bizim Repro Ofset Matbaacılık, Bursa: Bursa SMMMO.
- Seyidoğlu, H. (1992). Ekonomik Terimler - Ansiklopedik Sözlük, Güzem Yayınevi, İstanbul.
- Seyidoğlu, H. (1999). Uluslararası İktisat. Geliştirilmiş 13.Baskı, İstanbul, s. 298a, 328b
- Seyidoğlu, H. (2015). Uluslararası İktisat-Teori Politika ve Uygulama. Geliştirilmiş 20.baskı, Güzem Can Yayınları, No: 29, İstanbul
- Şahin, A. (2002). İhracatta Ödeme Şekilleri, İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi (İGEME), İGEME Yayınları
- Şimşek, Y. (2010). Türkiye'nin Dış Ticaretinin Yapısı (1980- 2009), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İstanbul
- Takım, A. (2010). Türkiye'de GSYH ile İhracat Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14 (2), S. 1-16.
- Tapşın, G. ve Karabulut, A. (2013). Reel Döviz Kuru, İthalat ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. Akdeniz İİBF Dergisi, 26: 190-205.
- TCMB, (2019). Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Uluslararası Yatırım Pozisyonu Gelişmeleri, Temmuz 2019, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/istatistikler/odemeler+dengesi+ve+ilgili+istatistikler/uluslararasi+yatirim+pozisyonu> Erişim Tarihi: 09/2019
- Tetik, S. (2011). "Türkiye'de Ekonomik Büyüme ile Enerji Harcamaları Arasındaki İlişki". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü
- Tokatlıoğu, M. Y. (2005). Türkiye'de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi ve Avrupa Birliği, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (10), 46-72
- Top, F. (2014). Dış Ticarete Ödeme ve Teslim Şekilleri: Bucak Mermer Sektörü Örneği. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

- Toprak, M. ve Demir, Ö. (2001). Küreselleşen Dünyada Türkiye Ekonomisi, Serbest Piyasa Devriminin Serüveni, Ankara: Siyasal Kitapevi
- Tulgar, D. (2018). Türkiye’de Uluslararası Bankacılık ve Dış Ticaret, Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma İktisadı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ
- Tuncel, M. (2006). Türk Dış Ticaretinde Teslim ve Ödeme Şekillerinin Ekonomik Analizi: Eğitim Gereklere Belirlenmesine İlişkin Bir Model Önerisi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- T.C. Kalkınma Bakanlığı, (2019). Temel Ekonomik Göstergeler, <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/TemelEkonomikGostergeler.aspx>, Erişim Tarihi: 10/2019
- TÜİK. (2019). Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri, Konularına Göre İstatistikler / Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, Erişim Tarihi: 10/2019.
- UNCTAD, (2019). United Nations Conference on Trade and Development (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı), World Investment Report: Annex Tables, 1. FDI İnflows, by Region and Economy, 1990-2018, <https://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Annex-Tables.aspx> Erişim Tarihi: 09/2019
- Utkulu, U. (2005). Türkiye’nin Dış Ticareti ve Değişen Mukayeseli Üstünlükler, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir
- Ünsal, E. (2005), Uluslararası İktisat Teori Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadı, İmaj Yayınevi, 1. Baskı, Ankara.
- WTO, (2019). The World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü), Ürün Grubuna Göre Toplam Ticaret Değerleri, <https://data.wto.org/>, Erişim Tarihi: 10/2019
- Yalçın, K. (2012). Uluslararası Finansman, 1. Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara
- Yamak, R. ve Korkmaz, A. (2005). Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi. Ekonometri ve İstatistik Dergisi, 2: 11-29.

- Yeniaras, M. C. (2006). Uluslararası Ticarete Akreditif ve Belge Karşılığı Ödeme. İstanbul Barosu Dergisi, ISSN: 1304-7370, C. 80, S. 2006/1, s. 107-137.
- Yıldırım, E. ve Kesikoğlu, F. (2012). İthalat-İhracat-Döviz Kuru Bağımlılığı: Bootstrap ile Düzeltilmiş Nedensellik Testi Uygulaması. Ege Akademik Bakış, 12(2): 137-148.
- Yıldız, H. ve Özdamar, G. (2014). Reel Döviz Kuru -Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye İmalat Sanayisi Sektörleri Üzerine Bir İnceleme (2005-2012). Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2): 187-204.
- Yılmaz, M., ve Divani, E. Ticaret Savaşları, Ekonomik Milliyetçilik, Yeni Merkantilizm ve Dünya Ticaret Örgütünün İşlevsizliği. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(1), 10-24.
- Yılmaz, M. (2013). 111 Soruda Akreditif, 1. Baskı, İstanbul: Optimist Yayın Dağıtım
- Zengin, A. (2001). Reel Döviz Kuru Hareketleri ve Dış Ticaret Fiyatları (Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bulgular). C.U İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2(2): 27-41.
- Zeynalzade, S., Topal, B. Ve Dizkırıcı A. S. (2016). İhracatta Akreditifli Ödeme Yönteminin Değerlendirilmesi: Bir Katılım Bankası Örneği, İşletme Bilimi Dergisi (JOBS), 4(1): 123-140, DOI: 10.22139/ibd.37877

EKLER

Ek 1: Reel Efektif Döviz Kuru Verileri (2000: 01-2018: 12)

Dönem	Reel Döviz Kuru	Dönem	Reel Döviz Kuru	Dönem	Reel Döviz Kuru	Dönem	Reel Döviz Kuru	Dönem	Reel Döviz Kuru
01.00	102,75	11.03	101,38	09.07	120,41	07.11	105,01	05.15	101,69
02.00	104,78	12.03	101,23	10.07	126,18	08.11	99,24	06.15	99,20
03.00	105,70	01.04	105,89	11.07	126,15	09.11	99,89	07.15	100,50
04.00	106,40	02.04	107,48	12.07	127,72	10.11	101,38	08.15	95,99
05.00	108,00	03.04	111,03	01.08	127,40	11.11	104,73	09.15	91,95
06.00	105,52	04.04	109,71	02.08	125,84	12.11	103,56	10.15	95,21
07.00	106,03	05.04	99,19	03.08	117,73	01.12	105,92	11.15	100,19
08.00	107,32	06.04	98,68	04.08	111,90	02.12	109,87	12.15	99,16
09.00	109,73	07.04	100,94	05.08	118,30	03.12	108,30	01.16	100,19
10.00	111,99	08.04	100,64	06.08	118,83	04.12	109,92	02.16	101,56
11.00	114,88	09.04	99,14	07.08	119,13	05.12	110,41	03.16	102,63
12.00	115,55	10.04	100,41	08.08	126,68	06.12	110,11	04.16	103,52
01.01	116,67	11.04	101,09	09.08	124,92	07.12	111,01	05.16	100,71
02.01	105,92	12.04	102,27	10.08	113,17	08.12	111,71	06.16	101,88
03.01	89,73	01.05	107,04	11.08	110,49	09.12	109,74	07.16	102,63
04.01	79,54	02.05	110,60	12.08	111,15	10.12	110,81	08.16	101,37
05.01	89,33	03.05	109,74	01.09	110,14	11.12	112,20	09.16	101,53
06.01	86,91	04.05	107,66	02.09	108,38	12.12	111,16	10.16	100,07
07.01	81,32	05.05	108,72	03.09	105,81	01.13	113,36	11.16	96,73
08.01	76,86	06.05	112,69	04.09	110,75	02.13	112,75	12.16	93,58
09.01	76,77	07.05	114,70	05.09	112,10	03.13	112,88	01.17	88,95
10.01	75,01	08.05	113,02	06.09	110,78	04.13	113,85	02.17	90,30
11.01	83,23	09.05	113,95	07.09	112,36	05.13	112,25	03.17	90,88
12.01	89,63	10.05	116,10	08.09	113,22	06.13	108,10	04.17	91,71
01.02	100,84	11.05	119,18	09.09	111,96	07.13	107,81	05.17	92,98
02.02	104,38	12.05	119,46	10.09	114,53	08.13	105,79	06.17	92,89
03.02	105,02	01.06	119,76	11.09	113,55	09.13	102,87	07.17	90,68
04.02	109,18	02.06	120,95	12.09	113,67	10.13	104,55	08.17	90,87
05.02	101,46	03.06	119,95	01.10	119,13	11.13	103,31	09.17	91,68
06.02	90,86	04.06	119,29	02.10	120,05	12.13	101,09	10.17	89,36
07.02	82,85	05.06	110,68	03.10	118,86	01.14	95,93	11.17	85,57
08.02	86,18	06.06	99,16	04.10	123,14	02.14	96,81	12.17	86,33
09.02	88,29	07.06	102,21	05.10	122,94	03.14	97,43	01.18	87,03
10.02	90,90	08.06	106,79	06.10	121,60	04.14	103,18	02.18	86,42
11.02	94,83	09.06	107,58	07.10	120,43	05.14	105,29	03.18	85,07
12.02	96,18	10.06	108,99	08.10	121,87	06.14	104,62	04.18	83,24
01.03	89,57	11.06	110,31	09.10	123,20	07.14	104,72	05.18	79,35
02.03	91,78	12.06	109,85	10.10	126,51	08.14	104,03	06.18	78,14
03.03	91,62	01.07	112,26	11.10	125,64	09.14	103,60	07.18	76,99
04.03	93,95	02.07	114,36	12.10	120,22	10.14	104,26	08.18	65,81
05.03	99,37	03.07	113,08	01.11	115,86	11.14	107,22	09.18	62,50
06.03	103,25	04.07	116,31	02.11	112,74	12.14	105,86	10.18	70,01
07.03	106,18	05.07	118,27	03.11	111,68	01.15	108,81	11.18	75,74
08.03	107,50	06.07	119,55	04.11	114,30	02.15	105,88	12.18	76,38
09.03	110,27	07.07	119,79	05.11	113,06	03.15	104,75		
10.03	103,90	08.07	116,87	06.11	109,16	04.15	103,33		

Ek 2: Mal Mukabili Ödeme Verileri (2000: 01-2018: 12)

Dönem	Mal mukabili	Dönem	Mal mukabili	Dönem	Mal mukabili	Dönem	Mal mukabili	Dönem	Mal mukabili
01.00	941429,17	11.03	2201811,05	09.07	5543225,37	07.11	7099576,70	05.15	7105463,95
02.00	1061768,09	12.03	2530248,75	10.07	5799174,02	08.11	7123764,35	06.15	7745620,46
03.00	1044046,40	01.04	2563709,29	11.07	6588380,61	09.11	6533436,09	07.15	7214752,91
04.00	1195810,35	02.04	2026022,16	12.07	5590991,90	10.11	7303981,89	08.15	7407417,67
05.00	1052002,25	03.04	2852293,13	01.08	6473276,64	11.11	6775731,94	09.15	7902613,47
06.00	1130288,07	04.04	2786840,68	02.08	6545038,85	12.11	7291915,85	10.15	8987600,86
07.00	1098675,64	05.04	3022699,27	03.08	6733839,39	01.12	6276763,58	11.15	7718048,24
08.00	996324,24	06.04	3364992,07	04.08	6599479,12	02.12	6797822,68	12.15	7541565,92
09.00	1093080,42	07.04	3103231,23	05.08	6925699,23	03.12	7834032,22	01.16	6455148,00
10.00	1009756,08	08.04	2619419,54	06.08	6360711,98	04.12	7120752,41	02.16	8678821,45
11.00	1062315,00	09.04	3027550,08	07.08	6813950,43	05.12	7090228,81	03.16	8802990,74
12.00	1087222,85	10.04	3203027,36	08.08	6149173,59	06.12	7362193,37	04.16	7932875,77
01.01	1002076,59	11.04	3159284,85	09.08	6960001,23	07.12	6952657,50	05.16	8168934,37
02.01	1092933,67	12.04	3677000,99	10.08	5727024,33	08.12	6853914,12	06.16	8431526,56
03.01	1088752,66	01.05	2774156,05	11.08	5694789,15	09.12	7459293,67	07.16	6684704,21
04.01	1108247,40	02.05	3179828,81	12.08	4432036,42	10.12	7957313,53	08.16	7886310,63
05.01	1207943,75	03.05	3692147,26	01.09	4685738,90	11.12	8301494,94	09.16	7275763,40
06.01	1136030,72	04.05	3460452,38	02.09	4974848,46	12.12	7318496,36	10.16	8482342,94
07.01	1061902,91	05.05	3353135,15	03.09	4970413,23	01.13	6725810,69	11.16	8044999,05
08.01	1178903,04	06.05	3360481,17	04.09	4485783,82	02.13	7078621,54	12.16	8019729,75
09.01	1190304,23	07.05	3364375,02	05.09	4389705,39	03.13	7720531,97	01.17	7071335,41
10.01	1294473,71	08.05	3281133,84	06.09	4922036,02	04.13	7496003,38	02.17	7383743,54
11.01	1363952,52	09.05	3836454,20	07.09	5305782,07	05.13	8029031,77	03.17	8930969,70
12.01	1209210,40	10.05	3814810,01	08.09	4798931,17	06.13	7737375,46	04.17	7822570,56
01.02	1242260,01	11.05	3471832,08	09.09	5033427,77	07.13	8313734,45	05.17	8277252,60
02.02	1152722,59	12.05	4022392,42	10.09	5971457,36	08.13	7325866,23	06.17	8142158,33
03.02	1401939,21	01.06	2663416,24	11.09	5333664,58	09.13	8336091,64	07.17	7995633,52
04.02	1420203,26	02.06	3518487,64	12.09	5885807,07	10.13	7673759,49	08.17	8815370,81
05.02	1520581,35	03.06	4165310,23	01.10	4727271,25	11.13	9116151,53	09.17	7912813,53
06.02	1431074,57	04.06	3668264,63	02.10	4898601,00	12.13	8242880,74	10.17	9232985,50
07.02	1634107,05	05.06	4031803,95	03.10	5819091,00	01.14	8235080,82	11.17	9284890,98
08.02	1601561,31	06.06	4366467,68	04.10	5588057,69	02.14	8507389,24	12.17	8837186,18
09.02	1628781,29	07.06	3962634,86	05.10	5516944,72	03.14	9779618,81	01.18	8182750,19
10.02	1781752,76	08.06	3990773,78	06.10	5454162,59	04.14	8642369,65	02.18	8492603,63
11.02	1889062,42	09.06	4475194,59	07.10	5802122,44	05.14	8945393,96	03.18	10632070,13
12.02	1617509,95	10.06	4060603,88	08.10	5186843,15	06.14	8465047,42	04.18	9403349,61
01.03	1835399,32	11.06	4900134,24	09.10	5370250,31	07.14	8836160,13	05.18	9481995,41
02.03	1481853,32	12.06	4985106,95	10.10	6575318,87	08.14	7730931,66	06.18	8724580,54
03.03	2020067,81	01.07	3778740,79	11.10	5649810,51	09.14	8974001,98	07.18	9322239,83
04.03	1978032,51	02.07	4583029,45	12.10	6884647,47	10.14	8253248,66	08.18	8808448,18
05.03	2103360,22	03.07	5270577,20	01.11	5614425,01	11.14	8281660,95	09.18	9693620,00
06.03	2103279,67	04.07	4862568,61	02.11	6008658,35	12.14	8183271,92	10.18	10359673,64
07.03	2226347,34	05.07	5378457,92	03.11	6998989,14	01.15	7937962,34	11.18	10081942,89
08.03	2148299,16	06.07	5330272,57	04.11	7155925,00	02.15	8057234,54	12.18	8780675,93
09.03	2265622,82	07.07	5291428,85	05.11	6632182,51	03.15	8307861,08		
10.03	2611705,64	08.07	5281805,05	06.11	6812907,69	04.15	9043797,16		

Ek 3:Vesaik Mukabili Ödeme Verileri (2000:01-2018:12)

Dönem	Vesaik mukabili	Dönem	Vesaik mukabili	Dönem	Vesaik mukabili	Dönem	Vesaik mukabili	Dönem	Vesaik mukabili
01.00	578833,97	11.03	1023504,93	09.07	1703157,34	07.11	2111767,92	05.15	1523499,65
02.00	630357,37	12.03	1140459,05	10.07	1925219,79	08.11	1797011,47	06.15	1835243,12
03.00	616351,58	01.04	1107927,41	11.07	2185937,55	09.11	2036882,78	07.15	1647792,02
04.00	646213,75	02.04	883998,75	12.07	1825439,93	10.11	2133511,55	08.15	1444933,21
05.00	569272,15	03.04	1244723,78	01.08	2012991,24	11.11	2092894,25	09.15	1678202,56
06.00	587282,04	04.04	1183919,38	02.08	2034995,40	12.11	2382839,72	10.15	2093387,14
07.00	619885,87	05.04	1160828,25	03.08	2048710,85	01.12	1955761,12	11.15	1907873,88
08.00	578904,63	06.04	1179465,18	04.08	1991580,41	02.12	2195602,00	12.15	1911464,95
09.00	700002,01	07.04	1278762,80	05.08	2149432,47	03.12	2277786,39	01.16	1429869,83
10.00	718107,34	08.04	971323,32	06.08	2102766,93	04.12	1921834,48	02.16	1838267,50
11.00	727717,70	09.04	1384551,08	07.08	2125350,25	05.12	2002074,88	03.16	1879419,24
12.00	767714,25	10.04	1342496,95	08.08	1644323,44	06.12	1956028,76	04.16	1749213,04
01.01	695941,38	11.04	1264997,53	09.08	2094299,63	07.12	1797618,85	05.16	1664666,92
02.01	776229,40	12.04	1495487,77	10.08	1784612,96	08.12	1518113,70	06.16	1816261,30
03.01	745734,89	01.05	1109583,84	11.08	1577803,77	09.12	1944431,98	07.16	1358068,16
04.01	725126,59	02.05	1247556,61	12.08	1407757,80	10.12	2124831,69	08.16	1552661,35
05.01	793634,75	03.05	1482697,20	01.09	1467245,16	11.12	2372632,95	09.16	1566696,43
06.01	716918,27	04.05	1307090,24	02.09	1336246,90	12.12	2342813,67	10.16	1885975,52
07.01	699714,04	05.05	1324396,75	03.09	1404109,53	01.13	2093637,80	11.16	1935247,06
08.01	690977,55	06.05	1304501,56	04.09	1505459,45	02.13	2294265,04	12.16	1934626,43
09.01	799692,45	07.05	1226702,22	05.09	1426715,13	03.13	2309881,47	01.17	1749470,27
10.01	845250,38	08.05	1065834,66	06.09	1642344,55	04.13	2252004,61	02.17	1690350,52
11.01	789911,17	09.05	1597494,16	07.09	1686054,19	05.13	2299668,26	03.17	1987838,54
12.01	683445,72	10.05	1441432,76	08.09	1338197,80	06.13	2021996,42	04.17	1759713,23
01.02	712948,95	11.05	1209302,57	09.09	1632281,78	07.13	2169431,10	05.17	1837291,41
02.02	630712,69	12.05	1452406,25	10.09	1970029,65	08.13	1499830,62	06.17	1727001,23
03.02	760143,78	01.06	1040913,19	11.09	1799128,65	09.13	2146677,07	07.17	1690330,23
04.02	695222,62	02.06	1303061,17	12.09	1968433,82	10.13	2068603,13	08.17	1464066,97
05.02	726838,33	03.06	1563318,34	01.10	1556446,77	11.13	2450624,67	09.17	1596825,00
06.02	666285,09	04.06	1326587,27	02.10	1702725,39	12.13	2271713,55	10.17	2024108,14
07.02	731238,08	05.06	1466554,32	03.10	1624224,33	01.14	1918750,89	11.17	2036467,36
08.02	674323,60	06.06	1529098,57	04.10	1712523,20	02.14	2036968,87	12.17	1944923,09
09.02	802676,40	07.06	1347572,81	05.10	1634836,72	03.14	2328401,30	01.18	1725160,07
10.02	948523,01	08.06	1167122,76	06.10	1680572,69	04.14	2213322,78	02.18	1977761,86
11.02	951271,74	09.06	1521610,00	07.10	1730152,57	05.14	2084575,20	03.18	2114616,63
12.02	810150,88	10.06	1377518,34	08.10	1419614,16	06.14	1998198,83	04.18	1904383,12
01.03	877433,14	11.06	1680207,78	09.10	1763329,53	07.14	1851314,17	05.18	2016820,84
02.03	720779,20	12.06	1707024,62	10.10	2105755,63	08.14	1477029,72	06.18	1760452,94
03.03	929298,08	01.07	1344805,98	11.10	1729795,71	09.14	2108569,07	07.18	1942798,95
04.03	868302,79	02.07	1573842,85	12.10	2333886,04	10.14	1963376,03	08.18	1245292,04
05.03	896256,53	03.07	1770140,07	01.11	1871997,72	11.14	2079085,23	09.18	1877762,14
06.03	875560,18	04.07	1593588,78	02.11	1889686,33	12.14	2169317,43	10.18	2017354,49
07.03	963435,13	05.07	1653352,47	03.11	2277508,30	01.15	1817219,54	11.18	2062354,27
08.03	821355,69	06.07	1624815,22	04.11	2077383,03	02.15	1830528,33	12.18	1814912,12
09.03	992830,88	07.07	1576694,97	05.11	1947281,43	03.15	1886651,22		
10.03	1247631,80	08.07	1462356,60	06.11	2019084,85	04.15	1838362,43		

Ek 4: Peşim Ödeme Verileri (2000: 01-2018:12)

Dönem	Peşin ödeme	Dönem	Peşin ödeme	Dönem	Peşin ödeme	Dönem	Peşin ödeme	Dönem	Peşin ödeme
01.00	98251,17	11.03	126007,75	09.07	478861,40	07.11	943155,94	05.15	1274059,57
02.00	119720,68	12.03	137210,84	10.07	583933,56	08.11	812681,40	06.15	1121601,65
03.00	117749,31	01.04	137953,04	11.07	821676,80	09.11	688106,33	07.15	1132322,00
04.00	125451,58	02.04	115748,31	12.07	723604,80	10.11	928196,53	08.15	1107297,89
05.00	105088,78	03.04	164188,41	01.08	629702,90	11.11	923698,19	09.15	1036179,72
06.00	121741,61	04.04	206707,46	02.08	778220,99	12.11	998135,93	10.15	1184599,53
07.00	95844,98	05.04	202919,84	03.08	662173,64	01.12	737707,16	11.15	1109872,86
08.00	85206,82	06.04	217954,71	04.08	685720,46	02.12	1048872,10	12.15	1180294,99
09.00	106477,86	07.04	227583,81	05.08	747661,41	03.12	1382781,24	01.16	867772,58
10.00	112368,38	08.04	203678,87	06.08	744058,32	04.12	1991282,95	02.16	973249,64
11.00	138913,98	09.04	229447,65	07.08	752206,20	05.12	2268691,74	03.16	1075757,98
12.00	128680,79	10.04	252484,17	08.08	679189,81	06.12	2279191,67	04.16	1273528,74
01.01	96973,06	11.04	219579,19	09.08	839286,86	07.12	2617103,65	05.16	1286559,32
02.01	106660,84	12.04	259486,11	10.08	629744,65	08.12	2939550,89	06.16	1453439,96
03.01	98246,47	01.05	288879,42	11.08	766778,98	09.12	2134861,24	07.16	936696,18
04.01	138249,51	02.05	228893,17	12.08	809819,42	10.12	1531314,42	08.16	1301380,92
05.01	165861,65	03.05	259998,40	01.09	804715,19	11.12	1590199,71	09.16	1231470,08
06.01	137632,81	04.05	223828,79	02.09	1017594,83	12.12	1353959,49	10.16	1543881,90
07.01	114494,69	05.05	294448,97	03.09	710374,92	01.13	1321049,86	11.16	1913425,47
08.01	128280,29	06.05	249856,04	04.09	593554,91	02.13	1444632,39	12.16	1674095,24
09.01	139655,48	07.05	225361,02	05.09	580018,85	03.13	1432222,02	01.17	1478948,72
10.01	110916,71	08.05	235219,57	06.09	586647,97	04.13	1288436,75	02.17	1754645,74
11.01	115504,52	09.05	273375,46	07.09	663866,36	05.13	1386167,18	03.17	2167412,96
12.01	92854,50	10.05	375505,39	08.09	510679,76	06.13	1299138,27	04.17	1994691,44
01.02	93169,05	11.05	351561,21	09.09	587338,43	07.13	1188969,56	05.17	1898492,05
02.02	107792,18	12.05	328967,15	10.09	663419,78	08.13	954550,46	06.17	1838461,15
03.02	123470,98	01.06	220247,79	11.09	555554,72	09.13	1224947,61	07.17	1986140,35
04.02	98450,45	02.06	275083,62	12.09	825872,77	10.13	1054742,59	08.17	1982067,05
05.02	94009,80	03.06	330764,99	01.10	484267,45	11.13	1334746,67	09.17	1401063,50
06.02	117775,67	04.06	318755,26	02.10	569134,46	12.13	1206495,16	10.17	1578142,39
07.02	84142,56	05.06	321281,77	03.10	979604,37	01.14	1017787,54	11.17	1617435,68
08.02	95824,24	06.06	561733,61	04.10	705442,70	02.14	1162056,54	12.17	1509712,63
09.02	111411,17	07.06	450888,72	05.10	1223394,37	03.14	1371061,00	01.18	1123287,55
10.02	153044,16	08.06	471747,33	06.10	813200,36	04.14	1171029,83	02.18	1200806,21
11.02	134602,56	09.06	427096,59	07.10	675061,82	05.14	1212046,59	03.18	1507189,12
12.02	123979,04	10.06	414808,72	08.10	568651,53	06.14	1146535,44	04.18	1407501,55
01.03	143777,36	11.06	610656,02	09.10	572005,38	07.14	1185174,97	05.18	1481473,42
02.03	121228,95	12.06	568234,50	10.10	736402,75	08.14	1089627,19	06.18	1313855,64
03.03	139330,45	01.07	373458,57	11.10	705251,59	09.14	1356044,04	07.18	1554080,93
04.03	135936,44	02.07	343030,99	12.10	786906,55	10.14	1355295,88	08.18	1276094,68
05.03	119304,33	03.07	434269,48	01.11	605817,48	11.14	1438520,07	09.18	1452293,29
06.03	123884,01	04.07	394112,24	02.11	603303,35	12.14	1424257,70	10.18	1724793,80
07.03	130421,96	05.07	448351,87	03.11	797741,93	01.15	1362942,29	11.18	1822127,32
08.03	153408,72	06.07	508044,38	04.11	855974,72	02.15	1262591,71	12.18	1673532,81
09.03	160730,18	07.07	405679,97	05.11	715644,91	03.15	1026597,14		
10.03	172176,06	08.07	499460,28	06.11	810069,76	04.15	1149031,52		

Ek 5: Akreditifli Ödeme Verileri (2000:01-2018:12)

Dönem	Akreditif	Dönem	Akreditif	Dönem	Akreditif	Dönem	Akreditif	Dönem	Akreditif
01.00	369142,22	11.03	494923,69	09.07	1049742,82	07.11	1481395,49	05.15	1033596,54
02.00	377430,22	12.03	640122,77	10.07	1248844,11	08.11	1345536,19	06.15	1103798,74
03.00	442342,46	01.04	588000,45	11.07	1398581,34	09.11	1288341,31	07.15	953218,46
04.00	383741,82	02.04	544567,83	12.07	1327088,40	10.11	1341340,89	08.15	935966,73
05.00	471425,88	03.04	791008,18	01.08	1215114,39	11.11	1140102,67	09.15	845183,65
06.00	403820,10	04.04	746666,89	02.08	1427091,37	12.11	1557028,76	10.15	831634,74
07.00	370698,20	05.04	556090,14	03.08	1655011,02	01.12	1211253,92	11.15	829079,45
08.00	348891,79	06.04	357355,33	04.08	1716769,88	02.12	1554713,76	12.15	976795,69
09.00	378719,77	07.04	836997,02	05.08	2285607,99	03.12	1508338,41	01.16	665286,42
10.00	359918,55	08.04	764205,27	06.08	2227542,26	04.12	1452658,65	02.16	727971,91
11.00	435884,63	09.04	840166,38	07.08	2506969,63	05.12	1579939,83	03.16	811569,35
12.00	447895,76	10.04	888847,43	08.08	2376122,52	06.12	1454416,32	04.16	845213,71
01.01	365998,19	11.04	892474,19	09.08	2600191,75	07.12	1301281,70	05.16	841294,84
02.01	440786,67	12.04	908051,14	10.08	1309919,38	08.12	1377298,45	06.16	998180,98
03.01	443316,49	01.05	702260,62	11.08	1031234,21	09.12	1269294,87	07.16	751889,58
04.01	493458,89	02.05	828190,70	12.08	869386,92	10.12	1410515,14	08.16	959669,24
05.01	587544,63	03.05	980051,74	01.09	752751,09	11.12	1307435,67	09.16	701997,49
06.01	493685,60	04.05	988758,29	02.09	920057,97	12.12	1419509,68	10.16	749218,43
07.01	526203,55	05.05	838787,65	03.09	827081,11	01.13	1177073,02	11.16	728163,11
08.01	513916,51	06.05	962650,37	04.09	763592,58	02.13	1382963,71	12.16	1022305,76
09.01	410615,08	07.05	759184,43	05.09	740469,32	03.13	1447292,06	01.17	806461,72
10.01	446368,96	08.05	841512,11	06.09	960258,42	04.13	1205462,75	02.17	1096104,66
11.01	455361,67	09.05	924791,40	07.09	1197187,74	05.13	1312119,73	03.17	1196044,16
12.01	478793,27	10.05	898008,09	08.09	1064204,91	06.13	1147574,81	04.17	1064139,08
01.02	466361,20	11.05	723167,67	09.09	1030927,37	07.13	1197762,45	05.17	1047110,84
02.02	400528,02	12.05	1137357,74	10.09	1267290,14	08.13	1111332,56	06.17	938854,85
03.02	447704,16	01.06	883162,06	11.09	1009751,21	09.13	1155473,76	07.17	804776,01
04.02	453875,10	02.06	779032,79	12.09	1129576,74	10.13	1092951,80	08.17	838654,34
05.02	514257,43	03.06	1118582,81	01.10	860563,40	11.13	1135495,31	09.17	788246,48
06.02	442183,96	04.06	947181,38	02.10	883010,32	12.13	1334911,85	10.17	889017,81
07.02	530996,16	05.06	985661,92	03.10	1236846,40	01.14	1105278,76	11.17	1008473,42
08.02	526196,58	06.06	1108502,92	04.10	1224305,05	02.14	1222774,17	12.17	912192,20
09.02	570521,61	07.06	1058104,93	05.10	1263197,68	03.14	1067265,70	01.18	742321,02
10.02	509677,27	08.06	1021804,48	06.10	1418613,47	04.14	1180882,38	02.18	768102,00
11.02	524702,64	09.06	932507,90	07.10	1195593,50	05.14	1280760,42	03.18	1027114,79
12.02	587469,02	10.06	828684,64	08.10	1207893,90	06.14	1113979,45	04.18	926892,56
01.03	521968,33	11.06	1160178,54	09.10	1020817,70	07.14	1126545,21	05.18	1074283,72
02.03	515999,10	12.06	976509,38	10.10	1344633,85	08.14	974674,04	06.18	1005563,41
03.03	654657,09	01.07	849356,16	11.10	1127755,74	09.14	998254,68	07.18	1096810,52
04.03	517148,36	02.07	898257,99	12.10	1615988,53	10.14	1169281,40	08.18	917383,02
05.03	628220,68	03.07	1126333,85	01.11	1307543,34	11.14	1115059,97	09.18	1260850,12
06.03	567217,06	04.07	1203644,48	02.11	1350449,70	12.14	1334016,72	10.18	1437949,48
07.03	691303,88	05.07	1394250,20	03.11	1532271,98	01.15	1061342,04	11.18	1309403,53
08.03	593858,01	06.07	1212692,52	04.11	1582248,42	02.15	957065,37	12.18	1372726,45
09.03	564037,25	07.07	1358816,59	05.11	1465167,94	03.15	1124188,93		
10.03	640000,45	08.07	1311760,19	06.11	1495675,19	04.15	1145861,39		

ÖZGEÇMİŞ

1. Adı Soyadı : Çağtay MERSİN
2. Doğum tarihi : 15.06.1993
3. Unvanı : Öğretim Görevlisi
4. Mail adresi : cagtaymersin@gmail.com
5. Öğrenim Durumu : Yüksek Lisans

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Ön Lisans	İşletme Yönetimi	Atatürk Üniversitesi	2016- 2018
Ön Lisans	Adalet	Anadolu Üniversitesi	2016 - Devam
Lisans	Uluslararası Ticaret ve Finansman (İngilizce) (%100 Burslu)	İstanbul Arel Üniversitesi	2011- 2016
Yüksek Lisans	Uluslararası Ticaret ve Lojistik	İstanbul Arel Üniversitesi	2016- 2020

6. Akademik Unvanlar: İstarnbuletim Görevlisi

7. Projeler

Flying NGO Erasmus+ Volunteer Organization, İstanbul Arel Üniversitesi, 2016

Kariyer Elçisi Takımı, Mentör – İstanbul Arel Üniversitesi, 2015-

8. İdari Görevler

- İstanbul Öğrenci Meclisi, 8. Dönem İstanbul İl Başkanvekili- Beylikdüzü İlçe Başkanı,
- Beykent Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu Dış Ticaret Programı Mezuniyet Komisyonu
- Beykent Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu Lojistik Programı Mezuniyet Komisyonu

9. Bilimsel kuruluşlara Üyelikler

Artı Arel Kuluçka ve İnovasyon Merkezi, İstanbul Arel Üniversitesi

10. Ödüller ve Eğitim Hareketliliği

- Erasmus+ Ders Verme Hareketliliği (Coimbra Business School/ISCAC), Portugal, 2018.

- ÖSYM Lisans Eğitim Bursu %100

- Erasmus+ Öğrenim Hareketliliği Bursu (Małopolska Wyższa Szkoła Ekonomiczna), Poland, 2015.

- Erasmus+ Öğrenim Hareketliliği Bursu (BA School of Business and Finance), Latvia, 2016.

11.Son iki yılda Verdiğiniz Lisans ve Lisansüstü düzeydeki dersler

Akademik Yıl	Dönem	Dersin Adı	Haftalık Saati	Öğrenci Sayısı
2017-2018	Güz	Uluslararası İktisat	3	90
2017-2018	Güz	Dış Ticarete Yazışma Teknikleri (İng)	2T+2U	90
2017-2018	Bahar	Türk Gümrük Mevzuatı	3	90
2017-2018	Bahar	Dış Ticaretin Finansmanı	3	90
2017-2018	Yaz	Erasmus+ Personel Hareketliliği (Portekiz)	8	50
2018-2019	Güz	Dış Ticarete Giriş	2	110
2018-2019	Güz	Uluslararası İktisat	3	90
2018-2019	Güz	Dış Ticarete Yazışma Teknikleri (İng)	2T+2U	90
2018-2019	Bahar	Uluslararası Lojistik (İng)	3	75
2018-2019	Bahar	Dış Ticaret Finansmanı	3	90
2019-2020	Güz	Uluslararası İktisat	3	50
2019-2020	Güz	Dış Ticarete Yazışma Teknikleri (İng)	2T+2U	100
2019-2020	Güz	Sayısal Beceriler	4	50

*Sabah ve ikinci öğretim dersleri birlikte yazılmıştır.

12. İş Deneyimleri

- Beykent Üniversitesi – Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Programı, Öğretim Görevlisi, 2017 (halen)
- Odak Baskılı Devre San. Tic. – Dış Ticaret – İhracat / Yurtdışı Satış, 2017
- Gözen Air Service – Atatürk Havalimanı Operasyon Kontrol Merkezi, 2016
- Çelebi Holding – Atatürk Havalimanı Yolcu Hizmetleri, 2015
- DSV Air&Sea&Land Transportation – Finans Departmanı, 2015
- Adatürk İnş. İhr. İth. Tic. Ltd. Şti. – İthalat İhracat Satış, 2012-2015

13. Diğer

- Türk Dış Ticaretinin Öteki Yüzü, Hayali İhracat ve Öteki Usulsüzlükler, 2016

14. Adres ve İletişim Bilgileri

İstanbul/Büyükkçekmece – Atatürk Mah. Sömböl sok. No:9 D:5

Telefon : 0535 931 31 43

e-mail : cagtaymersin@gmail.com